OVERGEDRUKT

PERPUSTAKAAN
MUSEUM PUSAT
XXI:-
380
no.10.

295.200

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.
Tanggal : 29-7-2010
Nomor Induk : 11102/PH-Museum/10
BIB - ID : 9767960
ITEM - ID : 21212563
Asal : Museum Pusat

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Inhoud.

Register van Officiers [illegible]
Indische Weg; het eiland Borneo
en de Residentien daar Zuid.
_____, Licentie van J. F. G. Brumund
Padineker.
_____, Licentie van H. Hughes
Engelsch Australische Koloniën
Waarnemend Engelsch Consul
Generaal, verlaat Batavia 7 Sept.
dient.
_____, Licentie van W. K. van
Heinde Reis van Java, Madura
en Bali.
_____, Licentie van W. L. de Stuler
Jr. voor de Haven en Zijne Ex-
cellentie van den Gouverneur
Generaal van het Nederlandsch In-
dien van het Palembangsche Ja
Dien
_____, Licentie van W. L. de Stuler
het Palembangsche gebied
_____, Licentie van P. F. Fa
[illegible]

8°. —— Recensie van E. de Val. Bezen, les Anglais et l'Inde, en J. H. Hoeqeveer, India.

9°. —— Recensie van S. Keyzer, Fran. Leis Valentyn's oud en nieuw Oost-Indien 1655/58 6 Stukken.

10. — Recensie van [illegible] Letteren 1858.

ALGEMEEN

XX 1.-1
38 D

OVERGEDRUKT

UIT HET

ALGEMEEN LETTERLIEVEND MAANDSCHRIFT,

voor 1850. N°. 10.

BAT. GENOOTSCHAP VAN K.EN W.

EEN

Hou

dan

In een zeer

zaam 1848,"

van om te vol

volge der (Gen

deszelfs ingeze

zij, bekend te

Toen ik het

veldaan (waarop

mij deze woord

van het werk

Houdt men

het boek niet

geven, — is

met betrekking de

ren in het *Tijdsc*

Heer Melvill van

anderen over Ba

die in onderscheid

kennende, veel

in zekere stelsels

den, — dan

Laute niet zoo

ren in 't laatst

kundige beschouw

verwachten, zoo

weken zou ingr

---

(1) Hoogleeraar

Zie Mr. H. W.

Staatspartijen

van den Bosch,

HET EILAND BALIE en de Balienezen, door den Hoogleeraar (1) Lauts, met eene kaart. Te Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck. 1848. 285 bl.

In een zeer kort Voorberigt, geteekend »den 11den van *Slagtmaand* 1848," zegt de heer Lauts dit werk te hebben geschreven om te voldoen aan het verlangen van velen om, ten gevolge der (toen) jongste gebeurteniscen, »met het eiland Balie, deszelfs ingezetenen, hunne zeden, gebruiken en wat dies meer zij, bekend te worden gemaakt."

Toen ik het boek doorgelezen, en, ronduit gezegd, vrij onvoldaan (waarom, zal aanstonds blijken) neêrgelegd had, waren mij deze woorden reeds lang ontgaan. Bij eene beoordeeling van het werk moet echter wel stellig daarop worden gelet.

Houdt men die woorden in het oog, en zoekt men dus in het boek niet meer dan de Heer Lauts al dadelijk belooft te geven, — is men onbekend met hetgeen Raffles en Crawfurd, met hetgeen de Heer van Hoëvell, de Heer Zollinger en anderen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, met hetgeen de Heer Melvill van Carnbée in den *Moniteur des Indes*, en meer anderen over Bali geschreven hebben, — of verlangt men, die in onderscheiden werken verspreide stukken en berigten kennende, veel van het over Bali geschrevene, gemakshalve en in zekere stelselmatige orde, in één band vereenigd te vinden, — dan zal men waarschijnlijk het boek van den Heer Lauts niet zoo geheel onbelangrijk achten. Wie met mij, in een in 't laatst van 1848 uitgegeven werk over Bali staatkundige beschouwingen zocht, en met grond meende te mogen verwachten, over de eigenlijke oorzaken van den toen reeds sedert zoo lang tusschen Nederland en de Vorsten van Bali

(1) Hoogleeraar? „De (zich noemende) Hoogleeraar Lauts enz." Zie Mr. H. W. Tydeman: *Drie Voorlezingen over de voormalige Staatspartijen in de Nederlandsche Republiek.* (Te) Leiden, (bij) van den Heuvell, 1849, bladz. 71.

gevoerden strijd, beschouwingen over het belang, dat Bali heeft of verkrijgen kan voor onzen handel en scheepvaart, over het politiek belang, dat de ligging van dat eiland aanbiedt, zou zich zeer teleurgesteld vinden.

Mijne teleurstelling daarover was zoo groot, dat ik haar als eene der redenen moet doen gelden, waarom niet reeds vroeger een verslag van het werkje werd gegeven.

Het is reeds te lang geleden, dat het boek in het licht kwam, dan dat het nog kunne te pas komen er hier een breedvoerig verslag van te geven. Ik herinner slechts, dat van de drie Afdeelingen, waaronder de vijf en twintig Hoofdstukken zijn gerangschikt, de eerste tot opschrift draagt: »Algemeene Beschrijving;" de tweede: »Staatkundige Beschrijving;" de derde: »Verkeer met Nederland." Dat men in de eerste Afdeeling 't een en ander aantreft over den natuurlijken toestand en de voortbrengselen van het eiland, over de bevolking, godsdienst, zeden en gebruiken, over de taal, verstandsontwikkeling en vorderingen in landbouw en nijverheid; — in de tweede eene beknopte geschiedenis van de verschillende rijkjes, waarin het eiland verdeeld is; — in de derde Afdeeling eerst een verhaal van de enkelen malen, dat wij, van 1597 af betrekkingen met Bali aanknoopten, en daarna een omstandig relaas van onze onderhandelingen met en onze krijgsbedrijven tegen Bali tot na den ongelukkigen afloop van de krijgsoperatiën in Junij 1848. Dat het boek wordt voorafgegaan door eene »Inleiding," eenigzins breedvoeriger dan het »Voorberigt" de beweegredenen tot het geschrift vermeldende, en besloten met eenige Bijlagen, strekkende tot nadere opheldering van enkele behandelde punten.

Met deze korte herinnering acht ik mij ontslagen van eene verdere vermelding van den Inhoud, en meer geregtigd aanstonds tot het maken van enkele aanmerkingen te kunnen overgaan.

De eerste betreft de taal of schrijfwijze van den Heer Lauts. Daarin volgt hij, zoowel wat het Hollandsch, als wat de menigvuldig voorkomende Maleische woorden en eigennamen betreft, eene, van de gewoonlijk gebezigde, verschillende wijze. Zoo schrijft hij Balie, Madoera, Sinkapore, Benkoele, Passaroewang, Tingergebergte, Pandoppo, Paddie, terwijl men meestal

vinden zal: Bali, Madura, Singapore, Benkoelen, Tassarocan, Tenggergebergte, Pandopo, Padi. Het schrijven van Sina en Sinezen voor China en Chinezen, is, geloof ik, eene schrijfwijze, tegenwoordig alleen door den Heer Lauts gevolgd (1). Daar hij geene gronden aangeeft, waarom aan zijne schrijfwijze boven de gewone de voorkeur zou moeten worden gegeven, zal ik mij, waar niet bepaald zijne woorden aangehaald worden, aan de meer gewone houden.

De Heer Lauts bezigt ook min gebruikelijke Hollandsche woorden, die de lezing van zijn boek stootend en hinderlijk maken, er een ouderwetsch en stijf uiterlijk aan geven, en die ons soms naar zijne meening moeten doen raden. Zoo bezigt hij nimmer de gewone benamingen der maanden, maar spreekt altijd van »Wijnmaand," »Wintermaand" enz. Zoo gebruikt hij »droogerij" voor heulsap, amfioen, opium; »morshandel" voor smokkelhandel; »achterdeel" voor nadeel; »doemen" voor opdagen, verrijzen, zich vertoonen; »wederzaker" voor tegenstander, tegenpartij; »Oostindische maatschappij" voor Oostindische compagnie; »vloeibare vlakte" voor..... ik weet niet bepaald welk woord hiervoor in de plaats te stellen: de Schr. bedoelde hier waarschijnlijk eene, in zijn oog mogelijk, vurig dichterlijke omschrijving der Sawahs of onder water staande rijstvelden.

Soms stuit men ook op eene min duidelijke woordvoeging. Zoo is de zin van de op bl. 72 voorkomende vraag: »Zouden..... kunnen doorstaan?" — vooral in verband met het onmiddelijk voorafgaande, niet regt duidelijk. Evenzoo is het verhaalde op bl. 114 v. niet regt begrijpelijk; wordt dit echter meer door het gezegde op bl. 123. — Men lette ook op bl. 158 v., waar men uit het verhaal niet regt begrijpt of Courten, door den Gouv. Gen. Speex naar Bali gezonden, daar als Resident bleef, dan wel of de Gouv. Gen. Brouwer er hem weêr heen zond. Volgens de geschiedenis is, geloof ik, het

(1) Hij schijnt daartoe in lateren tijd gekomen te zijn. In zijn *Onderzoek naar geest en strekking van het traktaat van* 17 *Maart* 1824, in 1837 uitgegeven, schreef hij China.

eerste waar. De door Brouwer gezonden personen troffen Courten op Bali aan.

De ouderwetsche gewoonte van den Heer Lauts om nog steeds de eigennamen van personen met kapitaalletters, die van plaatsen en ook vreemde woorden cursijf te doen drukken, geeft ook nog iets onbehagelijks aan het uiterlijk aanzien van zijn boek.

De indeeling in Afdeelingen en Hoofdstukken geeft voorzeker gemak bij het nazoeken der verschillende behandelde punten, maar had de Schr. niet, bij het vasthouden aan eene dergelijke eenigzins stelselmatige wijze van behandeling, zich kunnen onthouden van in zoovele herhalingen te vervallen? Deze maken zijn boek noodeloos grooter, of nemen ruimte in, die men liever met nieuwer mededeelingen had vervuld gezien. B. v., over de kleeding der Balinezen, of liever over hun met het bovenlijf naakt gaan, spreekt hij op bl. 26, 47, 56, 92; over de behandeling van de vrouw als slavin, op bl. 26, 49, 61; over het kinderoffer op bl. 37 en 125, waar tweemalen geheel hetzelfde verhaal wordt gedaan; over het niet gebruiken van den buffel door den Balischen landbouwer, op bl. 24 en 80; over het niet aanwezig zijn van bruggen, op 59 en 78; over het »Baliesch zilver" en de zamenstelling daarvan, op bl. 25 en 82; over den oorsprong van het gezag van de vorsten van Klonkong, op bl. 108 en 130; over de vereeniging van de rijken Djanjor en Badong, op bl. 131 en 134; over de vereeniging en de afscheiding van de rijken van Beliling en Karang-Assam, op bl. 115 v. en 125 v.; over den omnin tusschen de vorsten van Tabanan en Mengawei, op bl. 108 en 144, enz.

Men vergunne mij nog het maken van enkel aanmerkingen, die mij onder de lezing van het boek invielen.

Ik meende dat het een, volgens de beste schrijvers over Indie, nog steeds zeer twijfelachtig punt was, wat toch het eigenlijke vaderland der Maleische volkeren mogt zijn. De stellige uitspraak van den Heer Lauts (bl. 1), dat Sumatra dat vaderland is, zonder door eenige de minste gronden te zijn gestaafd, zal wel niet voldoende zijn om dien twijfel op

te lossen. Onder de latere schrijvers, die dien twijfel nog koesteren, wijs ik o. a. op Prof. Veth. Deze, van wien sommigen meenen, dat hij zich in kennis van Indische zaken wel met den Heer Lauts zou kunnen meten, schijnt dat punt ook nog niet voor zoo geheel uitgemaakt te houden. In zijne Inleiding (bl. 45) toch tot de »*Geschiedenis van de vestiging en uitbreiding der Nederlanders op de Westkust van Sumatra*," van den Generaal de Stuers, spreekt hij van de »oorspronkelijke Maleijers" in de bovenlanden van Padang of het oude rijk van Menangkabau, en verder langs de Westkust van Sumatra, en van de Maleische kolonisten van het schiereiland Malacca, die de rijken Kampan, Siak enz., aan de Oostkust stichtten. De Heer Temminck, die toch ook gezegd wordt wel iets van Indische zaken af te weten, noemt, zoo ik mij wel herinner, de groep der Lingga-eilanden als den hoofd- of oorspronkelijken stam der Maleijers inhoudende, en zegt dat de Sultan van Lingga nog steeds als het hoofd der Maleische volkeren wordt beschouwd.

De stellige uitspraak van den Heer Lauts is dus meer verrassend, dan overtuigend.

Een ieder zal wel met den Heer Lauts instemmen, als hij zegt (bl. 2), dat handel, het opsporen van voortbrengselen, geschikt voor de Europesche markt, en dus van middelen om zich te verrijken, de groote drijfveer was van de handelingen der Oost-Indische compagnie. Minder algemeen zal wel die instemming zijn omtrent zijn beweren (bl. 3), dat de Nederlandsche kooplieden zoo groote schatten veil hadden om de uitbreiding van het Katholicisme in den Archipel tegen te gaan. Moeijelijk zou hij vele bewijzen kunnen bijbrengen van verstandige pogingen tot uitbreiding van het Protestantsch Christendom. Het Christendom in de Molukken, waaraan vooral later zoo weinig de hand werd gehouden, was steeds, en is nog, slechts een naam-Christendom. De begeerte om de magt van Spanje te fnuiken was dikwijls eene der beweegredenen van de handelingen der Compagnie. Hoogst zelden zal men bewijzen aantreffen, dat de bevordering van beschaving, van verstandsontwikkeling, de veredeling van de godsdienstige begrippen,

de vermeerdering van welvaart van de inlanders haar na aan 't harte lag.

Men zie o. a. wat Dr. W. R. van Hoëvell daaromtrent schreef in zijn *Nederland en Balie*. Deze beweert, dat uit de geschiedenis van onze vestiging en uitbreiding in Indië blijkt, dat uitbreiding van beschaving en Christendom nimmer een deel van de taak der Indische regering uitmaakte.

Wel is waar hebben Christendom en menschelijkheid sedert lang het vonnis uitgesproken over slavenhandel, slavernij en strandroof (Lauts, bl. 25): maar welk gezag zal men hechten aan het van regeringswege verbieden van den slavenhandel, zoolang het in 't openbaar te Batavia verkoopen van slaven vrijstaat? Zoolang de, steeds op menschenroof vlammende, zeeschuimerij niet met kracht wordt tegengegaan?

Wat men *politiek* noemt, komt in het werk van den Heer Lauts weinig voor. De zoogenaamde »staatkundige beschrijving" bevat slechts zeer korte geschied- en aardrijkskundige opgaven omtrent de verschillende rijkjes, waarin Bali verdeeld is, waarin o. a. geen woord voorkomt over de wijze, waarop de Balinezen geregeerd worden. Was dit in 1848 ons nog zoo geheel en al onbekend? — In de »Inleiding" wordt even *gepolitiseerd*. Zoo ook hier en daar in de »Derde Afdeeling." B. v., op bl. 176 over den, op Lombok gevestigden, Engelschman King; op bl. 213 over de, in 1846 met den vorst van Beliling gesloten vredesvoorwaarden, waarover teregt een ongunstig oordeel wordt geveld; op bl. 226 v., waar de Schr. spreekt over het verschil tusschen de expeditie tegen Bali van 1848 en die van 1846; — op bl. 244 v., waar hij nagaat wat Nederland's pligt is na den mislukten togt van 1848.

Te vergeefs zocht men naar eenigzins belangrijke beschouwingen over het gewigt, dat Bali voor ons heeft, of zal kunnen verkrijgen, door ligging, door aard van bevolking en voortbrengselen, zoowel wat handel en scheepvaart, als wat onzen politieken toestand in Indië betreft. De Schr. treedt niet dieper dan anderen dit voor hem hadden gedaan, in een onderzoek naar de eigenlijke beweegredenen tot den togt tegen Bali in 1846. Hij deelt daaromtrent slechts een voorbeeld mede van strandroof

tegen de gesloten verdragen aan, en een van eene minder eerbiedige behandeling van onze gezanten op Bali (bl. 183). De open brief van den Gouv.-Gen. Rochussen aan den Radjah van Beliling geeft hem ook geen stof tot de minste aanmerking (bl. 188). Later beschrijft hij ook den togt in 1848, zonder er eene enkele aanmerking bij te maken. Dat verhaal doet hij echter volgen door zijn laatste Hoofdstuk, dat tot titel draagt: „Waartoe roepen ons thans onze pligten als Nederlanders en als Christenen? In de eerste plaats: tot overwinning; in de tweede plaats: tot veredeling der Balinezen door onderwijs, beschaving en Christendom."

Die overwinning behaalden wij dan ook in 1849. Om den kwaden indruk van den mislukten togt van 't vorig jaar weg te nemen, moest nu de overwinning schitterend zijn. Kan dit van haar worden gezegd? Zij kostte ons den in zoo vele opzigten uitstekenden Michiels, en verslond verbazende schatten. Het dadelijk verlies van ons leger en onze zeemagt was wel gering; maar zeer velen deden zware en slepende ziekten op door de vermoeijenissen van den togt zelven, of door het langdurige kruissen rondom dat ongezonde eiland. Voor het oogenblik schijnt het wel, dat de Balische vorsten eene les hebben gekregen, die hen nopen zal vooreerst geene daden te plegen, waardoor zij weder met onze krijgsmagt zouden kunnen in aanraking komen; er schijnt echter nog veel geheimzinnigs te heerschen omtrent de eigenlijke resultaten, die deze togt voor ons heeft gehad. Bij gelegenheid zijner interpellatie tot den minister van koloniën in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, op 15 Februarij jl., vroeg de Heer van Hoëvell, waarom de in 1849 met de vorsten van Bali gesloten vredesverdragen niet in de Java-courant waren opgenomen, even als zulks in 1846 wel had plaats gehad? Zoo als op meer vragen, meen ik, dat de minister verklaren moest ook op deze geen voldoend antwoord te kunnen geven. Zou die achterhoudendheid ook daaruit voortspruiten, dat de resultaten van dien togt zoo gering zijn, dat men het beter acht het publiek daaromtrent niet te veel in te lichten? In 1846 werd aan Beliling o. a. de betaling van

eenige oorlogskosten opgelegd (1). Van de betaling kwam echter niets. En daarom handelde men misschien in 1849 zeer wijsselijk zoo iets niet op nieuw te vorderen. Maar welke voordeelen zal het voor ons opleveren, dat de vorsten van Bali hunne afhankelijkheid van ons erkenden? Dit is immers slechts de vernieuwde erkentenis van een toestand, dien wij voorgaven, dat reeds lang bestond. Hoewel de Balinezen sedert lang van ons afhankelijk heetten, toonden zij herhaalde malen, hoe weinig die quasi-afhankelijkheid hen drukte. Zal dit nu meer het geval zijn, nu er geen enkel Nederlander op Bali gebleven is, om hen aan die afhankelijkheid te herinneren, en niets in hun toestand die herinnering wekt? — Men heeft gezegd, dat een gedeelte van Bali aan ons in vollen eigendom zou zijn afgestaan, of liever dat wij, door het veroveringsregt meesters van het gansche eiland, ons over Mengawei en Tabanan de vrije beschikking zouden voorbehouden hebben. Wat zou dat beduiden, zoo het Nederlandsch gezag zich daar niet zetelt, zoo geene Nederlanders zich daar vestigen, om voordeel te zoeken in landbouw en nijverheidsondernemingen? Tot nu toe is dit ook nog niets meer dan een : Men zegt. Dat voor Europeanen op deze eilanden voordeelen te behalen zijn, blijkt uit het langdurig verblijf op Lombok van den Engelschman King; en op Bali van den Deen Lange, die als gouvernements-commissaris tijdens de laatste expeditie ons goede diensten bewees.

De tweede pligt, dien wij volgens den Heer Lauts, jegens de Balinezen te vervullen hadden, was hunne veredeling door onderwijs, beschaving en Christendom. Op dat veld moet door ons echter nog de eerste schrede worden gezet. Uit Dr. van Hoëvell's »*Nederland en Balie*" weet men hoe ook deze daarop aandringt; hoe hij de Balinezen én om hun maatschappelijken toestand, én om de eenigzins veranderde godsdienstbegrippen, die hij meent dat bij hen beginnen te heerschen, rijp acht voor eene hoogere beschaving en voor de prediking van het Christendom. Het blijkt echter nog niet dat het gouvernement die meening deelt. Men vernemt ten minste nog niet dat daaraan

(1) Zie de verdere vredesvoorwaarden, Lauts bl. 211.

iets wordt gedaan. Direktelijk behoeft het gouvernement zich daarmede ook niet te bemoeijen, zoo het slechts de bijzondere personen of vereenigingen, die zich daaraan gelegen laten liggen, niet tegenwerk, en deze veeleer ondersteun en bescherm.

Men weet dat, terwijl op Java en bijna overal in den Indischen Archipel de bevolking Mahomedaansch is, de Balinezen het Hindoïsme toegedaan zijn, en dat zij Sieva voor den opper-god houden. De Hr. Lauts wijdt zijn vierde hoofdstuk aan de beschrijving van hun godsdienst en godsdienstige gebruiken, waarbij o. a. de lijkverbranding en het vrouwenoffer ook ter sprake komt. Over veel van dat alles, zoo als over zoo menig punt betreffende het ons in vele opzigten nog zoo weinig bekende Bali, ligt nog een digte sluijer. Na de expeditie in 1846 heeft, meen ik, het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen den Hr. Friedrich naar Bali gezonden, om te trachten dien sluijer zooveel mogelijk op te ligten. Of hij daarin naar wensch is geslaagd, weet ik niet. Wel, dat men in den vorigen jaargang van het *Tijdschrift voor N.-I.* een paar artikels van hem vindt over de godsdienstige gebruiken op Bali, waaruit men de Balinezen voor meer beschaafd leert kennen, dan men dit deed uit de werken van Raffles en Crawfurd, die beiden te kort op dit eiland vertoefden.

Het karakter der Balinezen wordt over het algemeen geprezen. (Lauts, bl. 47, 95). Zij zijn gewild als soldaten, omdat zij moedig en tegen vermoeijenissen bestand zijn, — als slaven, omdat zij arbeidzaam en bevattelijk zijn en zich bij goede behandeling zeer aan hunne meesters hechten. Ook de Hr. van Hoëvell stelt hen, in zekeren zin, boven de Javanen, die »door den doodenden adem van den Islam" verlamd zijn. Volgens hem zijn deze blijven staan op den trap van beschaving, dien zij bereikt hadden, toen hun voor eeuwen de Islam werd gepredikt. De Balinezen zouden in dien tijd juist genoeg vooruitgegaan zijn, om nu het besef te hebben dat zij iets edelers, iets hoogers, iets meer aan de ontwaakte behoeften van geest en hart voldoende behoeven, dat hun Sievisme. Daarom meent hij dat wij ons moeten haasten hun dat verlangde te geven, door de prediking van het protestantsch Christendom, — zoo

wij hen niet weldra tot het Roomsch Katholicisme willen zie
overgaan.

Sedert de Hr. van Hoëvell zoo schreef, zijn drie of vie
jaren verlopen : jaren, die rijk waren in gelegenheden om nade
met Bali bekend te worden, en waarin hij zelf dat eiland ook
bezocht. Het, met groote belangstelling tegemoet gezien, vol
gende deel zijner »*Reis over Java, Madura en Bali*" zal ons
waarschijnlijk leeren of dat tijdsverloop al dan niet gestrek
heeft ter bevestiging zijner vroegere denkbeelden omtrent Bali.

Is het waar dat het Mahomedanisme zooveel meer geestdoo
dend is dan het Hindoïsme, dan is het zeker een vreemd fei
in de geschiedenis van het menschengeslacht, dat een zoo geest
doodend geloof zoo diepe wortelen, zoo breede takken heeft
geschoten, en zich zoovele eeuwen lang heeft gehandhaafd. D
geschiedenis van een deel van Europa gedurende de middel
eeuwen toonde ook wel dat de vooruitgang van het menschdom
een tijdlang in zijne vaart kan worden gestuit, maar die halte
die doodslaap duurde slechts kort in vergelijking met den duu
der heerschappij van den Islam. En ziet men het einde die
heerschappij reeds naderen?

Welligt moet men bij de uitdrukking van den Hr. van Hoëvel
ook slechts denken aan het flaauwe, het schijn-mahomedanism
der Javanen, maar is zij niet toepasselijk op de Arabieren
Mooren enz. Men denke o. a. aan den bloei der Khalifaten
van het Moorsche Spanje, aan de beschaving der Hindoes, enz.

In zijne karakterschets van de Balineezen erkent de Hr. Lauts
in 't algemeen hunne krijgshaftigheid, maar betwijfelt die der
Goesties of grooten (bl. 51). De krijgsbedrijven in 1848 en
1849 hebben, meen ik, dien twijfel niet geregtvaardigd.
Het zou ook vrij onbegrijpelijk zijn, dat de Goesties, die tot
de tweede kaste, de Sadrea's behooren, en de vorstengeslachten
en grooten uitmaken, bij de gedurige binnenlandsche oorlogen
en tegenover een krijgshaftig volk, steeds hun gezag gehand-
haafd en de algemeene achting zouden behouden hebben, (zie
bl. 29) zoo het hun aan moed ontbrak.

Sprekende over het onderscheid tusschen den rijstbouw op
Bali en dien op Java, doet de Hr. Lauts het voorkomen al

of de Javaan bij voorkeur de rijstsoort verbouwt, die in vier of vijf maanden rijpt, om daarna nog een ander gewas te kunnen teelen. Is dit wel geheel juist? Volgens den Hr. van Hoëvell toch (zie zijne »*Reis*" enz. bl. 65) kan de padigenjah of tjireh na drie of vier maanden worden geoogst, de padidalem eerst na zes of acht maanden, maar levert dan ook rijst op van veel beter soort en in veel grooter hoeveelheid. Deze soort werd dan ook vroeger algemeen verbouwd, maar daar hare behandeling veel meer tijd en zorgen kostte dan de mindere soort, heeft de te groote uitbreiding van het kultuurstelsel de verbouwing dier laatste meer en meer doen toenemen.

Overtuigd dat de lezer gaarne van mijne verdere aanmerkingen zal verschoond blijven, eindig ik hier met deze, dat er een vrij groot verschil bestaat tusschen de kaart van Balie van den Hr. Lauts en die van den Hr. Melvill, voorkomende in den *Moniteur des Indes*. Het is zeer te wenschen dat de laatste togten tegen Bali minstens dit gevolg zullen hebben, dat het publiek weldra bemerke dat de bekendheid met dit eiland in het algemeen, en dus ook met zijne juiste ligging, zij toegenomen.

Men mag toch verwachten dat de tijd voorbij is, dat de uitkomsten van wetenschappelijke onderzoekingen, soms met groote kosten van gouvernementswege bewerkstelligd, slechts moeten strekken om in het Archief te Batavia te blijven berusten, alleen omdat men, eens de aanzienlijke kosten, tot het onderzoek benoodigd, betaald hebbende, opzag tegen de betrekkelijk geringe kosten, nog vereischt om die uitkomsten aan het publiek mede te deelen. Een verkeerd geplaatste zuinigheidsgeest zal daarvan wel, met het gebrek aan overtuiging van het nut der publiciteit, de hoofdoorzaak zijn geweest. Men vergat daarbij echter, dat men zoodoende gevaar liep telkens nieuwe kosten te moeten maken, telkens van nieuw af te moeten beginnen, terwijl, zoo steeds al het voor openbaarmaking nuttige en vatbare openbaar ware gemaakt, de wetenschap vast bepaalde punten zou hebben gehad, waarover kon worden gerediceerd, waarop verder kon worden voortgebouwd.

Zou het niet hoogst wenschelijk zijn, dat het Indisch gouvernement, zoo het al meent zelf weinig te moeten uitgeven,

aan wetenschappelijke mannen toestond openbaar te maken
wat het Archief voor de wetenschap belangrijks bevat? Men
zal wel zeggen dat reeds eenigzins aan dien wensch is voldaan,
dat dergelijke toestemming aan den Hr. van Hoëvell was ver-
leend, eenige maanden voor hij Java verliet, en dat zij nader
hand is gegeven aan Ds. Buddingh voor zijn tijdschrift. Maar
bij het verleenen dier toestemming komt het veel aan op dien
goeden wil, op de medewerking van gouvernementswege. Men
moet dan aan de openbaarmaking geene beletselen in den weg
leggen, door b. v. angstvallig alles terug te houden wat maar
eenigzins van politieken aard is. De ambtenaar, onder wien
toezigt van de in het Archief aanwezige stukken gebruik wordt
gemaakt, moet niet schroomvallig meenen dat van ieder daaruit
geligt stuk als 't ware een min goed gebruik zal worden ge-
maakt. De uitgever dier stukken moet, uit al die schatten
van het Archief, eene fiksche oordeelkundige keuze weten te
doen. Niet alles behoeft men noch kan men openbaar maken.
Men moet zijne keuze weten te vestigen op dat, wat weten-
schappelijk van het grootste nut kan zijn, en voor het algemeen
het meest belangrijk mag worden geacht.

Vooral uit dat laatste oogpunt meen ik dat het al een zeer
gelukkig denkbeeld was van den Hr. van Hoëvell, om ons,
als eerste vrucht zijner nasporingen in dat Archief, enkele ver-
slagen van Residenten op Java te leeren kennen.

Hoeveel belangrijks men onder oude onuitgegeven stukken
kon vinden, leert ons o. a. het zoo belangwekkend verslag
over Banka van Th. Horsfield, waaraan de ijverige Hr. Veth
thans in het *Tijdschrift van N. I.* zijne zorgen wijdt, en dat,
reeds in 1814 opgesteld, eerst in 1848 in het Engelsch werd
uitgegeven.

April 1850.

W. Q.

Indiana, Verzameling van stukken van onderscheiden aard, over landen, volken, oudheden en geschiedenis van den Indischen Archipel. Door J. F. G. Brumund, *Predikant te Soerabaja.* Eerste en tweede stuk. Amsterdam, P. N. van Kampen, 1853 en 1854 8°., 274 en 293 blz. met platen.

Wij meenen dit werk een der belangrijkste te mogen noemen, welke in den laatsten tijd op het gebied der Indische letterkunde het licht hebben gezien en achten het, zuithoofde van het gewigt en de verscheidenheid der in de verschillende stukken behandelde onderwerpen, den boeijenden stijl, de warmte waarmede de schrijver bijv. de zaak van onderwijs en beschaving bepleit, het volkskarakter der Javanen, het heerlijk natuurschoon van die landen beschrijft, zeer geschikt om belangstelling in onze schoone koloniën op te wekken bij zoovelen, die nog gewoon zijn elk boek, dat over koloniën handelt, ongelezen ter zijde te leggen.

Het hoofddoel van den heer Brumund is ons eene, tot nu toe nog ontbrekende, geheel volledige beschrijving te geven van de Hindoe-oudheden van Java, die trotsche gedenkteekenen van de beschaving en den kunstzin der aloude bewoners van Java in het voor-Mohammedaansch tijdvak. Die beschrijving zal worden gevolgd door eene beschouwing over hare bouworde, bestemming, godsdienstig karakter, oorsprong en verval, waardoor over de aloude godsdienst en geschiedenis van Java gewis een nieuw licht zal worden verspreid. Wel is vooral sedert de door Raffles in 't werk gestelde onderzoekingen

veel daarover aan 't licht gebragt, doch die beschrijvingen zijn of min volledig of in allerlei werken verspreid. De heer Brumund wil trachten daarvan een geheel te maken. Dat met die beschrijving niet moet worden gedraald, blijkt daaruit dat die ruinen meer en meer door de hand des tijds en die der menschen der vernieling worden prijsgegeven, zoodat weldra eene volledige beschrijving eene onmogelijkheid zou worden, en men op vele punten omtrent de vroegere godsdienst en de geschiedenis der Javanen in het duister zou blijven rondtasten, waaromtrent oplossing nu nog mogelijk schijnt. Of de heer Brumund voor de grootsche door hem opgevatte taak berekend is, zullen bevoegde beoordeelaars eerst kunnen beslissen nadat hij het nu slechts aangevangen werk zal hebben ten einde gebragt. Dat hij er toe in staat is, schijnt men hieruit te mogen opmaken, dat hij gedurende een vijfjarig verblijf in de vorstenlanden van Java, waar de meeste en best bewaarde tempelruinen worden gevonden, al zijn beschikbaren tijd aan de opneting en bestudering van die ruinen wijdde, dat hij verder gedurende zijn geheel 12- of 14-jarig verblijf in Indië steeds zijne zorgen wijdde aan het nagaan en vergelijken van al wat door anderen over die ruinen was geschreven, zoodat hij zijn voordeel kon doen met al wat vóór hem daarover het licht had gezien, en hoe naauwkeurig hij zich daarmede bekend maakte, blijkt uit het belangrijk overzigt over die litteratuur, dat hij aan zijne eigene beschrijving doet voorafgaan. Maar vooral na kennis te hebben genomen van hetgeen hij reeds in deze beide stukken over de Hindoe-oudheden schreef, schijnt men geregtigd tot de meening dat de heer Brumund de juiste man is om door zijne beschrijving een monument op te rigten, zulke gedenkteekenen waardig. Dat zijne beschrijving juist is, dit gevoelt men onder 't lezen, en daarvoor waarborgt u 's mans telkens blijkende naauwgezetheid en de moeite welke hij zich getroostte om haar zoo naauwkeurig mogelijk te maken. Zij is boeijend, zoo als we niet dachten, dat dergelijke beschrijving kon zijn, door de warmte en het gevoel waarmede hij die aloude kunststukken beschrijft, door al wat hij er in mengt over de heerlijke natuur waarin die ruinen zijn gelegen, de vereering waarin zij nog bij de Javanen staan, enz.

De beschrijving van die Hindoe-oudheden schijnt de hoofdtaak te zijn geweest, welke de heer Brumund zich voorstelde, toen hij de uitgifte zijner *Indiana*, waarvan wij nu de beide eerste stukken bezitten, begon. Doch hij begreep teregt dat een uitvoerig werk, over niets dan oudheden handelende, immer slechts een betrekkelijk gering aantal lezers zou vinden. Daarom begint hij wel elk deel met een, bepaald aan die oudheid-beschrijving gewijd stuk, en beschrijft nog menige ruine uit het Hindoe- en later tijdvak, wanneer hij

gebragt, doch die beschrijvingen
werken verspreid. De heer Brumund
el te maken. Dat met die beschrijving
lijkt daaruit dat die ruïnen meer en
die der menschen der vernieling
eene volledige beschrijving eene onmo
p vele punten omtrent de vroegere gods
anen in het duister zou blijven rondt
nog mogelijk schijnt. Of de heer Br
opgevatte taak berekend is, zullen be
n beslissen nadat hij het nu slechts a
en einde gebragt. Dat hij er toe in st
ogen opmaken, dat hij gedurende een
enlanden van Java, waar de meeste e
vorden gevonden, al zijn beschikbare
dering van die ruïnen wijdde, dat hij
of 14-jarig verblijf in Indië steeds zijne
n vergelijken van al wat door andere
en, zoodat hij zijn voordeel kon d
er het licht had gezien, en hoe naauw
d maakte, blijkt uit het belangrijk
hij aan zijne eigene beschrijving doet
nnis te hebben genomen van hetgeen
er de Hindoe-oudheden schreef, sc
g dat de heer Brumund de juiste m
en monument op te rigten, zulke ge
beschrijving juist is, dit gevoelt m
aarborgt u 's mans telkens blijkende
elke hij zich getroostte om haar zoo
n. Zij is boeijend, zoo als we niet
ing kon zijn, door de warmte en le
e kunststukken beschrijft, door al w
ijke natuur waarin die ruïnen zijn gele
g bij de Javanen staan, enz.
die Hindoe-oudheden schijnt de hoofd
heer Brumund zich voorstelde, toen
, waarvan wij nu de beide eerste stuk
ij begreep teregt dat een uitvoerig
n handelende, immer slechts een betre
vinden. Daarom begint hij wel elk de
udheid-beschrijving gewijd stuk, en he
het Hindoe- en later tijdvak, wanne

(Overgedrukt uit: *De Recensent, Alg. Lett. Maandschrift*, Jaargang 1855.)

REIS OVER JAVA, MADURA EN BALI (1).

Eindelijk schijnt het den heer van Hoëvell te hebben mogen gelukken den noodigen tijd te vinden, om ons weder ten minste een gedeelte van het slot van zijn belangrijk reisverhaal te geven. Bij de aankondiging van de beide eerste, in 1849 en 1851 verschenen, deelen in *de Recensent* van November 1852, zeiden we, niet langer op de meermalen toegezegde spoedige verschijning van het derde deel te hebben durven wachten, en betreurden het lange uitblijven van dat deel, omdat zooveel van wat de schrijver in 1847 opmerkte, in de jongst verloopen, ook in 't bijzonder voor Neêrlands Indië, in allerlei gebeurtenissen en omstandigheden zoo rijke jaren, veranderd en verouderd moest zijn. Hoe langer het boek in bewerking bleef, hoe meer het dus in opportuniteit en ook in eenheid van behandeling moest verliezen, en hoe minder het waarschijnlijk ook de belangstelling van het publiek, welke het toch in zoovele opzigten verdiende, zou opwekken.

Velerlei drukke bezigheden, zoowel als volksvertegenwoordiger als met zijn tijdschrift en andere werken, schijnen evenwel den ijverigen schrijver te hebben belet zijne

(1) In het midden van 1847. Met platen en kaarten. Door Dr. W. R. van Hoëvell. Derde deel, eerste aflevering. Amsterdam, P. N. van Kampen. 1854. *f* 1,30.

belofte van eene bespoedigde uitgave van het laatste deel van zijn reisverhaal vroeger te vervullen.

Wij willen ons haasten het nu verschenen stuk aan te kondigen, uit vrees dat, wilden we daarmede wachten tot dat het laatste deel in zijn geheel ware uitgegeven, hetgeen nu als zeer aanstaande is toegezegd, de tegenwoordige drukke zitting der Staten-Generaal daarin weder aanmerkelijke vertraging mogt brengen.

Het tweede deel werd besloten met het verhaal der reize van Bazoeki naar Bali in den schoener van den aldaar in het rijkje Badong gevestigden heer Lange, welke den heer van Hoëvell, na een vrij stormachtigen overtogt, bragt ter reede van Seset. Deze eerste aflevering van het derde deel brengt ons niet veel verder dan tot een bezoek bij den heer Lange en aan de vorsten van Badong, op den zuidhoek van Bali. Maar de heer van Hoëvell vindt toch gelegenheid ons, door het verhaal zijner gesprekken met den heer Lange en anderen en zijne opmerkingen over het land en zijne bewoners en hunne geschiedenis, weder veel belangrijks mede te deelen, en veel ook dat zijn boek aan de niet-vrienden van openbaarheid weder minder welkom zal doen zijn. Men leze er b. v. in hoe het aan den Deen Lange, die het op het eiland Lambok tegen zijn mededinger, den Engelschman King niet had kunnen uithouden, is gelukt op Bali een uitgebreiden handel te vestigen; hoe het vroeger aldaar gevestigd agentschap der Handelmaatschappij voor hem de vlag heeft moeten strijken; hoe de aanzienlijke, rijke, invloedrijke, overal door het gouvernement ondersteunde Nederlandsche Handelmaatschappij onderdeed voor den eenvoudigen, vreemden, geheel op zich zelven staanden partikulier, wien daartegenover slechts zijn ondernemingsgeest en vaste wil om te slagen ten dienste stonden. Men zie hoe hij, de vreemdeling, daar weldra zooveel invloed wist te verkrijgen, zich zoo gezien wist te maken, dat het Nederlandsch-Indisch gouvernement genoodzaakt was zich van zijne tusschenkomst bij de Balische vorsten te bedienen, en hem de functiën van Gouvernements-

Commissaris op te dragen. Men zal met voldoening zien dat hij zich van die opdragt ten genoege van het gouvernement kweet; maar men zal het betreuren dat op een zoo nabij Java gelegen eiland, dat nog wel gezegd wordt onder onze souvereiniteit te staan, niet aan een Nederlander, maar aan een vreemdeling, dergelijke betrekking moest worden opgedragen.

Men zal het ook betreuren hier te moeten lezen, (bl.15), dat in een der verdragen, met de Balische vorsten gesloten, aan de oud-Hollandsche eerlijkheid schijnt te zijn te kort gedaan, en dat men van de onbekendheid der Balinezen met onze taal misbruik maakte, om hen omtrent de ware beteekenis van het woord *souvereiniteit* te verschalken, en hen alzoo, geheel tegen hunne bedoeling, liet teekenen, dat zij de souvereiniteit van Nederland over hun land erkenden. Of het verzuim der ratificatie van de verdragen voortsproot uit de te Batavia bestaande overtuiging, dat men beter deed zulke verdragen maar niet te ratificeren?.... Dit zou gewis de meest gunstige uitlegging zijn, welke men aan dergelijk verzuim zou kunnen geven. In het geheel levert het hier gezegde over die onderhandelingen met en die eerste expeditie tegen de Balische vorsten, eene treurige bijdrage op voor de kennis van onze verwikkelingen met die vorsten. Wat wij hier overigens omtrent het karakter, den onafhankelijkheidszin der Balinezen, omtrent de vruchtbaarheid van hun land, hunne uitmuntende rijsttuinen, enz., lezen, is wel geschikt om belangstelling voor land en volk op te wekken.

De treurigste aangelegenheid echter door den heer van Hoëvell aan het licht gebragt, en die het krachtigste pleit voor de wenschelijkheid dat in koloniale, even als in alle staatszaken, zooveel mogelijk openbaarheid moge bestaan ter voorkoming van veel verkeerds, is voorzeker de geschiedenis van de opheffing van het agentschap van de Nederlandsche Handelmaatschappij op Bali. De schrijver verhaalt toch uitvoerig en met opgave van cijfers en officiële bescheiden, dat de Handelmaatschappij door den

PERPUSTAKAAN NASIONAL

handel op Bali aanzienlijke sommen verloor; dat zij dasrom bij de regering aandrong op magtiging tot opheffing van het aldaar, zoo het heette op aandrang der regering, gevestigd agentschap, en tevens op vergoeding der door dat agentschap verloren gelden; dat, na veel heen en weer schrijven, die magtiging werd verleend en die vergoeding toegezegd; dat echter het agentschap nog veertien maanden na het verkrijgen van die magtiging werd in stand gehouden; dat de Handelmaatschappij, nadat het eindelijk was opgebroken en magazijnen en alles aan den heer Lange waren verkocht, zich geregtigd achtte ook nog aan het gouvernement vergoeding te vragen voor de aanzienlijke sommen, welke, nadat de magtiging tot opheffing was verleend, doch de maatschappij gemeend had de zaak nog in stand te moeten houden, waren verloren; en dat de Minister, hoezeer dit aanzoek in den aanvang stellig, als geheel ongegrond, hebbende afgeslagen, gemeend had eindelijk aan den herhaalden aandrang van dat magtig en invloedrijk ligchaam te mogen voldoen, en de gevraagde sommen had doen uitbetalen!

Wij vertrouwen dat de heer van Hoëvell wel zal hebben gezorgd dergelijke omstandigheden niet aan het licht te brengen, zonder volkomen overtuigd te zijn van de geheele waarheid van wat hij schreef.

Is dat alles volkomen waar, is dan de heer van Hoevell, is dan een ieder niet geregtigd tot de vraag, of dergelijke praktijken wel zouden kunnen plaats grijpen, zoo omtrent het beheer der koloniale geldmiddelen volkomen openbaarheid en controle der wetgevende magt bestond?....

De heer van Hoëvell zal het ons wel ten goede houden, zoo wij eindigen met, voor de eer van Nederland en van het Nederlandsch gouvernement, uit grond des harten te wenschen, dat spoedig en met kracht moge worden aangetoond, dat zijne voorstelling van het gebeurde met de Balische vorsten en met betrekking tot de opheffing van het agentschap der Nederlandsche Handelmaatschappij op Bali onjuist is.

W. Q.

verloor; dat zij daarom
iging tot opheffing van
drang der regering, ge-
vergoeding der door dat
na veel heen en weer
leend en die vergoeding
schap nog veertien maan-
nagtiging werd in stand
ppij, nadat het eindelijk
alles aan den heer Lange
achtte ook nog aan het
gen voor de aanzienlijke
ging tot opheffing was
emeend had de zaak nog
ren verloren; en dat de
den aanvang stellig, als
lagen, gemeend had ein-
rang van dat magtig en
roldoen, en de gevraagde

n Hoëvell wel zal hebben
en niet aan het licht te
uigd te zijn van de ge-
f.
is dan de heer van Hoë-
regtigd tot de vraag, o
kunnen plaats grijpen
le geldmiddelen volkomen
gevende magt bestond?...
ns wel ten goede houden
er van Nederland en va
uit grond des harten t
acht moge worden aange
an het gebeurde met
king tot de opheffing va
ie Handelmaatschappij o

W. Q.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Bijdrage tot de kennis en rigtige beoordeeling van den zedelijken, maatschappelijken en staatkundigen toestand van het Palembangsche gebied, door W. L. DE STURLER. Groningen, J. Oomkens, Jzn. 1855, 177 bl., *f* 1,80.

De voordragten, meest over onderwerpen van staathuishoudkundigen aard, nu sedert vier jaren in de afdeeling Koophandel der Maatschappij Felix Meritis te Amsterdam gehouden, hebben onze letterkunde reeds met menig belangrijk werk verrijkt. Wij danken er aan mr. H. J. Koenen's geschriften over onze handels-geschiedenis, over de geschiedenis van scheepsbouw en zeevaart, over de financiën van Amsterdam. De hoogleeraar Veth legde er, gedeeltelijk althans, de grondslagen zijner Beschrijving van Borneos Westkust. De oud-majoor van het O. I. leger W. L. de Sturler sprak er de redevoeringen uit, welke, later iets meer uitgebreid en met bijvoeging van het bij de mondelinge voordragt weggelatene, den inhoud van het hier aangekondigde geschrift uitmaken.

De zoo hoogst belangrijke inhoud van de beide eerste jaargangen van het *Overzigt der werkzaamheden van de afdeeling Koophandel der Maatschappij Felix Meritis*, waarvan wij mogten kennis nemen 1), deed ons reeds, in *de Gids* van April 1854, openlijk den wensch uiten, dat die stukken voor een talrijker publiek dan alleen voor de leden der Maatschappij Felix Meritis mogten worden gedrukt. De verwezenlijking van dat verlangen blijven we steeds wenschelijk achten, zoowel om anderen tot navolging van het in Amsterdam gegeven voorbeeld op te wekken, als opdat velen hun voordeel mogen doen met de in Felix Meritis geuite gezonde staathuishoudkundige beschouwingen. Zoolang aan dat verlangen geen gevolg kan worden gegeven, is men zeker erkentelijkheid verschuldigd aan de sprekers die, over belangrijke en minder bekende onderwerpen het woord gevoerd hebbende, hunne voordragten later voor de pers bewerken.

1) Het overzigt der werkzaamheden gedurende den winter van 1854—55 is na het schrijven dezer aankondiging insgelijks in het licht verschenen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Onder deze behoort ook de heer de Sturler, die door een verblijf van eenige jaren te Palembang, door de belangrijke papieren over dit gewest, hem door zijn overleden broeder nagelaten, door hetgeen hij zelf in vroegere jaren daarover had geschreven, in staat was over dit weinig bekend en toch der belangstelling zeer waardig gedeelte onzer Oostindische bezittingen veel merkwaardigs mede te deelen.

Zijn doel is (zie bl. 2): »de belangrijkheid van het Palembangsche gebied in betrekking tot handel, landbouw en nijverheid, met het oog op de geografische ligging des lands, de natuurlijke gesteldheid van den bodem, en den zedelijken en maatschappelijken toestand der bevolking te overwegen."

In zijn eerste rede sprak de heer de Sturler voornamelijk, na eene zeer korte »algemeene beschouwing des lands in betrekking tot ligging, bodem en luchtstreek", over de vroegere geschiedenis en over de topografie van het gebied van Palembang, over de verschillende voortbrengselen der districten, welke hij beschreef en over de groote natuurlijke voordeelen, welke de buitengewoon vruchtbare bodem van Palembang aan eene talrijke, nijvere en goed bestuurde bevolking zou kunnen aanbieden. In de tweede voordragt wordt eerst weder een zeer beknopt overzigt gegeven van de voortbrengselen van den bodem, »in verband met de natuurlijke voordeelen des lands" (?) en evenzoo van de delfstoffen en dieren; vervolgens eene »verklaring van den regeringsvorm en het bestuur der voormalige vorsten, in verband beschouwd met de uitoefening van onze regten en opperheerschappij en eene beschouwing over de »bevolking, geaardheid en karakter der inboorlingen, hunne zedelijke en maatschappelijke beschaving, zeden, gewoonten enz." De derde voordragt geeft 1° eene »beschouwing der oorzaken van kwijning en verval van landbouw, handel en nijverheid, met het oog op de bestaande hulpbronnen tot ontwikkeling van algemeene welvaart," 2° eene »beschrijving van de teelt der verschillende gewassen en van de inzameling en behandeling der verschillende natuurlijke voorbrengselen, in verband met de belangen van handel en nijverheid;" 3° eene »zamenvatting der oorzaken van kwijning en verval en van eenige middelen ter opbeuring aangeprezen."

Ziedaar ongeveer wat de inhoudsopgave omtrent den inhoud van het werkje vermeldt. Daaruit kan men reeds bespeuren, wat bij de lezing ten volle wordt bevestigd: dat er op de goede indeeling van het geheel, op de logische behandeling van het onderwerp, nog al iets aan te merken zoude zijn en dat de schrijver in vele herhalingen is getreden. Zoo wordt b. v., om hier slechts één punt te noemen, in de drie redevoeringen over de natuurlijke voortbrengselen

PERPUSTAKAAN NASIONAL

van het Palembangsche gebied gesproken. Die herhalingen en vooral die verspreide behandeling van hetzelfde onderwerp, maken het voor den lezer moeijelijk zich uit deze studie over Palembang een helder denkbeeld over onderscheidene der door den schrijver besproken punten te vormen.

Zou dit niet gemakkelijker zijn geweest zoo eerst, na eene zeer korte algemeene beschouwing van het Palembangsche gebied met betrekking tot zijne ligging, klimaat, voortbrengselen en de belangstelling, welke het uit dien hoofde verdient, eene topografische schets van het land ware gegeven; zoo vervolgens over zijne voortbrengselen uit het planten en dierenrijk en uit dat der delfstoffen ware gehandeld; zoo daarna de bevolking, hare zeden en gewoonten enz., de vroegere en tegenwoordige regeringsvorm ware beschreven, om te eindigen met eene geschiedkundige schets, de vermelding der verkeerdheden, die het gevolg waren van de, volgens den schrijver, ondoordachte inmenging van de nederlandsche ambtenaren in de Palembangsche zaken, de treurige gevolgen welke deze voor de bevolking had en de aanwijzing der middelen, welke, volgens des sprekers meening, behooren te worden aangewend ten einde Palembang weder tot welvaart en rust en tot eene voor Nederland voordeelige bezitting te maken?

Gedeeltelijk schijnt eene dergelijke wijze van behandeling in het voornemen des schrijvers gelegen te hebben, maar hij zal wel willen toegeven daaraan niet getrouw te zijn gebleven, telkens op dezelfde zaken te zijn teruggekomen, de behandeling van een onderwerp soms hier, zonder genoegzame noodzaak, te hebben afgebroken, om het eerst elders te vervolgen.

Ware de schrijver minder in herhalingen getreden, dan had hij welligt in een boek van weinig meerder omvang, dan het ons nu geschonkene, een vollediger tafereel van Palembang kunnen ophangen. Nu zien wij toch uit zijn voorberigt, dat hij zich bij de vervulling zijner spreekbeurten slechts tot taak had gesteld de leemten aan te vullen, welke in zijne, in 1833 verschenen, *Proeve eener beschrijving van het gebied van Palembang* waren opgemerkt. Dat werk is ons niet bekend. Maar uit 's schrijvers eigen woorden volgt, evenzeer als uit den door hem zedig gekozen titel, dat deze "Bijdrage" ons nog geene volledige voorstelling van het Palembangsche gebied geeft. De ineensmelting van den inhoud dier "Proeve" met dien dezer "Bijdrage" en het geven van eene tamelijk volledige beschrijving van, — in plaats van drie redevoeringen over — het Palembangsche gebied, ware, schijnt 't te gemakkelijker geweest, daar de schrijver in zijn werk toch reeds veel meer geeft, dan hij,

PERPUSTAKAAN NASIONAL

bij gebrek aan tijd, in de zalen van Felix Meritis uitsprak. Wel-ligt had de incensmelting van het in die beide stukken voorkomende thans reeds in meerdere mate plaats dan de aangehaalde woorden uit het voorberigt zouden doen gissen. Zij scheen anders te wen-schelijker, daar die »Proeve" het licht zag in een tijd, toen hier bijna bij niemand belangstelling in de kolonien bestond. Destijds trok zij waarschijnlijk weinig de aandacht. Eene goede beschrijving van een minder bekend, maar niet te min zeer gewigtig en voor ontwikkeling zeer vatbaar gedeelte onzer schoone Oostindische bezittingen zou dit thans zeer zeker wel doen.

Uitgenoodigd eene beoordeeling van dit werkje te schrijven, waag-den we het de gebreken in den vorm, die we daarin meenden te be-speuren, te doen uitkomen, in de hoop dat de heer de Sturler daar-door mogt worden genoopt het publiek weldra, in eene omwerking zijner »Proeve" en zijner »Bijdrage", eene volledige beschrijving van het Palembangsche gebied te geven.

Het lezend publiek zou hem daartoe zeker het spoedigst kunnen nopen door spoedig eene tweede oplage van het werk noodzakelijk te maken. Afgescheiden van de gebreken in den vorm, (gebreken in ons oog ten minste), schijnt de inhoud dergelijk blijk van belang-stelling ten volle te verdienen. Uit hetgeen we reeds omtrent den inhoud mededeelden, bemerkt men toch, — en bij de lezing van het werk zal men dit volkomen bevestigd vinden, — dat het veel belangrijks bevat, veel dat, bij eenige omwerking, ons eene vrij volledige to-pographische en ethnographische schets van het gebied van Pa-lembang zou kunnen aanbieden.

De beperktheid der ruimte, waarover de redactie van den *Letterbode* kan beschikken, belet het hier ter plaatse meerder mededeelen van het door den heer de Sturler gesprokene, evenzeer als van de ver-dere aanmerkingen, waartoe de lezing ons aanleiding gaf.

Wij kunnen echter niet nalaten nog te doen opmerken, dat de heer de Sturler bij herhaling meende te moeten wijzen op de niet wel-doordachte wijze, waarop Nederland in 1823 en later zijn gezag in Palembang trachtte te vestigen. Aan het daarbij niet genoegzaam letten op de aloude zeden en gewoonten des lands en op de eigen-aardigheden van het volkskarakter schrijft hij in de eerste plaats toe den staat van kwijning en verval, waarin Palembang nog steeds verkeert, en de onlusten waardoor dit distrikt zoo voortdurend werd geteisterd. Die met den persoon en de geschriften van den heer de Sturler bekend is, zal wel beseffen dat zoodanige kritiek van re-geringsdaden, slechts in uiterst bescheiden, uiterst zachte termen wordt geuit. Maar wanneer een gemoedelijk man, iemand die slechts

PERPUSTAKAAN NASIONAL

zeer ongaarne de handelingen van het gouvernement afkeurt, zich geroepen gevoelt openlijk een afkeurend oordeel over die handelingen uit te spreken, en zich ter bevestiging van dat oordeel kan beroepen op de ondervinding, welke hij persoonlijk, gedurende een verblijf van eenige jaren in het land waarover hij schrijft, kon opdoen, dan zal men daaraan wel geene waarde ontzeggen en wel tot het besluit moeten komen dat er inderdaad *veel* op die handelingen is aan te merken.

We besluiten deze aankondiging met den wensch, dat het door den heer de Sturler gesprokene en de door hem gegeven wenken mogen bijdragen om de nog in het bestuur van Palembang bestaande verkeerdheden te doen uit den weg ruimen, en het land tot dien staat van welvaart te brengen waarvoor het vatbaar schijnt; dat zijn werk moge strekken om velen te doen inzien van hoeveel belang die bezitting voor Nederland is of kan worden; en dat hij moge worden genoopt het publiek spoedig eene verbeterde, omgewerkte uitgave van zijn boek te schenken, verrijkt met eene goede kaart van het Palembangsche gebied, welke, zoo wij ons niet vergissen, in zijne »Proeve" niet ontbrak, en welke, tot regt verstand van het in zoodanig werk voorkomende, wel een vereischte zal mogen worden geacht.

W. Q.

(Overgenomen uit den *Algemeene Konst- en Letterbode*, N°. 7 van het jaar 1856.)

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL

(Overgedrukt uit: *De Recensent, Alg. Lett. Maandschrift*, Jaargang 1856.)

HET PALEMBANGSCHE GEBIED (1).

De voordragten, meest over onderwerpen van staathuishoudkundigen aard, nu sedert vier jaren in de afdeeling Koophandel der Maatschappij *Felix Meritis* te Amsterdam gehouden, hebben onze letterkunde reeds met menig belangrijk werk verrijkt. Wij danken er aan Mr. H. J. Koenen's geschriften over onze handelsgeschiedenis, over de geschiedenis van scheepsbouw en zeevaart, over de financiën van Amsterdam. De Hoogleeraar Veth legde er, gedeeltelijk althans, de grondslagen zijner beschrijving van Borneo's Westkust. De Oud-Majoor van het Oost-Indisch leger W. L. de Sturler, sprak er de redevoeringen uit, welke, later iets meer uitgebreid en met bijvoeging van het bij de mondelinge voordragt weggelatene, den inhoud van het hier aangekondigde geschrift uitmaken.

De zoo hoogst belangrijke inhoud van de beide eerste jaargangen van het „Overzigt der Werkzaamheden van de afdeeling Koophandel der Maatschappij Felix Meritis", waarvan wij mogten kennis nemen, deed ons reeds in *De Gids* van April 1854 openlijk den wensch uiten, dat die stukken voor een talrijker publiek dan alleen voor de Leden der Maatschappij Felix Meritis mogten worden

(1) Bijdrage tot de kennis en rigtige beoordeeling van den zedelijken, maatschappelijken en staatkundigen toestand van het Palembangsche Gebied, door W. L. de Sturler. Te Groningen, bij J. Oomkens, Jzn. 1855. 177 bladz. *f* 1.80.

gedrukt. De verwezenlijking van dat verlangen achtten we wenschelijk, zoowel om anderen tot navolging van het in Amsterdam gegeven voorbeeld op te wekken, als om ook anderen hun voordeel te laten doen met de in Felix Meritis geuite gezonde staathuishoudkundige beschouwingen. Met genoegen zien we nu uit het Voorberigt van den dezer dagen verschenen jaargang 1854—1855 van dat Overzigt, dat die wensch zal worden verwezenlijkt, en dat aan den ijverigen uitgever Kruseman te Haarlem is vergund, dat Overzigt voor het vervolg uit te geven en algemeen verkrijgbaar te stellen (1). Zoo lang aan het daartoe van onderscheiden zijden te kennen gegeven verlangen geen gevolg werd gegeven, was men zeker erkentelijkheid verschuldigd aan de sprekers, die, over belangrijke en minder bekende onderwerpen het woord gevoerd hebbende, hunne voordragten later voor de pers bewerkten.

Onder deze behoort ook de Heer de Sturler, die door een verblijf van eenige jaren te Palembang, door de belangrijke papieren over dat gewest, hem door zijn overleden broeder nagelaten, door hetgeen hij zelf in vroeger jaren daarover had geschreven, in staat was over dit weinig bekend en toch der belangstelling zeer waardig gedeelte onzer Oost-Indische bezittingen veel merkwaardigs mede te deelen.

Zijn doel is (zie bl. 2): „de belangrijkheid van het Palembangsche gebied in betrekking tot handel, landbouw en nijverheid, met het oog op de geografische ligging des lands, de natuurlijke gesteldheid van den bodem, en den zedelijken en maatschappelijken toestand der bevolking te overwegen."

In zijne eerste rede sprak de Heer de Sturler voor-

(1) Sedert dit werd geschreven, zagen reeds, als eerstelingen dezer nuttige onderneming, de voordragten het licht, gedurende dezen winter door de Heeren Koenen en Roorda van Eysinga in Felix Meritis gehouden, met het overzigt van het telkens naar aanleiding der voordragt bij het daarop volgend gezellig onderhoud gesprokene. (April.)

namelijk, na eene zeer korte "algemeene beschouwing des lands in betrekking tot ligging, bodem en luchtstreek", over de vroegere geschiedenis en over de topografie van het gebied van Palembang, over de verschillende voortbrengselen der districten, welke hij beschreef en over de groote natuurlijke voordeelen, welke de buitengemeen vruchtbare bodem van Palembang aan eene talrijke, nijvere en goed bestuurde bevolking zou kunnen aanbieden. In de tweede voordragt wordt eerst weder een zeer beknopt overzigt gegeven van de voortbrengselen van den bodem, "in verband met de natuurlijke voordeelen des lands" (?) en evenzoo van de delfstoffen en dieren; vervolgens eene "verklaring van den regeringsvorm en het bestuur der voormalige Vorsten, in verband beschouwd met de uitoefening van onze regten en opperheerschappij", en eene beschouwing over de "bevolking, geaardheid en karakter der inboorlingen, hunne zedelijke en maatschappelijke beschaving, zeden, gewoonten, enz." De derde voordragt geeft 1°. eene "beschouwing der oorzaken van kwijning en verval van landbouw, handel en nijverheid, met het oog op de bestaande hulpbronnen tot ontwikkeling van algemeene welvaart;" 2°. eene "beschrijving van de teelt der verschillende gewassen en van de inzameling en behandeling der verschillende natuurlijke voortbrengselen, in verband met de belangen van handel en nijverheid; 3°. eene "zamenvatting der oorzaken van kwijning en verval en van eenige middelen ter opbeuring aangeprezen."

Ziedaar ongeveer wat de inhoudsopgave omtrent den inhoud van het werkje vermeldt. Daaruit kan men reeds bespeuren, wat bij de lezing ten volle wordt bevestigd: dat er op de goede indeeling van het geheel, op de logische behandeling van het onderwerp, nog al iets aan te merken zoude zijn, en dat de schrijver in vele herhalingen is getreden. Zoo wordt, bij voorbeeld, om hier slechts enkele punten te noemen, in de drie

redevoeringen over de natuurlijke voortbrengselen van het Palembangsche gebied gesproken, en telkens herhaald, dat aan Palembang slechts bevolking ontbreekt om het tot een der heerlijkste landen der wereld te maken, — dat de tijgers en kaaimannen honderden menschen 's jaars wegrooven, — dat Palembang alle voortbrengselen van geheel Sumatra oplevert, enz., enz. Die herhalingen, en vooral die verspreide behandeling van hetzelfde onderwerp, maken het voor den lezer moeijelijk zich uit deze studie over Palembang een helder denkbeeld over onderscheidene der door den schrijver besproken punten te vormen.

Zou het werk niet in eenheid van behandeling, in duidelijkheid en daardoor in belang en nut hebben gewonnen, zoo eerst, na eene zeer korte algemeene beschouwing van het Palembangsche gebied, met betrekking tot zijne ligging, klimaat, voortbrengselen en de belangstelling, welke het uit dien hoofde verdient, een topografische schets van het land ware gegeven; zoo vervolgens over zijne voortbrengselen uit het planten- en dierenrijk en uit dat der delfstoffen ware gehandeld, zoo daarna de bevolking, hare zeden en gewoonten, leefwijze, enz., en de vroegere en tegenwoordige regeringsvorm ware beschreven, om te eindigen met eene geschiedkundige schets, de vermelding der verkeerdheden, die het gevolg waren van de, volgens den schrijver, ondoordachte inmenging van de Nederlandsche ambtenaren in de Palembangsche zaken, de treurige gevolgen welke deze voor de bevolking had, en de aanwijzing der middelen, welke, volgens des schrijvers meening, behooren te worden aangewend, ten einde Palembang weder tot welvaart en rust, en tot eene voor Nederland voordeelige bezitting te maken?

Gedeeltelijk schijnt eene dergelijke wijze van behandeling in het voornemen des schrijvers gelegen te hebben; maar hij zal wel willen toegeven daaraan niet getrouw te zijn gebleven, telkens op dezelfde zaken te

zijn teruggekomen, de behandeling van een onderwerp soms hier, zonder genoegzame noodzaak, te hebben afgebroken, om het eerst elders te vervolgen. Dit laatste treft bij voorb., bijzonder in het meer bepaald aan de geschiedenis van Palembang gewijde gedeelte, waar het verhaal der feiten telkens wordt afgebroken door opgaven en redeneringen over bevolking, nijverheid, landbouw, nationale voortbrengselen, enz.

Ware de schrijver minder in herhalingen getreden, dan had hij welligt in een boek van weinig minder omvang, dan het ons nu geschonkene, een volledige tafereel van Palembang kunnen ophangen. Nu zien wij toch uit zijn voorberigt, dat hij zich bij de vervulling zijner spreekbeurten slechts tot taak had gesteld de leemten aan te vullen, welke in zijne, in 1833 verschenen „Proeve eener beschrijving van het gebied van Palembang" waren opgemerkt. Dat werk is ons slechts bij naam bekend. Maar uit 's schrijvers eigen woorden volgt, evenzeer als uit den door hem zedig gekozen titel, dat deze „Bijdrage" ons nog geene volledige voorstelling van het Palembangsche gebied geeft. De ineensmelting van den inhoud dier „Proeve" met dien dezer „Bijdrage", het geven van eene tamelijk volledige beschrijving van, in plaats van drie redevoeringen over het Palembangsche gebied, onder het weglaten van allerlei uidrukkingen, welke in redevoeringen welligt niet, maar in zoodanige beschrijving zeker misplaatst zijn, ware, schijnt 't, te gemakkelijker geweest, daar de schrijver in zijn werk toch reeds veel meer geeft, dan hij bij gebrek aan tijd in de zalen van Felix Meritis uitsprak. Welligt had de ineensmelting van het in die beide stukken voorkomende thans reeds in meerdere mate plaats dan de aangehaalde woorden uit het Voorberigt zouden doen gissen. Zij scheen anders te wenschelijker, daar die „Proeve" het licht zag in een tijd, toen hier bijna bij niemand belangstelling in de Koloniën bestond. Destijds trok zij waarschijnlijk weinig de aandacht. Eene

PERPUSTAKAAN NASIONAL

goede beschrijving van een minder bekend, maar niet te min zeer gewigtig en voor ontwikkeling zeer vatbaar gedeelte onzer schoone Oostindische Bezittingen zou dit thans zeer zeker wel doen.

Uitgenoodigd eene beoordeeling van dit werkje te schrijven, waagden we het de gebreken in den vorm, die we daarin meenden te bespeuren, te doen uitkomen, in de hoop dat de Heer de Sturler daardoor mogt worden genoopt, het publiek weldra, in eene omwerking zijner „Proeve" en zijner „Bijdrage", eene volledige beschrijving van het Palembangsche gebied te geven.

Het lezend publiek zou hem daartoe zeker het spoedigst kunnen nopen, door eerlang eene tweede oplage van deze Bijdrage noodzakelijk te maken.

Afgescheiden van de gebreken in den vorm (gebreken in ons oog ten minste), schijnt de inhoud dergelijk blijk van belangstelling wel te verdienen. Uit het omtrent den inhoud medegedeelde merkt men toch — gesteld, men moge de opgaven en beschrijvingen van den Heer de Sturler voor volkomen juist en naauwkeurig houden, wat we zeer gaarne gelooven, — dat het werk reeds zeer veel bevat, dat, bij eenige omwerking, ons eene vrij volledige schets van het gebied van Palembang, in zijnen vroegeren en tegenwoordigen toestand, zou kunnen aanbieden. Vooral zou dit laatste het geval kunnen zijn, zoo de schrijver kon goedvinden zijn werk hier en daar aan te vullen met meerdere statistieke en andere opgaven omtrent bevolking, handel, nijverheid, enz., waartoe waarschijnlijk de koloniale verslagen der laatste jaren nog wel meer bouwstoffen zullen aanbieden, dan de schrijver daar nu reeds uit putte. In het geheel zou hij behooren te trachten eene zoo naauwkeurig mogelijke voorstelling van den tegenwoordigen toestand van het land te geven. Waarschijnlijk zou hij ook de waarde van zijn werk verhoogen, zoo hij meer de bronnen aanwees,

welke hij raadpleegde. Ongetwijfeld zou zulks ook het geval zijn, zoo eene goede kaart van het gebied van Palembang aan het werk werd toegevoegd. Deze mag, tot regt verstand van zoodanig werk, wel een vereischte worden geacht. Blijkens het door Teenstra, in zijne Beschrijving van Neêrlands overzeesche bezittingen", opgeteekende, ontbrak zij ook niet in de „Proeve;" in deze „Bijdrage" wordt zij met leedwezen gemist.

Na het reeds, bij het bespreken der indeeling van het werk, over den inhoud gezegde, schijnt het onnoodig, bij deze aankondiging, daarop verder breedvoerig te wijzen. Op één punt wenschen we echter nog de aandacht te vestigen, om dan te besluiten met de aanwijzing van een paar feilen, welke we in de redeneringen van den Heer de Sturler meenden op te merken.

Bij herhaling, en daarop wordt de aandacht gevestigd, meende de Heer de Sturler te moeten wijzen op de niet wel doordachte wijze, waarop Nederland in 1823 en later zijn gezag in Palembang trachtte te vestigen. Aan het daarbij niet genoegzaam letten op de aloude zeden en gewoonten des lands, en op de eigenaardigheden van het volkskarakter, schrijft hij in de eerste plaats toe den staat van kwijning en verval, waarin Palembang nog steeds verkeert, en de onlusten waardoor dit distrikt zoo voortdurend werd geteisterd. Die met den persoon en de geschriften van den Heer de Sturler bekend is, zal wel beseffen dat zoodanige kritiek van regeringsdaden, slechts in uiterst zachte, uiterst bescheiden termen wordt geuit. Maar wanneer een zoo gemoedelijk man, iemand die slechts hoogst ongaarne de handelingen van het gouvernement afkeurt, zich geroepen gevoelt openlijk een afkeurend oordeel over die handelingen uit te spreken, en zich ter bevestiging van dat oordeel meent te kunnen beroepen op de geschiedenis van een tijdvak van dertig jaren, gedurende welke een van nature uiterst vruchtbaar en door eene nijvere bevolking bewoond land steeds in

ongunstigen toestand verkeerde, en op de ondervinding, welke hij persoonlijk, gedurende een verblijf van eenige jaren in het land waarover hij schrijft, kon opdoen, dan zal men daaraan wel geene waarde ontzeggen. Men zal dan wel tot het besluit moeten komen dat er inderdaad *veel* op die handelingen is aan te merken.

De Heer de Sturler kritiseert die handelingen niet slechts, maar geeft ook de middelen aan, waarvan zijns inziens verbetering zou te wachten zijn. Daartoe behooren: het gedeeltelijk teruggeven aan de rijksgrooten van het gezag en van de inkomsten hun in 1823 ontnomen, doch met waarborgen tegen onderdrukking der bevolking; het beschaven der inlanders en te keer gaan hunner vooroordeelen; het nemen van voorbehoedmiddelen tegen de kinderpokken en andere soms vreeselijk woedende ziekten; het uitroeijen der tijgers, die jaarlijks honderde menschen wegrooven; het verbeteren der middelen van gemeenschap en het bevorderen der oprigting van passars of openbare marktplaatsen, enz.: in één woord, het verrigten van al datgene, waardoor langzamerhand bij de bevolking de overtuiging zou worden gevestigd dat het, in de plaats van het aloude Sultansgezag gekomen, Nederlandsch-Indisch bestuur inderdaad de bevordering van hare welvaart en de verbetering van haren toestand beoogt.

Welligt heeft de Heer de Sturler gelijk, wanneer hij beweert dat de aan hare oude instellingen gehechte bevolking (vooral ook omdat haar toestand inderdaad slechts weinig is verbeterd), nog steeds meer leed gevoelt over den verloren luister van haar Sultansbestuur en van hare rijks- en mindere grooten, welke zij in 1823 met hare onafhankelijkheid zag te onder gaan, dan zij zich verheugt over het ophouden der kwellingen en schattingen waaraan zij blootstond. Vooral meent hij dat dit het geval is omdat aan dit laatste door sommige der beste Sultans (vooral den schranderen, door hem telkens geroemden Bader-Oedin), met

kracht paal en perk was gesteld, die de bevolking tegen de rijksgrooten in bescherming hadden genomen, aan dezen zekere inkomsten uit bepaalde distrikten toegelegd, maar met verbod om zich uit de hoofdplaats te verwijderen.

Zou het echter, nu de nieuw ingevoerde toestand reeds een dertigtal jaren heeft geduurd, en dus een nieuw geslacht, dat den ouden toestand niet kent, is verrezen, niet ongeraden zijn in dit opzigt het oude weder in te voeren, en aan in de hoofdplaats wonende rijksgrooten gezag over en inkomsten uit distrikten toe te kennen, in wier belang zij hoogst waarschijnlijk slechts uiterst zelden werkzaam zullen zijn? Vrij algemeen toch wordt door de meest bevoegde beoordeelaars, ook uit de inlanders zelven, getuigd, dat zelfs het slechtst geregeld Europeesch gezag, dat in die oostersche landen zich vestigde, minder drukkend is voor de bevolking, dan het schier immer uiterst tyranniesch en willekeurig gezag der hoofden, in wier plaats het optrad. Zou het nu niet beter zijn, onder een krachtig en goed geregeld, met zucht ter bevordering der welvaart der inlandsche bevolking bezield Nederlandsch-Indisch oppergezag, uit die voormalige rijksgrooten, voor zoover zij bekwaam en bruikbaar zijn, distriktshoofden te kiezen, en hun op die wijze weder gezag en inkomsten toe te kennen, doch zoo dat zij voor het laatste nu verpligt zouden zijn, in het belang der bevolking werkzaam te zijn en ze niet in ledigheid zouden genieten, en dat zij van het eerste geen misbruik konden maken?

De schier immer door ons gevolgde, doch, naar 't schijnt, in Palembang eenigzins uit het oog verloren, regel, om de aan ons oppergezag onderworpen inlanders zoo veel mogelijk onder het bestuur hunner eigen hoofden en in het bezit hunner eigen wetten te laten, zou dan ook weder hier, gedeeltelijk ten minste, worden in toepassing gebragt.

Een ander punt, dat we nog even kortelijk wenschen aan te roeren, staat met het voorgaande in een naauw verband. Het betreft wat men zou kunnen noemen de meer staathuishoudkundige zijde van een der door den schrijver aangeprezen middelen tot opbeuring van Palembang en den, minstens schijnbaren, strijd tusschen hetgeen hij daarover op de eene en op de andere plaats schrijft. Bij herhaling, we deden het reeds opmerken, wijt hij den kwijnenden toestand van Palembang aan de min goed geziene wijze, waarop in 1823 het Nederlandsch gezag de plaats van het aloude Sultansgezag heeft ingenomen. Bij het bespreken van den landbouw en andere takken van nijverheid wordt de mate van ontwikkeling, welke de bevolking reeds had bereikt, zeer geroemd. Herhaaldelijk wordt gezegd dat dit, ten minste gedeeltelijk, voortsproot zoowel uit de bescherming en aanmoediging daaraan door sommigen der beste Sultans verleend, als uit het eigenbelang der hoofden, die daardoor hunne inkomsten zagen toenemen, doch die, nadat hun deze in 1823 waren ontnomen, lusteloos en moedeloos waren geworden. (Zie bij voorbeeld bl. 167). Maar nu lezen wij op bl. 163: „ik geloof te mogen beweren, dat de lusteloosheid, die den inboorling van Palembang steeds heeft gekenmerkt, haren grond had in velerlei drukkende monopoliën, gepaard met de daaraan klevende misbruiken van de zijde der rijksgrooten, onder zwakke of schraapzuchtige vorsten, die de nijverheid hunner onderdanen als een eigendom aanmerkten, waarover hun stilzwijgend de beschikking was toegekend. De pogingen van enkele weldadige Vorsten ..... om de willekeur der hoofden te beteugelen, ... stuitten af op het belang van hen, die magt en invloed uitoefenden, waaraan de bevolking cijnsbaar bleef."

Volgens de eene plaats dus sproot de vroegere staat van welvaart uit den alouden regeringsvorm voort; volgens de andere stond juist die regeringsvorm aan alle

ontwikkeling in den weg. Is dit laatste waar — en in Palembang zal het wel even als in de meeste Oostersche landen in vele opzigten waar zijn geweest, dat de bevolking door de hoofden werd onderdrukt — dan is het niet het aloude gezag der Vorsten, dat in meerdere of mindere mate wordt teruggewenscht, maar eene betere regeling, een dieper in de volkszeden doordringen van het daarvoor in de plaats getreden Nederlandsch-Indisch gezag, waarnaar in het belang der ontwikkeling van Palembang verlangd moet worden. Daardoor, en door aan de bevolking de zekerheid te geven, dat zij vrijelijk over de vruchten harer vlijt zal mogen beschikken, zal dan ook eerlang onwaar worden, wat de Heer de Sturler meent dat in Palembang, even als in alle Maleische Staten, in de gansche Indische maatschappij waar is, „dat de dwang de eenige opwekking is ter opwekking tot nijvere bedrijven." (bl. 167.)

Het is hier de plaats niet over dit zoo vele malen besproken punt uit te weiden. Men weet hoe het onder anderen door de voorstanders van de voortduring van het op Java heerschend kultuurstelsel telkens wordt vooropgezet, en door de tegenstanders daarvan aangevallen en met feiten wederlegd. We wenschen den Heer de Sturler slechts te wijzen op het zoo dikwijls aangevoerde omtrent de opbrengst der paggerkoffij, der vrije tabaks-kultuur, der verhuurde landen in de Vorstenlanden op Java enz., om hem te doen zien dat zijne stelling, zoo al niet bepaaldelijk onjuist, dan toch in veel te algemeene bewoordingen gesteld is. We meenen hem te mogen vragen, of hij niet eenigermate met zich zelven in tegenspraak is, door te schrijven, dat de hoofden, „zij het dan ook uit eigenbelang, hunne onderhoorigen in hun bedrijf beschermden," en daarop dadelijk te laten volgen, dat dwang „de eenige prikkel is ter opwekking van nijvere bedrijven?"

Bij het zoo groot verschil van meeningen, dat nog steeds omtrent dit en dergelijke vraagstukken blijft be-

staan, is het natuurlijk uiterst moeijelijk voor iemand, die Indië niet door eigen aanschouwing leerde kennen, tot eene bepaalde zekerheid te kunnen komen. Maar zij die gelooven aan eene voortgaande ontwikkeling van het menschelijk geslacht, aan de voortgaande beschaving van allen, en dus ook van de bewoners van den Indischen Archipel, zullen niet voor waar *kunnen* houden, dat die bevolking slechts door dwang arbeidt. Want: zonder arbeid, zonder vrijwilligen arbeid, geen ontwikkeling, geen voortgang, geene vermeerdering van kennis, geene toeneming van beschaving. Mogt het dus voor het oogenblik nog waar zijn, dat die bevolking slechts uit dwang arbeidt — wat zoo algemeen gesteld moeijelijk is aan te nemen en door te vele feiten wordt wedersproken — zoo zou daaruit volgen, dat Nederland te lang zijn pligt heeft verzuimd, om de aan zijn oppergezag onderworpen landen tot beschaving en ontwikkeling, tot besef van het heilzame van den arbeid te brengen.

Op menig belangrijk door den schrijver ter sprake gebragt punt, maar ook op menige zinsnede, die tot wederspraak aanleiding zou kunnen geven, zou nog kunnen worden gewezen. Met aanbeveling van het inderdaad veel belangrijks bevattend werk aan het belangstellend publiek, en met verzoek aan den geachten schrijver in onze bescheiden aanmerkingen slechts het blijk te willen zien van het gewigt, dat wij aan zijn arbeid hechten, — meenen wij het echter bij het bovenstaande te kunnen laten.

20 Februarij 1856.

W. Q.

moeijelijk voor iemand,
ouwing leerde kennen,
kunnen komen. Maar
aande ontwikkeling van
de voortgaande beschа-
n de bewoners van den
voor waar *kunnen* hou-
s door dwang arbeidt.
rijwilligen arbeid, geen
eene vermeerdering van
schaving. Mogt het dus
zijn, dat die bevolking
t zoo algemeen gesteld
oor te vele feiten wordt
t volgen, dat Nederland
nd, om de aan zijn op-
tot beschaving en ont-
heilzame van den arbeid

den schrijver ter sprake
menige zinsnede, die tot
unnen geven, zou nog
aanbeveling van het in-
tend werk aan het be-
rzoek aan den geachten
anmerkingen slechts het
gewigt, dat wij aan zijn
j het echter bij het bo-

W. Q.

François Valentijn's *Oud en Nieuw Oost-Indiën, met aanteekeningen, volledige inhoudsregisters, chronologische lijsten, enz.* Uit te geven door mr. S. Keyzer. 's Gravenhage, H. C. Susan, C. Hzn. 1855. 1ste aflev., bl. 1 tot 96. 8°.

Het was eene gelukkige gedachte van den heer Susan, Valentijn's beroemd werk in nieuwerwetschen vorm en tegen tamelijk geringen prijs genaakbaar te stellen voor allen, die belang stellen in de kennis van de wording en de geschiedenis onzer heerschappij in Oost-Indië. Hoeveel er toch ook, sedert hij zijn werk schreef, in Indië moge veranderd zijn, hoeveel licht er over die kolonien is verspreid door al hetgeen, in de laatste vijftig jaren vooral, daarover is geschreven, altijd blijft „Vader Valentijn" de raadsman, die voor de geschiedenis en de kennis van den vroegeren toestand onmisbaar is. Zijn Oud en Nieuw Oost-Indiën is „a standard work", dat een ieder behoort gelezen te hebben, die op den naam van tamelijk met de land- en volken-kunde van Indië bekend te zijn eenige aanspraak wil maken. Die lastige folianten zagen er echter te weinig aanlokkelijk uit, en de prijs was veelal te hoog, dan dat niet velen zich van de lezing zouden afgeschrikt gevoeld hebben. Eene goedkoope uitgave dus in gewoon oktavo formaat zal aan velen gewis zeer welkom zijn, en de onderneming verdient alle aanmoediging omdat de meer algemeene verspreiding van Valentijn's werk aan de zoo gewenschte meerdere bekendheid met Neêrlandsch-Indië bevorderlijk zal kunnen zijn.

Eene andere vraag is het, of het plan van deze uitgave onverdeelde goedkeuring verdient. De heer Keyzer toch, leeraar in de taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië aan de kon.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

akademie te Delft, die de zorg voor deze uitgave heeft op zich
nomen, heeft niet alleen gemeend het werk met onderscheiden
te moeten verrijken, waarvoor de lezer niet dan erkentelijk zal k
nen zijn, maar heeft ook, althans in den aanvang, onderscheid
gedeelten weggelaten, welke hem verouderd toeschenen. Het is bek
dat Valentijn in zijn eerste boek uitweidde over reizen in het algem
over het doel daarvan, over de wijze waarop men oudtijds reis
over de reizen door eenige Grieken en Romeinen gedaan, om z
doende in zijn tweede boek te komen tot de ontdekkingsreizen
Portugezen en hunne vestiging in Indië. Nu is het evenzeer w
dat zij, die over die vroegere reizen het een en ander wenschen
weten, daartoe betere en nieuwere schrijvers dan Valentijn in han
kunnen nemen, als dat alles wat deze daaromtrent met veel gele
heid heeft verteld slechts in een verwijderd verband staat tot
eigenlijke doel van zijn boek, en het oogmerk waarmede men da
handen neemt, namelijk om het ontstaan onzer heerschappij en
loop onzer geschiedenis in Indië en de land- en volkenkunde van I
te leeren kennen. Uit dien hoofde kunnen wij er den heer K
dan ook moeijelijk eene grief van maken, dat hij dit gedeelte als
ouderd wegliet, en, om het werk niet noodeloos grooter en
kostbaarder te maken, slechts op zeer weinige uitzonderingen na
inhoudsopgave van de eerste hoofdstukken liet afdrukken. Wij he
echter dat hij overigens het werk in zijn geheel, des noods sle
eenigzins gemoderniseerd wat taal en stijl betreft, zal doen afd
ken, of wel steeds duidelijk zal opgeven wat hij meende te kun
weglaten. Anders zal men in dit werk niet „Valentijn's Oud en N
Oost-Indiën," maar „Keyzer's verkorten of gewijzigden Valent
ontvangen, en zij die er prijs op stellen Valentijns juiste woo
te kennen, zullen steeds toch weêr die lastige folianten m
raadplegen.

Tot nu toe vinden we dus nog geen termen om in dit opzig
heer Keyzer als eene grieve aan te rekenen, wat door anderen
zoodanig is aangemerkt. Maar we hebben toch tegen de nu
schenen eerste aflevering een tweetal aanmerkingen van anderen

De eerste is, dat Valentijn zoo als 't ware met de deur in
valt, en de heer Keyzer niet gezorgd heeft hem behoorlijk b
publiek in te leiden. Op het titelblad van deze aflevering zie
nu wel: „titelblad en voorwoord zullen bij het einde van het
deel verschijnen". Maar dat bewijst nog niet dat de heer K
gelijk had daarmede tot zoolang te wachten. Hij vergunne o
meening, dat het in het belang der onderneming zelve zou gewee
zoo hij al dadelijk in een voorwoord had gezegd, waarom de le

PERPUSTAKAAN NASIONAL

voor deze uitgave heeft op
ad het werk met onderscheid
de lezer niet dan erkentelijk
aans in den aanvang, onder
n verouderd toeschenen. Hetl
uitweidde over reizen in het
e wijze waarop men oudtijds
ieken en Romeinen gedaan,
komen tot de ontdekkings
in Indië. Nu is het evenzo
reizen het een en ander wen
vere schrijvers dan Valentijn
at deze daaromtrent met veel
een verwijderd verband staat
en het oogmerk waarmede m
et ontstaan onzer heerschapp
é en de land- en volkenkunde v
ofde kunnen wij er den heer
n maken, dat bij dit gedeelte
werk niet noodeloos grooter
op zeer weinige uitzonderinge
oofdstukken liet afdrukken. W
werk in zijn geheel, des noods
taal en stijl betreft, zal doen
al opgeven wat hij meende te
dit werk niet »Valentijn's Oud
's verkorten of gewijzigden Va
ijs op stellen Valentijns juiste
ch weêr die lastige *folianten*

nog geen termen om in dit op
aan te rekenen, wat door and
ar we hebben toch tegen de
tweetal aanmerkingen van and
zoo als 't ware met de deur
iet gezorgd heeft hem behoorlijk
t titelblad van deze aflevering
voord zullen bij het einde van
t bewijst nog niet dat de heer
lang te wachten. Hij verga
g der onderneming zelve zoo g
orwoord had gezegd, waarom

nder Valentijn" nog steeds van zoo groot belang is te achten,
omtrent den hoofdinhoud en de verdeeling van het werk eenig
had gegeven, zoo hij omtrent Valentijn's persoon en leven
bijzonderheden had medegedeeld, op zijne groote naauwkeu-
en waarheidlievendheid had gewezen en daardoor zijne waarde
schiedschrijver had doen uitkomen. In dat voorwoord had,
en iets uitvoeriger dan in de noot op bl. 1, kunnen zijn gezegd,
en enkele gedeelten en welke zouden worden weggelaten. Daarin
unnen zijn gezegd, van welken aard de noten zouden zijn,
de uitgever bij het werk zoude voegen, enz. Eenige mede-
g van dien aard scheen te eer noodzakelijk, daar thans de
enaars, ten gevolge van eenige onvolledigheid en onduidelijkheid
»voorwaarden van inteekening", en zoo zij met de indeeling
et oorspronkelijk werk niet bekend zijn, vreezen moeten wel-
slechts een incompleet werk te zullen ontvangen. Zij lezen
in die voorwaarden, dat het eerste gedeelte van het werk stellig,
weede slechts »bij genoegzame deelneming" zal worden uitge-
Waarom nu niet een enkel woord omtrent den onderscheï-
inhoud van die gedeelten gezegd en aangetoond, dat elk een
al op zich zelf kan vormen. Zoo iets was te eerder wenschelijk,
men uit deze geheele eerste aflevering volstrekt niet kan op-
welk plan Valentijn zich eigenlijk met zijn werk voorstelde.
ne tweede aanmerking is, dat we het betreuren dat de heer
er de noten door hem bij het werk gevoegd niet met Uitg. of
nderteekende. Nu weet men soms niet of men Valentijn's of
er's noten leest. De drie noten op blz. 3 bv. kunnen van den schrij-
die op blz. 4 slechts van den uitgever zijn. Vooral wanneer de
n aanmerkingen behelzen van den aard als die op blz. 24 voor-
ende, moet er geen de minste twijfel bestaan, van wien zij af-
stig zijn. Antwoordt de heer Keyzer dat uit het titelblad kan
en, dat *alle* bijgevoegde aanteekeningen, registers enz. van zijne
zullen zijn, zoo neem ik de vrijheid drieërlei op te merken:
dat dit niet zoo gansch duidelijk blijkt, daar dan, zoo ik mij
vergis, achter »Oost-Indien" geen comma, maar een semicolon
behooren te staan; 2°. dat hij zoodanige vergissing had kunnen
rkomen door in eene voorrede op deze omstandigheid de aan-
ht te vestigen; en 3°. dat het dan toch, omdat men bij de le-
g van een zoo uitgebreid werk, daaraan niet steeds gedachtig
de zijn, wenschelijk ware geweest de voor zulke gevallen aange-
nen gewoonte te volgen en door een duidelijk kenteeken te voor-
men, dat de noten van den uitgever niet voor het werk van den
hrijver worden aangezien.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Zoo de heer Keyzer deze aanmerkingen niet geheel onjuist vinden, zou hij welligt reeds in de volgende aflevering zijne kunnen onderteekenen en dat stuk van een voorwoord, voor het geheele werk bestemd, kunnen vergezeld doen gaan. Mogt zijn voornemen zijn in dat voorwoord, door hem slechts zooveel toegezegd en dat dus eer een slotwoord zou kunnen heeten, het een ander te zeggen over de aanmerkingen, welke van sommige zijden over het plan zijner uitgifte van Valentijn's Oost-Indië gemaakt, zoo zouden wij hem in bedenking durven geven, zoo iets liever bij het voorwoord van het tweede deel of in een slotwoord tot het geheele werk te doen, en liever nu een voorwoord in den bovenaangegeven zin te geven.

Belangstelling in de kennis onzer schoone koloniën en dus ook in den door hem ondernomen arbeid gaf tot deze aanmerkingen aanleiding. Diezelfde belangstelling doet ook dezen wensch uiten: Zou de heer Keyzer niet kunnen goedvinden, voor zooverre dit zonder het geven van te groote uitbreiding aan het werk zou kunnen geschieden, in de noten de schrijvers aan te halen, bij welke men over het door Valentijn behandelde, uitvoeriger en later berigten kan vinden? Voor de twee eerste boeken was dit minder noodig; maar is men eenmaal bezig met de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie, vooral in de tweede eeuw van haar bestaan, dan zou het voorzeker de belangstelling in een „standard work" als dat van Valentijn vermeerderen, zoo men wist daarin in deze nieuwe uitgave ook de bibliographie te zullen vinden van het door anderen en later over het onderwerp geschrevene.

Zoo zouden we ook wenschen, dat de heer Keyzer kon goedvinden, Valentijn wel niet op zoo breede schaal tot den lateren tijd toe te vervolgen, maar toch een historisch overzigt van dat later tijdperk aan het werk toe te voegen.

Mogt genoegzame belangstelling in den door hem ondernomen arbeid hem en zijn uitgever aanmoedigen, zoodanige uitbreiding aan hunne onderneming te geven. Waarschijnlijk zou het blijken eene goede speculatie te zijn (en deze mag de heer Susan toch wel beoogen). Hoe volkomener toch hun arbeid wordt, hoe meer het tot een wezenlijk „standard work" voor Oost-Indie, ook wat den nieuweren tijd betreft, wordt, hoe meer het onmisbaar zal worden voor allen, die kennis omtrent onze koloniën wenschen te verkrijgen.

Bij de aankondiging van deze eerste aflevering meenden we dit een en ander omtrent het werk in het algemeen te moeten in het midden brengen. Slechts een zeer kort woord nu nog over den inhoud van deze aflevering zelve.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

bespreken van volgende gedeelten van dit werk zullen we
legenheid hebben op dezen inhoud terug te komen. Na
romtrent slechts dit weinige opgeteekend. Het eerste boek,
l het gezegd, spreekt over reizen in het algemeen en over
en der ouden. Het brengt ons tot op den tijd van de ont-
izen der Portugezen in de vijftiende eeuw. Het tweede
het verhaal van die ontdekkingsreizen en van de verove-
Portugezen in Indië; het bespreekt ook vrij uitvoerig de
gsreizen door andere natien, voornamelijk Engelschen en
ers gedaan, alsmede onze eerste togten naar Indië tot aan
g der Oost-Indische compagnie in 1602. Het derde boek,
nevering slechts aangevangen, begint met de mededeeling
inhoud van het octrooi, aan de Oost-Indische Compagnie

en zich herinnert, dat iedere aflevering zes digt in een ge-
ellen druks zal beslaan, dat het eerste gedeelte van het werk
20, het tweede in 12 à 15 afleveringen zal worden uitgegeven,
ligt begrijpen dat omtrent dat alles in vele bijzonderheden
treden, en dat men, Valentijns oud en nieuw Oost-Indien
hebbende, eene tamelijk groote mate van kennis van onze ko-
aken kan hebben opgedaan.

reeds een verblijdend verschijnsel dat, terwijl voor korte
koloniale aangelegenheden veel te weinig belangstelling
dan dat men aan de uitgave van zoodanig werk zou hebben
denken, die uitgave thans genoegzame ondersteuning schijnt
om haar te doen ondernemen. Het zal nog meer verblij-
n zoo men zal mogen bespeuren dat de meer algemeene ver-
van Valentijn's werk inderdaad tot vermeerdering van be-
ing in en kennis van Neêrlands schoone kolonien zal hebben
gen.

W. Q.

(Overgenomen uit den *Algemeene Konst- en Letterbode*, Nº. 31 van het jaar 1855.)

PERPUSTAKAAN NASIONAL

NÇOIS VALENTIJN's *Oud en Nieuw Oost-Indien, met aanteeen, volledige inhoudsregisters, chronologische lijsten, enz.* geven door MR. S. KEYZER. 's Gravenhage, H. C. Susan, CHzn. 2de, 3de en 4de aflev., bl. 97—384. 8°.

ert onze aankondiging der eerste aflevering van dit werk in l van den Letterbode, zagen wederom drie afleveringen het Tot ons leedwezen mogten wij daarin geenerlei blijk ontdekat de heer Keyzer in eenig opzigt gemeend had te kunnen ven aan de aanmerkingen omtrent het plan zijner uitgave van tijn's Oost-Indiën, welke wij bij het bespreken van de eerste ring, in het belang van den door hem ondernomen arbeid, de id hadden genomen in het midden te brengen. Van de onheid dier aanmerkingen zijn we nog niet overtuigd. Nog keuren st af dat het voorwoord, waarin over het doel, het plan, het lezer uitgave zal worden gesproken, eerst bij het einde van erste deel zal verschijnen. We vragen nu ook: waar zal dit deel eindigen? Zal de heer Keyzer Valentijn's plan van uitin drie of vijf deelen volgen, al naarmate hij slechts het eerf ook het tweede gedeelte van diens werk het licht zal doen of moeten we hier onder *eerste deel* eerste gedeelte verstaan? t publiek maken van dat voorwoord tegelijk met de eerste afleg, of, nu dit niet meer kan geschieden, zoo spoedig mogelijk en aanvang van het werk, scheen te meer wenschelijk, omdat blijkens de voorwaarden van inteekening, verre van zeker is le inteekenaren den geheelen Valentijn zullen ontvangen, aanm men daaruit ziet dat het tweede gedeelte van diens werk slechts genoegzame deelneming" op nieuw zal worden uitgegeven. Nu t er zeker veel in het zoo uitvoerige werk van Valentijn voor, tegenwoordig voor ons schier alle belang heeft verloren, en uit tuiging daarvan meende de heer Keyzer dan ook soms geheele dstukken te kunnen weglaten. Hij deed dit ook weder in de tweede ering, waar hij een geheel, bij Valentijn een groot aantal bladm vullend hoofdstuk wegliet, dat tot opschrift voert: "De Revlooten met de namen der schepen, zeevoogden, en haar inkoop t breede, tot 't jaar 1722 inkluis." We hebben daar vrede mede achten dat die opgave zeer wel kon achterwege blijven. Maar heer Keyzer vergete niet dat de hoofdreden, waarom Valen-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

tijn thans nog door sommigen wordt in handen genomen, is om zich bekend te maken met de geschiedenis en den vroegeren toestand van ons koloniaal gebied in Oost-Indië. Nu ziet men uit den zoo uitvoerigen titel door Valentijn aan zijn werk gegeven (te uitvoerig om hier te worden overgenomen), dat men in het eerste gedeelte zou krijgen, na »eene naaukeurige en uitvoerige verhandelinge van Nederlands mogentheyd" in Oost-Indië (in de nieuwe uitgave loopende tot bl. 132), »eene wijdluftige beschrijvinge der Molucco's, Amboina, Banda, Timor, Solor, Java enz.," en in het tweede gedeelte »een keurlijke verhandeling van 't wezenlijkste, dat men behoort te weten van Choromandel" (en vele andere plaatsen, die in 't minst niet tot ons tegenwoordig koloniaal gebied behooren) »Sumatra, Celebes, Borneo, Bali enz." Zouden nu de inteekenaren, die waarschijnlijk niet ongaarne achterwege zullen zien gelaten wat Valentijn over zoovele andere aziatische landen schreef, niet gaarne de toezegging hebben ontvangen, dat hun, in plaats van hetgeen de heer Keyzer meende uit het eerste gedeelte te kunnen weglaten, zou worden medegedeeld wat Valentijn over die zoo even genoemde deelen van ons tegenwoordig koloniaal gebied schreef? of wel, mogten zij niet verlangen dat de heer Keyzer, die hun het eerste gedeelte van Valentijn bepaald toezegde, in de voorrede had gezegd dat hij de mededeeling van het tweede gedeelte, minstens schijnbaar, van minder belang achtte en deze van »genoegzame deelneming" afhankelijk maakte?

Zoodanig voorwoord scheen te eer wenschelijk voor hen die den ouden Valentijn niet kennen (en voor dezen in de eerste plaats wordt toch ongetwijfeld deze nieuwe uitgave bezorgd), daar zij nu uit den titel en zelfs uit den inhoud van deze vier afleveringen nog niet regt kunnen zien wat zij eigenlijk zullen ontvangen. Zal bijv. elk lezer, die boven het op bl. 133 aanvangende gedeelte leest: »Beschrijving der Molucco's," en boven dat op bl. 273 beginnende: »Molukse zaken," terstond beseffen, welke de onderscheiden inhoud van die gedeelten zal zijn? Valentijn wordt natuurlijk veel meer in handen genomen »as a book of reference" dan om hem geheel door te lezen. Waarom dus niet reeds bij den aanvang gezegd wat men er in vinden zou? Uit de eigen, door den heer Keyzer geheel weggelaten, voorrede van Valentijn had kunnen zijn aangetoond dat het gedeelte, hetwelk aan de »beschrijving der Molucco's" voorafgaat, een opstel op zich zelf is om te toonen wat de Nederlanders in Indië hadden verkregen en hoe grooten handel zij daar dreven, en dat hij vervolgens steeds zal geven »eerst een nette beschrijving der landen, daarna een vervolgend betoog van de zaken, in yder land voorgeval-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

len, en eindelijk een ordentelijk berigt van de zaken tot den godsdienst behoorende."

Iets anders dat we blijven afkeuren is, dat de heer Keyzer niet kon goed vinden de door hem bij het werk gevoegde noten te onderteekenen, waardoor soms verwarring moet ontstaan, aangezien niet een ieder weet of Valentijn al dan niet noten bij zijn werk maakte, en uit den inhoud niet altijd kan blijken of die aanteekeningen voor meer dan eene eeuw door den schrijver zelven dan wel nu door zijn nieuwen uitgever werden gemaakt. We willen op een paar dier noten wijzen om te doen uitkomen hoe wenschelijk het ware dat daaromtrent geen twijfel bestond. Zoo wordt in de noot op bl. 143 gesproken van een *»thans* nog te Batavia aanwezig corps Papangers:" Wanneer? ten tijde van Valentijn of in 1855? Zoo lezen we in de noot op bl. 133, bij den aanvang van de »beschrijving der Molaccos": »Wij geven op het einde van deze beschrijving een zooveel mogelijk volledige opgaaf van allen, die over de Molukken in het algemeen en over de bijzondere deelen geschreven hebben." Wederom kunnen we vragen: wie wordt onder *wij* verstaan? Valentijn of Keyzer? Nu zegge deze niet dat dit duidelijk blijkt uit het eerste gedeelte der noot, waar men leest dat de Molukken *tegenwoordig* één gouvernement uitmaken: we zouden hem dan vragen of hij zoo zeker is dat allen, voor wie hij Valentijn op nieuw uitgaf, weten dat zulks tegenwoordig en niet ten tijde van Valentijn het geval was? De heer Keyzer zal zich ook wel niet verdedigen door te zeggen dat een ieder die Valentijn inziet zich spoedig zal kunnen overtuigen dat al de hier gegeven noten van den nieuwen uitgever afkomstig zyn: want hij bezorgde toch deze uitgave voor hen die den ouden Valentijn niet kennen of niet bezitten.

Tegen deze noot op bl. 133 hebben we nog eene andere grief. De hier aangevangen »beschrijving der Molaccos" eindigt op bl. 272, zonder dat aldaar die beloofde opgave wordt aangetroffen. Waarschijnlijk is de bedoeling van den heer Keyzer, die opgave (waardoor hij overigens, ten minste voor een gedeelte, aan een reeds bij de aankondiging der eerste aflevering geuiten wensch zal voldoen) te doen nadat al wat de Molukken betreft zal zijn afgehandeld; doch dan hadden de bewoordingen dezer noot anders behooren te zijn.

Belangstelling in den door den heer Keyzer ondernomen arbeid deed ons eenigzins uitvoerig op deze aanmerkingen terug komen. We deden dit te eer, omdat de heer Keyzer de goedheid had ons te kennen te geven dat onderscheiden aanmerkingen, tijdens de verschijning der eerste aflevering van dit werk gemaakt, hem gegrond schijnen. Hij bleef echter bij zijn voornemen die allen in zijn later te geven voorwoord te bespreken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Vooral ook omdat het dan, wat de onderteekening der noten betreft, te laat zoude zijn, meenden we nog eene poging te moeten wagen hem dat voorwoord, die inleiding tot het werk spoedig te doen geven, en liever die weêrlegging of beantwoording der aanmerkingen voor een naschrift of een voorwoord bij het tweede deel of het tweede gedeelte te bewaren.

Het bespreken der wijze waarop de heer Keyzer Valentijn's werk onder de oogen van het publiek brengt, liet ons wederom weinig ruimte over om over den inhoud dezer afleveringen te spreken. Wij zagen ook reeds dat men hierin aantreft wat Valentijn, in den »voorlooper van 't werk", over de verschillende zeetogten der Nederlanders naar Indië en over hunnen uitgebreiden handel aldaar verhaalde; dat men er zijne wijdloopige beschrijving der Moluccos" in vindt, benevens een gedeelte van het stuk »Molukssche zaken." Die »beschrijvinge der Moluccos" is eene zoo naauwkeurig mogelijke en in vele bijzonderheden tredende beschrijving der landen en volken, welke de drie Molukssche rijkjes: Ternate, Tidore en Batjan uitmaakten. In het derde stuk wordt de geschiedenis dier rijken, van het jaar 1250 af, gegeven, zoo als Valentijn ze zoowel uit vroegere geschriften en papieren als uit het hem daaromtrent door sommige inlanders medegedeelde heeft leeren kennen.

Over landen en volken, zeden en gewoonten, voortbrengselen, handelsproducten enz. wordt daarin veel gevonden, wat tegenwoordig ook veler belangstelling zeer waardig is; en Valentijn's herhaalde wenken en opmerkingen over mindere geschiktheid, soms ook mindere eerlijkheid van ambtenaren der O. I. Compagnie, te karige bezoldiging van godsdienstleeraars en anderen, bezuiniging op kleinigheden en mindere ambtenaren terwijl men de grooten ongemoeid liet, zijn welligt thans ook nog niet van alle belang ontbloot.

W. Q.

(Overgenomen uit den *Algemeene Konst- en Letterbode*, N°. 52 van het jaar 1855.)

François Valentijn's *Oud en Nieuw Oost-Indien, met aanteekeningen, volledige inhoudsregisters, chronologische lijsten, enz.* Uit te geven door Dr. S. Keyzer. 's Gravenhage, H. C. Susan C. Hzn. 1856—1858. Aflevering 5—20.

Sedert wij de eerste afleveringen van dit werk, in den *Letterbode* van 1855 n°. 31 en 52, aankondigden, is een geruime tijd verloopen. De ontvangst, voor korten tijd, van de twintigste aflevering, die het derde deel en daarmede het eerste gedeelte van dezen arbeid besluit, noopt ons er op nieuw de aandacht op te vestigen. Ook achten we ons daartoe te eerder verpligt, omdat het nog immer onzeker schijnt of het werk tot dit eerste gedeelte, bevattende de beschrijving van het grootste gedeelte van hetgeen thans nog het Nederlandsch-Indisch gebied uitmaakt, zal worden beperkt, dan wel of de inhoud van Valentijn's beide laatste deelen, grootendeels handelende over landen, welke niet meer tot dat gebied behooren of met welke wij vroeger meer dan thans in betrekking stonden, in het »bij genoegzame deelneming" toegezegde tweede gedeelte zal worden medegedeeld. Aanvankelijk meenden we met deze aankondiging te wachten tot dat we, doende wat dr. Keyzer aan zijne lezers niet heeft gemeld, in de gelegenheid zouden zijn geweest, door vergelijking van den oorspronkelijken Valentijn met dezen herdruk het verschil tusschen beiden eenigzins naauwkeurig na te gaan. Die tijdroovende arbeid zou echter meer vrijen tijd vereischen, dan ter onzer beschikking staat. Die vergelijking laten we dus aan anderen over en we zullen ons thans bepalen met zeer in het kort te vermelden, welke, volgens de inhoudsregisters bij deze drie deelen gevoegd, de hoofdzakelijke inhoud van het werk is, — welk doel met deze nieuwe uitgave van Valentijn werd beoogd, — op welke wijze dr. Keyzer zich van de door hem opgevatte taak kweet.

Het eerste deel (elk deel telt ruim 600 bladzijden) l
delt over: »Nederlands Mogendheid," »Beschrijving
Moluccos," »Molukssche zaken." Bij eene vroegere
kondiging zeiden we wat onder die drie opschriften
worden verstaan en komen dus daarop niet terug.
tweede deel bevat: »Beschrijving van Amboina," en »
bonsche zaken." Valentijn, die vele jaren lang predi
te Amboina was en dus goed de gelegenheid had
naauwkeurig met de Molukssche aangelegenheden en i
derheid met die van Amboina bekend te maken, besc
die tot in de minste bijzonderheden. De lezer bespeur
ook dat twee derden van het hem nu voorgelegde
daaraan zijn gewijd. Het derde deel bevat: »Naauwke
verhandeling van Banda," »Beschrijving van M
sar," »Beschrijving van het eiland Borneo," Besc
ving van het eiland Groot Java, of Java Major,
de eilanden en rijken daaronder begrepen," »Besc
ving van Bantam," Beschrijving van de stad Bata
Uit de vergelijking der inhoudsopgave van het derde
met die der beide eerste deelen blijkt hoeveel mi
volledig Java door Valentijn is behandeld dan de Molu
en Amboina, die ons thans zoo veel minder belang
boezemen. Die mindere volledigheid laat zich zeer
begrijpen door de omstandigheid dat Valentijn, in
tijd de Molukken en de Specerij-eilanden ook van
grooter beteekenis waren, dan zij dit later werden, doo
langduriger verblijf aldaar veel meer kennis daarvan
verkrijgen dan met de andere deelen van ons toenm
gebied in Oost-Indie het geval was. Maar die omsta
heid maakt ook dat zijn werk, door den rijken inhou
beide eerste deelen, steeds eene onmisbare bron zal bli
hoewel eene indigesta moles, voor de kennis van
voormaligen toestand van den Oosterschen archipel o
hetgeen ook wel »de groote Oost" heette, doch van
minder waarde is voor de overige gedeelten van on
disch gebied. Dit slechts eenigzins in bijzonderheden
te toonen en te doen uitkomen, hoezeer onze kennis
die overige gedeelten sedert Valentijn vermeerderd is
zeer zij in belangrijkheid voor ons zijn vooruitgegaan

PERPUSTAKAAN NASIONAL

rneo's Wester-Afdeeling geographisch, statistisch, historisch, afgegaan door eene algemeene schets des gansehen eilands. P. J. Veth. Tweede Deel. Met platen. Zalt-Bommel. Joh. an en Zoon. 1856. 656 blz.

Met dit lijvige tweede en laatste deel van prof. Veth's beschrijving van Borneo's Westerafdeeling in het laatst van het afgeloopen in het licht verscheen, waren ruim twee jaren verloopen sedert verschijning van het eerste deel, dat door ons in den *Letterbode* 1854 N°. 51 werd aangekondigd.

Het eerste deel was in eene breedvoerige inleiding eene algeschets van geheel Borneo in groote trekken gegeven en was die boeken, elk in onderscheiden hoofdstukken verdeeld, gehandeld over de topographie en statistiek en over de geschiedenis Westerafdeeling van de vroegste tijden tot 1791, over de open inrigting der Chinesche kolonien en over de zeeroverij. Het tweede deel bevat wederom drie boeken, welke de volgende schriften dragen: »Het herstel en de organisatie van het Nederch gezag"; »De Dajaks en de betrekkingen van het Nederch gezag tot de bovenlanden"; »Het tijdvak der verwaarloozing, —1840". Uit deze opgave bespeurt men dat de heer Veth aanvankelijk voornemen om de geschiedenis der Westerafdeeling den tegenwoordigen tijd te behandelen heeft laten varen. den vorigen jaargang van den *Letterbode* (N° 31) waagden de vraag, of het lang uitblijven van dit tweede deel ook voor gedeelte daaraan toe te schrijven was dat de bronnen, ter beling van dat laatste tijdvak benoodigd, den schrijver nog niet genste stonden? Uit de korte inleiding tot dit deel blijkt dat dit het was. Over de gebeurtenissen van het laatste tiental jaren, over de

PERPUSTAKAAN NASIONAL

verrigtingen der in dien tijd naar Borneo's Westkust gezonden ambtenaren, over hunne inzigten en die van het opperbestuur omtrent dat gedeelte van onze bezittingen is nog zoo weinig publiek gemaakt dat de heer Veth, die zijne geschiedenis tot aan de afzending van den gouverneur-generaal Duymaer van Twist had gewenscht te vervolgen, zijns ondanks verpligt is geweest met de opmerking van den heer Rochussen als gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië en meer bepaald van den heer Weddik als gouverneur van Borneo in 1846 te besluiten. Dit is zeer te betreuren. Het is zeer waar, dat het hoogst moeijelijk zijn zou, tenzij men in het bezit kwam van eene groote menigte van verschillende zijdens aflevantige bescheiden, een gehoel volledig en onpartijdig verhaal der gebeurtenissen van den allerjongsten tijd te geven. Maar toch zijn het juist die gebeurtenissen, welke veler belangstelling in Borneo's Westkust hebben opgewekt en die men gaarne zoo wel mogelijk door den heer Veth beschreven had gezien. Het is ook te vreezen dat de niet-beschrijving der verrigtingen van het laatste tiental jaren eene groote teleurstelling zal zijn voor vele lezers van het werk, die, het mag verondersteld worden, voornamelijk die beschrijving er in zochten. Het is daarom ook te hopen dat de heer Veth zeer spoedig zijn voornemen zal kunnen uitvoeren die gebeurtenissen, zij het dan ook aanvankelijk nog op minder volledige wijze, afzonderlijk te beschrijven.

De koopers van zijn zoo kostbaar werk schijnen daarop wel eenige aanspraak te mogen maken. En van zijn ijver schijnt zoo iets ook te eer te mogen worden verwacht, daar er zeker nog geruime tijd zou moeten verloopen, eer hij in staat zou kunnen zijn die verrigtingen geheel juist te beschrijven. Niets voorzeker zou hem tot die volledige beschrijving ook beter in staat stellen, dan het aanvankelijk plaatsen in een of ander tijdschrift van voorloopige artikelen daarover. Daardoor toch — de menigvuldige rectificatien welke hij, uiteengestaande zijne zoo ijverige studie van alle hem ten dienst staande bronnen, zegt in het eerste deel spoedig na de verschijning te hebben moeten maken, bewijzen het — zou een goed deel der hem nu nog ontbrekende bronnen wel spoedig toevloeijen en een laatste boek zou aan het tijdvak van 1846—1856 kunnen worden toegevoegd.

Men zou zich echter zeer vergissen zoo men meende dat dit werk, omdat het de geschiedenis van de wester-afdeeling slechts tot het jaar 1846 heet te vervolgen, niets behelsde omtrent den strijd met de Chinezen van Montrado en Mandor, welke sedert 1853 en 1854 de zaadschi meer bijzonder op Borneo heeft doen vestigen. Voorzeerst

toch was die strijd slechts een vervolg van hetgeen vroeger reeds bij herhaling had plaats gehad en in zijne oorzaken en gevolgen omstandig wordt beschreven. Ten tweede maakt de heer Veth zoowel in de inleiding tot het geheele werk en in het slot van het eerste deel, waar hij meer bepaald over de Chinezen spreekt, als op het laatst van het tweede deel, dat de geschiedenis der wester-afdeeling slechts tot het jaar 1846 heet te brengen, zoovele uitstappen op het terrein van het volgend tijdvak, dat men reeds veel daaromtrent vernoemt. Hij doet dit zooveel, dat de lezer tot het laatst toe meent dat de geschiedenis dier latere jaren ook nog zal worden behandeld en tot de gissing komt dat zoowel de vrees van te grooten omvang aan het reeds zoo uitvoerig werk te geven, als het gebrek aan genoegzame bronnen, den schrijver aanvankelijk teruggehouden heeft, zijn werk thans reeds tot op den tegenwoordigen tijd toe, te vervolgen. Wij durven hem echter uitnoodigen — gesteld dat een man als prof. Veth zoodanige uitnoodiging behoefde, vooral ook na de toezegging die hij daaromtrent in de voorrede van zijn tweede deel deed — zoo spoedig immer mogelijk dat laatste tijdvak te behandelen, omdat het juist de gebeurtenissen van de laatste jaren zijn, welke meer bijzonder de aandacht op Borneo's Westerafdeeling deden vestigen, en welke lezers aan zijn belangrijk werk zullen verschaffen.

Belangrijk maar treurig tevens, mag de geschiedenis heeten, welke ons in dit werk wordt gegeven. Belangrijk, omdat zij ons, met meer uitvoerigheid dan tot nu toe in eenig ander werk het geval was en met aanwending van tallooze bronnen, de geschiedenis en den toestand van eene onzer gewigtigste buitenbezittingen leert kennen en men daaruit mag afleiden hoe het ook elders gesteld was. Treurig, omdat wij telkens de bewijzen van slecht beheer, van verwaarloozing, van onbekendheid met de aan onze zorg toevertrouwde belangen aantreffen.

In het eerste tijdvak, dat van de herstelling van het nederlandsch gezag in het jaar 1816 tot op de komst van den commissaris-generaal du Bus de Ghisignies doorloopt, wordt het verhaal gegeven van de herhaalde zendingen van regerings-commissarissen naar de westerafdeeling en van hunne verrigtingen aldaar om de zaken te regelen of voorstellen daaromtrent te doen, om de oorzaken der telkens terugkeerende geschillen met de Chinezen te onderzoeken, om de expeditien tegen deze te beramen, te besturen of de gevolgen er van te regelen, om tevens contracten met hen en met de inlandsche vorsten te sluiten, om de oorzaken der dikwerf tegenstrijdige

rapporten en voorstellen der residenten en mindere europesche autoriteiten te onderzoeken en de geschillen bij te leggen, welke menigmaal tusschen hen ontstonden en gedeeltelijk het gevolg waren zoowel der minjuiste regeling hunner attributen als der grenzen van het aan ieder hunner toevertrouwd district. Het laatste gedeelte van het werk draagt teregt tot opschrift: het tijdvak der verwaarloozing. In de eerste jaren daarvan werd het gouvernement van Borneo bijna geheel aan zijn lot overgelaten. Bezuiniging was het hoofdoogmerk der zending van den commissaris-generaal du Bus. Hoe verlicht ook in vele opzigten, blijkens zijn later publiek gemaakte rapporten, de inzigten van dezen staatsman waren, zoo had zijn bestuur voor de buitenbezittingen zeker allerdroevigste gevolgen. Hetzij hij geheel volgens eigen inzigten handelde, hetzij hij gebonden was door strikte bevelen van hooger hand, hij scheen zijne taak om te bezuinigen op geene andere wijze ten uitvoer te kunnen leggen dan door zooveel mogelijk in te krimpen. Hoe dikwerf ook betoogd werd dat de aanvankelijk benoodigde uitgaven spoedig goede renten zouden opbrengen, dat enkele krachtige expeditien zouden strekken om ons gezag voor goed in de binnenlanden te vestigen, — het was alsof bij het opperbestuur de overtuiging bestond dat die buitenbezittingen toch immer slechts lastposten zouden blijven, die men welstaanshalve wel niet geheel kon verlaten maar waar men toch niets tot uitbreiding, tot verbetering aan mogt ten koste leggen en slechts met de aanwezige middelen iets mogt doen, en dat nog immer zoo zacht en met zoo weinig vertoon mogelijk, tot het behoud van het bestaande. Zoo was het onder den commissaris-generaal du Bus, die daartoe ook nog gedwongen werd door de groote en alles overwegende eischen van den javaanschen oorlog.

Zoo was het onder den generaal van den Bosch, den schepper van het kultuurstelsel op Java, die, door de groote behoeften der nederlandsche schatkist gedrongen, Java zooveel mogelijk productief voor Nederland trachtte te maken en als 't ware scheen te meenen dat slechts Java (en misschien in vervolg van tijd Sumatra) in dat opzigt van eenige waarde was en men er bij de buitenbezittingen slechts op moest letten dat zij zoo min mogelijk geld kostten. Zoo bleef het onder eenigen zijner opvolgers. De aanzoeken van de residenten der Wester-afdeeling van Borneo om eenige versterking van troepen ten einde het nederlandsch gezag te handhaven of om de Chinezen voor hunnen steeds toenemenden overmoed te tuchtigen, werden of afgewezen of onbeantwoord gelaten. Soms werd hun te kennen gegeven dat die aanzoeken het opperbe-

stuur hoogst onwelgevallig waren en dat zij zich ten stipste moesten onthouden van alles wat maar eenigzins naar uitbreiding van ons gezag kon gelijken. Onze civiele en militaire etablissementen werden tot het minst mogelijke teruggebragt. De Dajaksche stammen, welke wij een tijd lang tegen de Chinesche en Maleische vorsten in bescherming hadden genomen, werden aan hun lot overgelaten en vele punten welke wij in de binnenlanden bezet hadden, werden verlaten. Ons gezag werd dan ook meermalen openlijk door de Chinezen en soms ook door Maleische vorsten gehoond en miskend. Zelfs persoonlijke beleedigingen moesten de ambtenaren zich ongewroken laten welgevallen. Het is eene regt droevige geschiedenis welke hier in vele bijzonderheden wordt verhaald en die zeker in vele opzigten het hoogst ongunstig oordeel van James Brooke en anderen over de werking van het nederlandsch gezag op Borneo wettigt.

De vestiging van James Brooke te Serawak en zijne verrigtingen aldaar en de beduchtheid voor toenemenden engelschen invloed op Borneo, waarover in vele bijzonderheden wordt getreden, scheen eindelijk de onverschilligheid omtrent dit gedeelte onzer bezittingen eenigzins te doen verminderen. Wel was niet gelet op de herhaalde aanzoeken in vroeger jaren door eenige ambtenaren der Wester-afdeeling gedaan, dat met den sultan van Broenei contracten zouden worden gesloten en wij ons aldaar zouden vestigen. Wel was aanvankelijk op de togten van Brooke weinig gelet. Doch toen deze in het bezit was gekomen van Serawak, in de binnenlanden grooten invloed verkreeg, het den nederlandschen ambtenaren op velerlei wijze zeer lastig maakte, vooral toen door zijn toedoen het eiland Laboean aan Engeland was afgestaan en Brooke tot agent van het britsche gouvernement was aangesteld, en dus het gouvernement zich mengde in een zaak die tot dus verre slechts die van een bijzonder persoon was geweest, — toen eindelijk begon Borneo's Wester-afdeeling weder meer de aandacht van ons gouvernement te trekken. Diplomatieke nota's werden over de zaak gewisseld en — mogten zij al niet baten, — moest het gouvernement al zich zelf het: te laat! — moeten toeroepen, — de overgang van Serawak aan Brooke, die van Laboean aan Engeland had, behalve het goede dat daaruit volgens het door den heer Veth gegeven verhaal, voor die landen voortsproot, ook het goede gevolg voor ons dat van de Wester-afdeeling weder meer werk werd gemaakt. Dit was voornamelijk zigtbaar in de verandering van stelsel ten aanzien van Borneo, welke door den gouverneur-generaal Rochussen zeer kort

na zijne optreding werd ingevoerd en in de benoeming van
heer Weddik, aan wien te voren eene missie als commissaris-
specteur was opgedragen, tot gouverneur van Borneo. Hoe
verandering werkte, wordt thans door den heer Veth niet besch
ven, ofschoon hij toch reeds enkele blikken op het latere tijd
werpt. Het is ook bekend genoeg dat, zoo als meermalen
ons koloniaal beheer en in 't bijzonder omtrent dit gedeelte v
Borneo plaats had, veel van hetgeen in 1846 werd voorgenomen
zelfs tot stand gebragt, slechts van korten duur was en spoe
weder veranderd en ingekrompen werd. Maar toch werd dit go
in 1846 verkregen dat de grensregeling van ons gebied naar
zijde van Broenei voor goed werd geregeld en dus aan die zijde
de pogingen tot uitbreiding van Brooke en anderen, onder het
weren dat zij de grenzen van ons gebied niet overschreden, ps
werden gesteld. Het had tevens het goede gevolg dat thans
Borneo de aandacht zoo zeer was gevestigd geworden, dat met gr
te voorzien was, zoo als dan ook de volgende jaren bewezen,
het «tijdvak van verwaarloozing", in die ergerlijke mate ten mins
voor goed tot de geschiedenis behoort.

Ziedaar eene zeker uiterst beknopte en flaauwe schets van het
geschiedkundig gedeelte van dit werk. Het mag zelfs den naam van
schets naauwelijks dragen. Niets toch werd gezegd over den inhoud de
menigvuldige rapporten en voorstellen door de commissarissen o
de residenten gedaan, over de maatregelen door hen tot stand ge
bragt, over de contracten door hen met de inlandsche vorsten
de Chinezen en anderen gesloten. Niets werd gezegd over de her
haalde expeditiën, voornamelijk tegen de Chinezen van Montrado e
Mandor, welke in dit tijdvak zoo bij herhaling plaats grepen. Niet
is gezegd over de gedragingen en reizen van George Muller e
anderen, over de vestiging en verdwijning der Amerikaansche zen
lingen op Borneo, over de geschiedenis van Radja Adel die, n
lang een uitstekend krijgsoverste in onze dienst te zijn geweest
eindigde met, als Sultan van Succadana of Nieuw-Brussel, een zee
slecht vorst te zijn. Niets is gezegd over de zoo bitter treurig
geschiedenis van een suikerfabriek van den heer Linge te Pontianak
welke zoo ontmoedigend is voor ieder die zich aan industriele onder
nemingen op de buitenbezittingen zou willen wagen. De aard van
dit weekblad gebiedt ons over dat alles en over zoo menig ander
belangrijk punt, in dit werk voorkomende, te zwijgen. We kunnen
niet meer doen dan er oppervlakkig de aandacht op vestigen. De
lezer kan echter wel overtuigd zijn dat de heer Veth zich beijverd

ft elke eenigzins belangrijke bijzonderheid betreffende de Wester-
eeling met zorg uit alle hem ten dienste staande bronnen toe
lichten en te boek te stellen.

We spraken nog niet over het tweede in ons oog meest boeijende
deelte van het thans aangekondigde boekdeel, dat aan de Dajaks
aan de beschrijving onzer betrekkingen met hen is gewijd. Dit
deelte is meer ethnographisch dan historisch. We leeren er
Dajaks, hun toestand, hun karakter, zeden en gewoonten,
godsdienst, hun trap van beschaving, hun landbouw, handel
nijverheid, hun regeringsvorm in kennen. We worden bekend
maakt met den aard en de bedoeling van het koppensnellen en zien
het, bij al den afschuw dien die barbaarsche gewoonte zoo
regt verwekt, toch ook o. a. dit goede heeft, dat het de oorlo-
meest zonder veel bloedvergieten doet afloopen, daar men zich
zoonlijk met het snellen van enkele koppen vergenoegt. Het
zelfde dat omtrent hunne bekrompen, bijgeloovige godsdienstbe-
begin bekend is, wordt ons medegedeeld, en men vernoemt dat
arbeid der Christenzendelingen onder hen veel meer ingang
vindt dan onder de Mohamedaansche Maleijers. Men leert den
maatschelijken toestand van onderdrukking kennen, waarin zij door
de Maleijers worden gehouden (gedeeltelijk door onze schuld, helaas!) en
het hoe deze wel niet in staat is geweest hunne vele van nature goede
eigenschappen te doen verdwijnen, maar dat men toch, met George
Muller en anderen, tot diep in de binnenlanden in het gebied
geheel onafhankelijke, fiere Kajans aan de Kapoeas zou moeten
aandringen om die goede eigenschappen ten volle en de Dajaks
goed te leeren kennen in het karakter dat zij waarschijnlijk in
vroeger eeuwen, voor de komst der Maleijers en Chinezen, overal
op Borneo's kusten vertoonden.

Maar we mogen ook bij deze inderdaad boeijende en belangwekkende
ethnographische schets niet langer verwijlen, en dit te minder, daar
we nog over eenige regelen wenschen te beschikken om, in enkele op-
zigten ten minste, ons oordeel over den arbeid van den heer Veth
kenbaar te maken.

Die arbeid mag voorzeker in menigerlei opzigt hoogst verdienstelijk
worden genoemd. Met uitstekende vlijt heeft de heer Veth zich be-
ijverd door de raadpleging van een groot aantal wijd en zijd ver-
spreide stukken zijn onderwerp zoo volledig mogelijk te behandelen.
Hij heeft daarover niet alleen uit vele dikwerf zeer weinig bekende
gedrukte stukken, maar ook uit een groot aantal, hem door be-
langstellende personen, oud-ambtenaren en militairen, die vroeger

op Borneo dienden en andere ongenoemden ter hand gesteld, licht kunnen verspreiden en daardoor menig duister punt in de geschiedenis der Wester afdeeling kunnen ophelderen. Hij heeft gezorgd elk feit dat hij vermeldt, door de aanhaling zijner bronnen te bewijzen. Wanneer er verschil bestond tusschen de voorstelling in de onderscheiden door hem geraadpleegde stukken, geeft hij telkens in de noot de reden op waarom hij aan de eene voorstelling boven de andere de voorkeur meende te moeten geven. Hij stelt daardoor den lezer steeds in staat, voor zoover dezen dezelfde bronnen ten dienste staan, zijne meening aan die bronnen te toetsen en, zoo hij daartoe termen vindt, tot eene andere conclusie te komen. Die wijze van behandeling is van te meer belang, daar de heer Veth, wiens bekende liberale denkwijze, wat de koloniale politiek aangaat, zich ook in dit werk niet verloochent en die de pen van den historieschrijver dikwerf met die van den beoordeelaar der gouvernementshandelingen verwisselt, meermalen tot conclusien komt, waarmede de tegenovergestelde partij niet immer zal instemmen. Deze is nu door de aanwijzing der bronnen door den schrijver zelven in staat gesteld hare contrarie-conclusie, zoo mogelijk, goed te maken. Uit al die bronnen heeft de heer Veth een werk weten zamen te stellen dat zeker lang als een standaard-werk gelden zal voor ieder die zich bekend wenscht te maken met de geschiedenis, met de bevolking en de wijze waarop zij wordt bestuurd, met de natuurlijke gesteldheid, met de voortbrengselen, met den vroegeren en tegenwoordigen toestand der Wester-afdeeling van Borneo en, verder van een groot gedeelte van dat reusachtig eiland en met de wijze waarop dit in vroeger en later tijd door ons werd geregeerd. Zijn werk bevat inderdaad eene zoo volledig mogelijke, zeer uitvoerige geschiedenis en beschrijving van Borneo's wester-afdeeling tot op het jaar 1846, dat niet ligt eenige vraag, welke men omtrent dat gedeelte onzer bezittingen wenscht te doen, onbeantwoord zal laten. Zoo volledig mogelijk — met enkele beperkingen toch. Eene eerste gaven wij reeds aan door thans het jaar 1846 te noemen als het punt waar zijn beschrijving eindigt en door boven te betreuren, dat hij niet heeft kunnen goedvinden thans reeds, zooveel zijne minder volledige bronnen dit toelieten, ook de geschiedenis van het laatste tiental jaren, die een keerpunt in die geschiedenis vormden en de algemeene aandacht zoo bijzonder op Borneo's Wester-afdeeling deden vestigen, te behandelen.

Eene andere beperking dier volledigheid en mogelijk, hier en daar zelfs zeker mindere juistheid van voorstelling gaf de heer Veth

reeds zelf aan door er niet alleen in de voorrede van het eerste zoowel als van het tweede deel op te wijzen dat, hoe groot ook het getal der door hem geraadpleegde bronnen was, waarschijnlijk nog veel hem onbekend is gebleven, maar ook door reeds eenige punten op te noemen, waaromtrent hem, door later en na het afdrukken van het werk hem in handen gekomen stukken, gebleken was dat eene andere voorstelling dan de in den tekst gegeven beter zoude zijn, zoodat hij zelfs, uit de in ons land bij een werk van zoodanigen omvang zeker regtmatige vrees dat eene tweede verbeterde uitgave niet ligt zoude worden gevraagd, het afzonderlijk uitgeven van verbeterbladen en aanvullingen heeft moeten toezeggen. Eene derde beperking op de volledigheid van het werk zal wellig door sommige geschiedvorschers worden aangegeven, die in zoodanig werk noode den tekst der menigvuldige telkens besproken traktaten en andere officiele stukken zullen missen.

Ten einde in de gelegenheid te zijn een eigen oordeel over de beteekenis van de daarin voorkomende bepalingen te vormen, stellen velen er prijs op dergelijke stukken in hun geheel in zoodanig werk opgenomen te zien. Zoo iets wordt hier geheel gemist. De schrijver doet telkens meer of minder uitvoerig den geest van die bepalingen kennen, vermeldt den inhoud met meer of minder uitvoerigheid, nu eens meer dan eens minder in de eigen bewoordingen; maar den tekst zelven geeft hij niet. Dit ware welligt te wenschelijker geweest, ten eerste, omdat een groot aantal van die stukken nergens gedrukt zijn en zich slechts, zoo we ons niet vergissen, in de gouvernements-archieven of in handen van enkele bijzondere personen bevinden; ten tweede, omdat prof. Veth, bij den meest ernstigen wil om den juisten inhoud van die stukken, voor zoo veel hij dit noodig achtte, weder te geven, toch onmogelijk, — daarvoor is zijne overtuiging van het verkeerde van veel van die bepalingen te sterk, — anders heeft kunnen doen dan die bepalingen doen kennen in de beteekenis, die hij er aan meende te moeten hechten. Daarom zouden waarschijnlijk vooral zij, die zijne rigting in de koloniale politiek niet volgen, gaarne in de gelegenheid zijn geweest minstens enkel van de voornaamste van die verdragen en organieke reglementen in hun geheel te leeren kennen, ten einde zich, onafhankelijk van de zienswijze des schrijvers, een eigen oordeel daaromtrent te kunnen vormen. De opneming van enkele van die stukken in hun geheel als bijlagen zou ook het werk, gesteld er ware overigens niets in te bekorten geweest, weinig in omvang hebben doen toenemen, daar zij dan beknopter in den tekst hadden behoeven te worden besproken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Maar zou er wezenlijk in het werk niets te bekorten zijn geweest? Ik moet bekennen het wel te gelooven en te meenen dat prof. Veth, door hier en daar wat minder uitvoerig te zijn, zijn oogwerk, om over de geschiedenis en den toestand van Borneo's Wester-afdeeling licht te verspreiden, beter zou hebben bereikt, daar zijn werk bij minder omvang hoogstwaarschijnlijk meer lezers zou hebben gevonden. Nu ik eenmaal die twee lijvige boekdeelen geheel heb doorgelezen, zou ik er niet gaarne iets uit willen missen en vind het aangenaam een werk te bezitten, dat zoo in bijzonderheden treedt omtrent die menigvuldige militaire expeditiën, omtrent die reizen door George Muller en zoovele anderen, hetzij met een wetenschappelijk doel hetzij als ambtenaar gedaan, omtrent die geschillen tusschen de ambtenaren, omtrent de verrigtingen der Amerikaansche zendelingen in de residentie Pontianak enz. enz. Men mag echter vragen of in een dergelijk werk zoo in bijzonderheden moest zijn gesproken over de verrigtingen van elken officier van den minsten rang, van elken ambtenaar, van elken zendeling enz.

In de voorrede van het eerste deel verhaalt de heer Veth, dat hij aanleiding tot het schrijven van dit werk vond in het hem door den generaal de Stuers toegezonden relaas omtrent diens expeditie tegen de Chinezen van Montrado in 1854. Aan die omstandigheid hebben wij waarschijnlijk de uitvoerigheid te danken, waarmede al wat dergelijke expeditiën betreft, is behandeld, — een uitvoerigheid die aan een goed deel van het werk ligt den naam van histoire-bataille zal doen geven en die mijns inziens eer te huis zou behooren in eene militaire geschiedenis der Wester-afdeeling, zoo als die welke de heer Lange die omtrent Sumatra's Westkust of de heer Weitzel betreffende den Java-oorlog gaf, dan in een werk, dat eene geographische, statistische, historische beschrijving der Westerafdeeling van Borneo geeft. Zou zoodanig werk zich omtrent dit en andere punten, die hier niet nader kunnen worden vermeld, niet meer tot beknopter mededeeling moeten hebben bepaald?

Die te groote uitvoerigheid, dat te veel afdalen tot bijzonderheden, zal waarschijnlijk in veler oog eene voorname grief zijn tegen het werk van den heer Veth.

Maar zal ook geen aanmerking worden gemaakt op het geheele plan van zijn werk, op de orde waarin hij de verschillende onderwerpen behandelde? Reeds betuigden we onze bijzondere ingenomenheid met de hoofdstukken, welke in het tweede deel aan de Dajaks worden gewijd. Met die in het eerste deel, waarin over de Chinezen wordt gehandeld, mogen zij de belangrijkste, de best geslaagde van het gansche werk heeten. Maar waarom werd dat ethnographische ge-

deelte in zijn geheel niet meer vooropgezet? Zou dan niet de aanmerking van een der beoordeelaars van het eerste deel zijn voorgekomen, als of de schrijver over de Dajaks niet meer zou hebben gegeven, dan hij daaromtrent nu reeds hier en daar in het eerste medegedeelde? Nu wordt soms, zonder dat de lezer regt kan beseffen waarom, het historisch verhaal afgebroken om een ethnographische schets te geven, en wel soms, nadat omtrent den stam, welken zij betreft, reeds vroeger allerlei bijzonderheden zijn medegedeeld.

Ook dit punt kan hier slechts worden aangestipt.

Nog meen ik te mogen vragen of de uitvoerige berigten omtrent de Kajans, die onafhankelijke bewoners van midden-Borneo, hoe belangrijk en boeijend ook op zich zelve, — of de beschrijving der laatste reis van George Muller, waarbij hij langs de Koetei-rivier aan Borneo's Oostkust tot in het gebied der Kapoeas doordrong en daar zijn dood vond, wel geheel te huis behooren in eene beschrijving van Borneo's Wester-afdeeling? Nemen ook de berigten omtrent de verrigtingen van Sir James Brooke in het tweede deel niet meer ruimte in dan noodig was om den invloed daarvan op hetgeen de Wester-afdeeling betreft te doen beseffen? Wordt ook aan Brooke door den schrijver niet te veel lof toegezwaaid? Op eene enkele plaats wordt daaraan wel weder iets afgenomen, doch in het algemeen wordt hij niet dan met lof vermeld. En toch de man, die zelfs bekende op min eerlijke wijze in het bezit van Serawak te zijn gekomen, die zijn gebied steeds trachtte uit te breiden en dan klaagde over onze zucht tot uitbreiding, wanneer wij hem buiten onze grenzen trachtten te houden; die zelf het verderfelijke monopoliestelsel, wat den opium en het antimonium aangaat, behield, die zelf het divide et impera zoo in zijn voordeel wist toe te passen, — hij scheen niet de persoon te moeten zijn, die het regt had steeds onze gedragingen te berispen en ons verwijtingen te doen over de wijze waarop wij de Wester-afdeeling bestuurden. Hoewel men ook, den met regt, dat bestuur, vooral wat de jaren voor 1846 betreft, moge afkeuren, — en dat de heer Veth dit doet zal men zonder nadere aanduiding ligtelijk gissen; hoe hoog men ook ingenomen moge zijn met het goede dat Brooke onmiskenbaar tot stand bragt, — toch klinkt het ons, we ontveinzen het niet, wat vreemd dit door een Nederlander zoo hoog te hooren uitmeten. Maar welligt heet dit slechts edelmoedig; welligt wordt het kleingeestig geneemd, bij de erkenning van het goede dat hij tot stand bragt, van den goeden invloed die daarvan middellijk en onmiddellijk voor de Wester-afdeeling het gevolg was en kan zijn, tevens te gedenken aan de onkiesche middelen welke hij aanwendde om tot zijn doel te geraken en

aan het kwaad dat hij ons berokkende. Welligt wordt de gevoeligheid daarover aan te ver gedreven kleingeestige vaderlandsliefde toegeschreven.... Welnu we zullen het ons getroosten in dien zin onder de kleingeestigen te worden gerangschikt....

Maar we mogen van de redactie van den *Bode* geen meerdere ruimte vragen voor de mededeeling van nog andere aanmerkingen omtrent prof. Veth's werk.

Een enkel woord nog slechts omtrent twee zaken, die er in worden gemist. In de eerste plaats een kaart der Wester-afdeeling van Borneo. Daaromtrent verwijzen we echter naar het daarover bij de aankondiging van het eerste deel gezegde, onder bijvoeging dat we haar tot regt verstand van dergelijk werk eene behoefte blijven noemen, en dat hetgeen de heer Veth nu weder in de voorrede van het tweede deel zegt over de onmogelijkheid waarin hij nog steeds is nu reeds eene in alle opzigten voldoende kaart te geven, ons niet heeft kunnen overtuigen van het ongeraadene het werk te doen verzeld gaan van eene kaart, zoo goed als zij met de bestaande hulpbronnen kon worden uitgevoerd. Verschijnt nu die kaart later, zoo als op nieuw wordt toegezegd, zij zal als goede kaart der Wester-afdeeling groote waarde kunnen hebben; maar minder tot regt verstand van dit werk kunnen strekken. Wie toch, die deze twee lijvige boekdeelen eenmaal doorlas, zal dit op nieuw doen, alleen met het oogmerk om te zien of het gelezene hem door de raadpleging dier kaart duidelijker wordt? Een ander desideratum in ons oog is een alphabetisch register. Wel wordt ons eene inhoudsopgave der verschillende hoofdstukken gegeven. Maar zoo men nu zou willen naslaan al wat in het werk b. v. over de Chinezen, over de Dajaks, over Brooke, over George Muller is gezegd, zal men in die inhoudsopgaven lang moeten zoeken eer men dat alles bijéén heeft. Het zal wel niet worden ontkend dat een alphabetisch register voor de raadpleging groot gemak zou hebben opgeleverd.

De heer Veth zal, hopen wij, in deze aanmerkingen slechts het bewijs willen zien der belangstelling, waarmede we zijn werk lazen. Mogt hij ze niet geheel ongegrond vinden, hij zij overtuigd dat we niets liever zouden zien dan dat hij door de bezorging eener door hem zelven hoogst wenschelijk geachte tweede verbeterde uitgave van zijn in zoo vele opzigten inderdaad belangrijk werk daaraan eenig gevolg zou kunnen geven, omdat daarin het bewijs zou zijn gelegen dat zijn werk den bijval zou hebben gevonden, dien het in zoo groote mate verdient en hij daardoor in de gelegenheid zou zijn gesteld zijn arbeid nog meer te volmaken. Wordt hem die gelegenheid niet gegund en vindt hij goed de geschiedenis der Wester-af-

deeling na het thans door hem gekozen rustpunt — het jaar 1846, — geheel op dezelfde wijze en met dezelfde uitvoerigheid als in de beide eerste deelen te behandelen, hij zij overtuigd dat hij in mij op nieuw een even belangstellend lezer zal vinden en dat ik hem gaarne op nieuw zal danken voor de hoogst gewigtige bijdrage, welke hij leverde tot de kennis van een belangrijk gedeelte onzer te zeer verwaarloosde en te weinig gekende buitenbezittingen.

W. Q.

Overgenomen uit den *Algemeene Konst- en Letterbode*, N° 18, 19 en 20 van het jaar 1857.)

PERPUSTAKAAN NASIONAL

E. DE VALBEZEN, *Les Anglais et l'Inde, avec notes, pièces justificatives et tableaux statistiques.* Paris, 1857 442 pp.

J. H. STOCQUELER, *India: its history, climate, productions; with a full account of the origin, progress and development of the Bengal mutiny and suggestions, as to the future government of India.* With illustrations. London, 1857, 219 pp.

De belangstelling in Britsch-Indië en in hetgeen aldaar voorvalt, de begeerte om over dat land en zijne bewoners, over de wijze waarop het door de Engelschen wordt bestuurd, over de wezenlijke oorzaken van den aldaar zoo plotseling uitgebarsten opstand, iets meer te vernemen, dan de dagbladen mededeelen, is welligt reeds iets minder levendig dan voor eenige weken het geval was, toen de eerste tijdingen van den opstand der Cipayers in Europa aankwamen en de mail telkens nieuwe moordtooneelen berigtte. Die belangstelling zal toch nog wel groot genoeg zijn dat we mogen veronderstellen, een aan sommige lezers niet ongevallig werk te verrigten door thans nog hunne aandacht te vestigen op een tweetal werken, waarin veel belangrijks over dat land en zijne bewoners voorkomt.

De lezers van de *Revue des Deux Mondes* zullen in de Valbezens *Les Anglais et l'Inde* spoedig een ouden bekende hebben herkend. Eene vlugtige vergelijking toch doet weldra zien, dat tusschen dit werk en de artikels, die voor een paar jaren onder denzelfden titel in dat tijdschrift met de gefingeerde naamteekening M^or^. Fridolin voorkwamen, geen onderscheid bestaat. De schrijver zegt dan

ook aan het slot van zijn werk, zonder evenwel te vermelden dat en waar het vroeger reeds het licht had gezien, dat het voor twee jaren geschreven werd, toen Britsch-Indië de volmaaktste rust genoot. Hij waarschuwt daarom den lezer, dat hij niet anders bedoeld heeft dan de mededeeling van zijne reisindrukken en van de slotsom van hetgeen hij uit gesprekken en uit boeken had geleerd, maar dat hij zich in het minst niet aanmatigt de beproevingen te voorzien, waarmede het menschengeslacht soms zoo geheel onverwacht wordt bezocht.

Hoezeer dus over den opstand zelven en zijne onmiddellijke oorzaken niets leerende, biedt het, als de arbeid van kalme oogenblikken en als het werk van een vreemdeling, die dikwerf de zaken meer met een onbevangen oog aanschouwt, waarborgen van onpartijdigheid aan, die men in een thans, vooral in een thans door een engelschman geschreven', werk niet ligt in dergelijke mate zou aantreffen. Zoo men daarbij in aanmerking neemt dat de schrijver, blijkbaar een naauwlettend en belangstellend opmerker, op zeer onderhoudende wijze veel wetenswaardigs over land en volk, over de instellingen, zeden en gewoonten in Britsch Indië mededeelt, zal men begrijpen, dat zijn werk in weinige weken onderscheidene uitgaven beleefde.

Voor hen, die het werk niet uit de *Revue des deux Mondes* kennen, willen we kortelijk, door de enkele opgave van de titels der hoofdstukken, doen zien welke onderwerpen zij behandeld zullen vinden: Hoofdstuk I. De burgerlijke beambten der Oost-Indische compagnie. II. Het Britisch-Indische leger. III. De scholen. IV. Misdaden en straffen. V. Uit- en invoeren. VI. Financien en publieke werken. VII. Twee maanden op de *Great-Trunk-Road:* I. Calcutta. II. Benares. III. Lucknow. IV. Agra, Sirdinah, Delhi. V. Hurdwar. In een aanhangsel worden nog eenige statistieke en andere opgaven medegedeeld.

Wat de schrijver over de zamenstelling van het leger in Britsch-Indie en over den Cipayer in het bijzonder zegt, zal wel het eerst de aandacht trekken. We durven den lezer verzekeren dat hij in de vijftig bladzijden, die aan het tweede hoofdstuk worden gewijd, en bij des schrijvers

aanschouwelijke wijze van voorstelling, veel hoeijends zal aantreffen in zijne beschrijving van die legermagt, waarbij eerst het eigenlijke Britsch-Indische leger en de Cipayer en vervolgens de in Indie tijdelijk dienstdoende troepen uit het britsche leger worden beschouwd. Daarbij wordt het zeer geprezen dat men door tucht en militaire opleiding en geduld van den Cipayer heeft kunnen maken wat hij geworden is: een op het oog goed geoefend soldaat en die, mits goed aangevoerd en tegenover zijne landgenooten, meestal goed vecht; maar toch beweert de Valbezen, dat zelfs een niet deskundige spoedig de overtuiging krijgt, dat, wat ook de kunst vermag, geen kennis, geen geduld den Hindoe immer tot een wezenlijk mededinger van den europeschen soldaat zal maken.

In de zes eerste hoofdstukken deelt de schrijver meer zijne beschouwingen over de onderscheiden hoofdpunten, in hun opschrift aangeduid, mede. In het zevende hoofdstuk: *Deux mois sur le Great-Trunk-Road*, beschrijft hij meer bepaald zijne reis door Britsch-Indië en doet ons de boven opgenoemde plaatsen kennen. Calcutta, de stad der paleizen; Benares, het Jeruzalem der Brahminen, de hoofdzetel van het Hindoeisme, dat nog 200,000,000 volgelingen telt; Lucknow, de tegenwoordig zoo veel besproken hoofdstad van het koningrijk Oude, waar een handvol Engelschen zich sedert zoolang tegen eene sterke overmagt verdedigt; Agra, met zijn wereldberoemd Mausoleum, en eindelijk het prachtige Delhi, de aloude hoofdstad van het Mongoolsche rijk, thans de hoofdzetel van den opstand, welks vermeestering door de Engelschen men voor korte dagen vernam en welks totale verwoesting men eerlang zou moeten vernemen, zoo aan de barbaarsche kreten naar wraak van *the Times* en sommige anderen werd geluisterd.

De *Great-Trunk-Road*, langs welken de schrijver al die plaatsen bezocht, is een uitmuntende groote weg, over welken men niet meer, op zijn oud-indisch, in eene schilderachtige, pittoreske, maar vrij ongemakkelijke palanquin door dragers wordt gevoerd, maar waarover men, wel meer prozaïsch, maar toch sneller en beter en gemakkelijker, op

PERPUSTAKAAN NASIONAL

zijn europeesch, in zeer goede publieke rijtuigen per post reist, na de eerste 130 eng. mijlen van Calcutta af in oep volstrekt niet hindoeschen spoorwagen te hebben afgelegd.

Na nog gezegd te hebben, dat de Valbezen zoowel zijne beschouwingen over de Britsch-Indische instellingen en ove de zeden en gewoonten der inlanders en der onder hen gevestigde Engelschen als hetgeen hij op zijne rondreize door een groot deel van dat onmetelijk rijk zag, op zeer onderhoudende wijze mededeelt en de zaken aanschouwelijk weet voor te stellen, durven wij zijn werk gerust ter lezing aanbevelen. Zwijgt het al over den strijd zelven, die thans in Britsch-Indie wordt gevoerd, over land en volk behelst het veel belangrijks en de aandachtige lezer zal er hier en daar ook wel het een en ander in aantreffen, dat het ontstaan van den tegenwoordigen strijd duidelijk maken zal, terwijl hij bovendien een gunstiger en waarschijnlijk juister denkbeeld omtrent de inlanders zal verkrijgen, dan hem door de onder den indruk van het oogenblik geschreven werken van Engelschen zal worden gegeven.

Het kleine boekje van Stoequeler — men ziet het reeds uit den niet al te zedigen titel — maakt grooter pretensien dan het werk van de Valbezen. Terwijl de een slechts, om zoo te zeggen, uitgewerkte reisindrukken mededeelde, zegt de ander u in een klein bestek Indie en zijne geschiedenis benevens den loop van den tegenwoordigen opstand (zoo als die tot op het oogenblik der uitgifte, Augustus jl., bekend was) te zullen doen kennen en geeft dan nog een aantal wenken, omtrent hetgeen door het gouvernement gedaan zal moeten worden, op den koop toe. Zoo men het kleine volumen met het grootsche van die taak vergelijkt, beseft men ligtelijk dat veel daarvan tamelijk oppervlakkig en uiterst beknopt moet behandeld zijn. Toch durven we gerust verzekeren, dat hij, die weinig met Britsch-Indie bekend is, voor de „Eighteen pence", waarvoor Routledge hem dit nette boekje aanbiedt, omtrent dat land en zijne bewoners, de zeden en gewoonten der overheerschten en overheerschers, het bestuur, de oorzaken en den loop van den tegenwoordigen opstand en de wijze,

waarop iets dergelijks voor het vervolg zou kunnen voorgekomen worden, veel wetenswaardigs en belangrijks zal vernemen.

Wij wenschen zoo beknopt mogelijk den inhoud der verschillende hoofdstukken, waarin het werkje verdeeld is, te vermelden, om daarna iets langer bij het meer politiek gedeelte daarvan stil te staan.

Hoofdstuk I: *India and her history*, geeft eene geographische schets van het land en doet zijne geschiedenis kennen van vóór de verovering van Alexander de Groote af tot op den tegenwoordigen opstand toe, die met zijne oorzaken nog vrij uitvoerig beschreven wordt — en dat alles in 22 blz. kl. 8°. Voorzeker de schrijver, die in zijn voorwoord zeide: »In this little book an attempt has been made to condense and concentrate all the information regarding the British empire in the East, which is essential to the masses —" heeft gedacht dat die »masses" al met een heel klein beetje historische kennis genoeg hadden.

Het tweede hoofdstuk: *Government of India*, doet met eenige meerdere uitvoerigheid de tegenwoordige inrigtingen van bestuur over Britsch-Indie, zoowel aldaar als in Engeland, en tevens de inrigting van het britsch-indische leger, de indische marine enz. kennen. Hier reeds bewijst de schrijver, wat wij in het laatste hoofdstuk nog duidelijker zullen zien, dat hij volstrekt geen bewonderaar der bestaande vormen van bestuur is.

In de volgende hoofdstukken wordt gesproken over de onderscheiden wegen naar Indië, — de behoeften waarin de emigrant naar Indie moet voorzien — het leven van den Europeaan in Indie, — het reizen in Indie, — de vruchten en landbouw-producten, den handel, — het klimaat, dat als niet zoo ongunstig wordt beschreven, — de jagt op wild gedierte, waardoor men een goed denkbeeld krijgt van de genoegens van het buitenleven in Britsch-Indie, — godsdienst en godsdienstige plegtigheden, tempels en andere monumenten, — de voornaamste plaatsen van Indie. Vervolgens wordt nog een kort hoofdstuk aan Ceylon gewijd, om in de laatste plaats de vraag te beantwoorden: »What is to be done?"

PERPUSTAKAAN NASIONAL

De lezer, die reeds weet, dat de schrijver geen bewonderaar is van den bestaanden vorm van bestuur over Britsch-Indie, begrijpt terstond dat hier eene geheele verandering daaromtrent wordt voorgesteld. Het is bekend dat zeer velen den opstand aan wanbestuur, aan „mismanagement" der „East India company" wijten en er op aandringen, dat aan deze alle politiek gezag ontnomen en geheel Britsch-Indie tot „Crowncolony" verklaard en, even als de overige britsche kolonien en bezittingen, onder het onmiddellijk gezag der kroon gebragt worde. Stocqueler zegt dat het niet zoozeer de vraag is, of alle gezag aan de kroon zal komen dan wel een groot deel daarvan aan de compagnie zal blijven, maar dat groote vereenvoudiging en het geven van meer eenheid en daardoor meer kracht en centralisatie aan het bestuur de hoofdzaak is. We vinden geen vrijheid over de tegenwoordige inrichting van dat bestuur uit te weiden en moeten daaromtrent naar de beide hier aangekondigde werken (om van anderen te zwijgen) verwijzen. Maar men zal ligtelijk begrijpen dat waar kracht en eenheid kan bestaan, bij een bestuur, waar de eerste persoon, de gouverneur-generaal, zijne bevoegdheid en zijne pligten niet naauwkeurig in eene instructie of een alles omvattend reglement omschreven vindt en niet onder een bepaald minister ressorteert, maar zijne bevelen ontvangt van het hof van Directeuren der compagnie, — van den raad van toezigt, the Board of Control, een collegie van regerings-commissarissen — en bovendien van den eersten minister: dus van drieërlei, van elkander onafhankelijke en met elkander slechts weinig in verband staande autoriteit, terwijl daarenboven nog de wetgevende magt ook zich dikwijls met de aangelegenheden der kolonie bemoeit. Daarom wordt als eene hoogst wenschelijke vereenvoudiging voorgesteld, dat de opperbewindhebber in Britsch-Indie regtstreeks verantwoordelijk zal zijn aan een raad van commissarissen, door de kroon gekozen uit personen die in Indie in burgerlijke militaire en industrieele betrekkingen kennis en ondervinding hebben opgedaan en gepresideerd door een minister voor de Kolonien. Alle regt tot benoeming moest aan de aandeelhouders der compagnie worden

ontnomen, omdat hunne keuzen tot leden van het hof van Directeuren nu slechts geschieden met het oog op het regt tot het begeven van betrekkingen in Indie, aan die Directeuren tot heden toegekend, waarbij natuurlijk veelal meer op gunst en familiebetrekking dan op wezenlijke verdiensten werd gelet. Verder wordt voorgesteld, dat de opperbevelhebber van het leger in Britsch-Indie alleen aan den opperbevelhebber van het leger in Groot-Brittannie verantwoordelijk zou zijn; (zou dit niet tot botsing met de eerste civiele autoriteit aanleiding kunnen geven?) dat geen leger, uit inlandsche troepen bestaande, zal worden hersteld; dat alle inrigtingen van bestuur, belastingwezen, regtswezen, enz. zullen worden herzien; dat in alles, wat het bestuur betreft, het europeesch element zooveel immer mogelijk het inlandsch element zou vervangen en dus de immigratie van Europeanen ten sterkste moest aangemoedigd worden door hun alle, ook de geringste betrekkingen aan te bieden, thans door de inlanders bekleed. Terwijl de eigenlijke kolonisatie van Britsch-Indie tot nu toe stelselmatig was tegengehouden, moest deze dus voortaan op alle mogelijke wijzen worden aangemoedigd, ten einde daardoor langzamerhand de „amalgamation" van de overheerschten met de overheerschers te bewerkstelligen. Aangezien het Hindoeïsme met zijn castenwezen tot zooveel barbaarschheid en maatschappelijk kwaad onder de inlanders aanleiding geeft en de maatschappij tot stilstand doemt, terwijl de eerbiediging daarvan voor de overheerschers zoo groot ongerief verwekte en de tegenwoordige noodlottige opstand in eene beweerde overtreding daarvan zijn naaste aanleiding vond, moet dit zooveel mogelijk te keer gegaan en onderdrukt worden. Daartoe zou krachtig medewerken zoo niemand in dienst van staat of van partikulieren tot eenige betrekking, welke ook, geroepen werd wiens godsdienst hem tot daden noopt, die met het algemeen maatschappelijk belang in strijd zijn. De afgod Begeerlijkheid of Geldzucht zou dan wel spoedig de Koran en de Vedas uit het veld slaan. De inlandsche vorsten en grooten, de goeden zoowel als de slechten, zij die nog eenig gezag bezitten zoowel als de reeds afgezet-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

ten en op pensioen gestelden; zij die hun pensioen in rust verteren, zoowel als zij die het verbeurd hebben door hun middellijk of onmiddellijk deelnemen aan den tegenwoordigen opstand, die allen moeten »ter zijde gesteld worden." »Let them be snuffed out," zegt de schrijver.

Slechts op die wijze zal Britsch-Indie inderdaad geheel een britsche provincie, geheel onder britsch bestuur gebragt worden.

Men ziet dat Stocqueler eene geheel maatschappelijke hervorming of liever een geheele ommekeer van zaken in Britsch-Indie voorstelt. Wij onderzoeken nu niet of dit alles goed en wenschelijk en regtvaardig en van een goede staatkunde zou zijn. Wij vragen nu niet of, in plaats der 10,000 Engelschen, die de schrijver door Britsch-Indie wil verspreiden, wel een millioen zijner landslieden met al hun energie en vastheid van wil, al hunne meerderheid in beschaving en daardoor in wezenlijke kracht boven den inlander, in staat zouden zijn eene dergelijke hervorming van de 180,000,000 bewoners van dat onmetelijk gebied tot stand te brengen. Maar wij achtten het niet onbelangrijk te doen zien welke de, waarschijnlijk door velen zijner landslieden (lees slechts, in de dagbladen, de dagelijksche kreten om wraak en gestrenge strafoefening en om geheele maatschappelijke en staatkundige hervorming, waaraan zelfs een Lord Shaftesbury niet vreemd bleef), gedeelde denkbeelden zijn van een man, die 21 jaren van zijn leven in verschillende betrekkingen in dat land doorbragt, en dus, al ware het alleen daarom, wel mag gehoord worden, wanneer van den toestand van dat land en de veranderingen, die daarin zouden behooren te worden gebragt, sprake is.

W. Q.

(Overgenomen uit den *Algemeene Konst- en Letterbode*, N°. 46 van het jaar 1857.)

dan kan ons antwoord niet anders dan ontkennend zijn.

Valentijn, hoe belangwekkend ook, is te zeer verouderd. In de honderd en dertig jaren, sedert zijne eerste verschijning verloopen, is in Oost-Indie zoo veel veranderd, dat hij, ten einde nu nog telkens als vraagbaak geraadpleegd te worden, om te dienen voor het doel waarvoor de heer Keyzer hem bestemde, geheel gemoderniseerd, in een gansch nieuw pak had moeten zijn gestoken. We bedoelen niet dat dr. Keyzer Valentijns arbeid had moeten *om*werken; dan had hij op dezelfde breede schaal eene nieuwe, volledige geschiedenis van N. I. tot op den lateren tijd moeten schrijven, waartoe we wel kunnen begrijpen dat hem tijd en gelegenheid ontbreken — en dat ook een ieders zaak zoo niet is. Dien arbeid zien we liever tegemoet van iemand, die gelegenheid en lust heeft den rijken schat van ons koloniaal archief te bewerken. Maar we meenen dat dr. K., zoo hij zijn oogmerk had willen bereiken om zijn Valentijn tot legger te doen dienen, hem had moeten *bij*werken, moeten toonen hoe hij zelf hem tot legger gebruikte en de aanteekeningen mededeelen, die hij er bij maakte. Dan zou hij een Valentijn hebben gegeven, die op de hoogte van den tegenwoordigen tijd zou hebben kunnen zijn; dan zou hij ligtelijk bij velen den lust opgewekt hebben gaande weg die aanteekeningen uit te breiden en het werk als „legger" te gebruiken. Hij meende dat niet te moeten doen en plaatste slechts enkele, zeer weinige aanteekeningen onder den tekst „hetzij tot opheldering, het zij tot aanwijzing van het tegenwoordig bestaande." De doorbladering dezer drie deelen zal doen zien dat die „aanwijzing", waarop het juist aankomt, hoogst zeldzaam zoo immer wordt gegeven, en dat tot die „opheldering" ook al zeer weinig behoefte scheen te bestaan. Gansche afleveringen toch, zoo we ons niet zeer vergissen, verkregen geen enkele aanteekening en meestal bepaalden zich deze tot de verklaring van een of ander minder begrijpelijke uitdrukking.

Dat de heer Keyzer besefte dat aanmerkingen als de bovenstaande op de met zijn naam prijkende nieuwe uitgave van Valentijn welligt zouden worden gemaakt, blijkt uit het

PERPUSTAKAAN NASIONAL

slot van zijn kort voorwoord en uit het slotwoord, dat hij aan het werk toevoegde. In het eene zegt hij (we laten daar de eenigzins vreemde, hoezeer voor ons vleijende wijze waarop dit geschiedt, alsof het slechts ten gevolge onzer vroegere aanmerking plaats zal hebben), op het einde »van ieder gedeelte eene zoo veel mogelijk volledige bibliographie voor ieder deel van N. I. te zullen geven," en laat de mogelijkheid doorschemeren dat hij de geschiedenis tot op onze dagen zal voortzetten. In het naschrift, dat aan die bibliographie, grootendeels uit den bekenden catalogus van Frederik Muller zamengesteld, voorafgaat, worden de redenen opgegeven, waarom die geschiedenis niet vervolgd is. Volkomen juist wordt daar gezegd dat die geschiedenis, — wil zij beantwoorden aan hetgeen men tegenwoordig van eene geschiedenis eischt, zal zij aantoonen oorzaken en gevolgen, zal zij den loop der gebeurtenissen zoo ontwikkelen, dat het een ieder duidelijk wordt hoe het tegenwoordige uit het verledene gegroeid is, — niet geschreven kan worden voor dat al wat de Oost-Indische Compagnie heeft verrigt hier te lande en in Indie uit de bronnen zij nagegaan en voor dat de inlandsche bronnen zijn geraadpleegd over de lotgevallen der Indische volken. Volkomen juist — maar pleiten die woorden niet juist tegen den heer Keyzer? Bewijzen zij niet dat er aan eene nieuwe uitgave van den als geschiedschrijver zoo zeer verouderden Valentijn weinig behoefte bestond? Bevestigen zij niet de meening dat die uitgave slechts wezenlijk nuttig zou zijn geweest, zoo zij door aanteekeningen omtrent het na Valentijn aan het licht gebragte en voorgevallene, door vergelijkingen tusschen het toen en thans bestaande op de hoogte van den tegenwoordigen tijd ware gebragt, door aanduiding van het nog onbekende den lust tot verder onderzoek had trachten op te wekken, — en alzoo eene rijke bron ware geworden voor den toekomstigen geschiedschrijver van N. I.?

Ten slotte moeten we nog aanteekenen dat de heer Keyzer, — die de goedheid heeft onze vraag, waarom de aanteekeningen, ter voorkoming van verwarring, niet geteekend waren, in zijn voorwoord (men vergete niet dat

PERPUSTAKAAN NASIONAL

ne togten door Java vermeldt. Doch die beschrijving wordt aanmaam afgewisseld door historische bijdragen, als wanneer hij enkele gten tegen de zeeroovers beschrijft, zijne opmerkingen mededeelt over wijze hoe die zoo geduchte ramp voor goed zou kunnen worden keer gegaan, of wanneer hij, den vervallen dalem van Dipo Negoro zoekende, spreekt over het karakter van dien miskenden vorst en oorzaken, welke hem tot den zoo geduchten opstand leidden; wordt afgewisseld door natuurbeschrijvingen, als het „Naar Tras en omstreken" en de „herinneringen van Batoe Gadjah", op mboina, waarin die heerlijke tropische natuur in al hare schoonheid ordt geschetst; door romantische verhalen, waarin onderscheidene ewoonten der Javanen, hun volkskarakter, 't verkeerde van het te erk heechten aan de ~~oude~~ of voorvaderlijke gewoonte, de ongelukige gevolgen van het misbruik van den ligchaam en ziel verpestenden pium en van het daaromtrent bestaande monopolie in krachtige leuren worden voorgesteld.

Maar er is vooral één onderwerp dat den schrijver zeer na aan harte ligt, waarop hij telkens en onophoudelijk terugkomt, dat als 't ware de roode draad is welke geheel zijn werk doorloopt, en vaardoor het vooral voor iederen vriend van beschaving en ontvikkeling een der belangstelling overwaardig geschenk moet ijn: het is de beschaving, de ontwikkeling, de evangelisering van den inlander. Daaraan wijdt hij menig afzonderlijk stuk, bijv. wanneer hij met warmte en gevoel „Eene stem uit de binnenlanden van Java" daaromtrent wederlegt, wanneer hij betoogt dat *alleen* door beschaving de zeerooverij voor goed uit te roeijen is, dat het *nu* de tijd is den Javanen het N. Test. in handen te geven, enz. Maar onophoudelijk, wanneer hij u bij zijne herhaalde bezoeken in de woningen der geringe inlanders en zijne gesprekken met hen — zeker het beste middel om het volkskarakter goed te leeren kennen, — hunne meestal uit onwetendheid voorspruitende verkeerde gewoonten, hun gebrek aan godsdienstig begrip, hun bijgeloof, de treurige gevolgen van het misbruik van den opium schetst, telkens wanneer hij daartoe slechts eenige aanleiding vindt, roept hij u toe: beschaaf, ontwikkel, onderwijs, evangeliseer den inlander. En hij verzuimt nimmer daarbij het, gewis voor velen overtuigend betoog te voegen, dat zoowel de pligt als het belang van Nederland eischt dat die taak eindelijk worde vervuld, alsmede de wijze aan te toonen hoe dit kan geschieden zonder dat daardoor botsingen ontstaan, en zoo, dat blijvend nut worde gesticht.

Dit gedeelte van het werk van den heer Brummund schijnt het meest algemeen nut te zullen kunnen stichten en zal ongetwijfeld het meest

de algemeene belangstelling opwekken. Men behoeft toch slechts even zijn werk in te zien om tot de overtuiging te komen dat de schrijver volstrekt niet behoort tot hen, wien, zoo als nog telkens beweerd wordt omtrent zoovelen, die in Indië naar eenige verandering streven, het voornamelijk te doen is om het doen of laten van het gouvernement af te keuren. Men bemerkt dat hij, een rustig christenleeraar, zich beijvert steeds het gouvernement buiten het spel te laten, dit in niets te bemoeijelijken. Maar hij spreekt als man van ondervinding en van overtuiging, toont de kwade gevolgen aan van het, niettegenstaande al het vooral door 't gouvernement daarvoor verrigte, bestaande gebrek aan beschaving, aan onderwijs, aan godsdienstzin; toont aan waar de opheffing van die gebreken goed heeft gewerkt, en op welke wijze de natie, onder medewerking van de regering, den pligt, om die schoone gewesten te beschaven, behoort te vervullen. 1)

W. Q.

1) De belangrijkheid van het werk van den heer Brumund moge de welligt te groote uitvoerigheid van deze aankondiging doen verontschuldigen. Die uitvoerigheid echter belet ons hier meer te doen dan eenvoudig te vermelden, dat er *een punt* is in zijn werk waaromtrent wij met hem van meening verschillen. In het stuk "De Maleische Christenen hebben geen bijbel" tracht de heer Brumund te betoogen dat er groote behoefte is aan een Maleischen Bijbel, geschreven in de volkstaal, in de taal des dagelijkschen levens; hij acht zelfs afzonderlijke vertalingen voor de verschillende gedeelten van den Indischen archipel wenschelijk, omdat het laag-Maleisch, in die verschillende gedeelten gesproken, soms nog al aanmerkelijk verschilt. Wij meenen integendeel dat, evenzeer als wij in Nederland een nederduitschen, voor alle Nederlanders verstaanbaren, en geen Frieschen of Gelderschen bijbel bezitten, men evenzeer moet zorgen in Indië een voor alle Maleische bewoners van den indischen archipel verstaanbaren, in zuivere taal geschreven Maleischen bijbel te verkrijgen, bepaald met het doel om daardoor ook tot de taalvorming, tot de eenheid van de taal mede te werken, en het Maleisch meer en meer tot de *lingua franca* van den archipel te verheffen. Wij kunnen onze meening hier slechts aanstippen, doch ontwikkelden ze breedvoeriger in de beoordeeling van de *Indiana* in de *Recensent* voor Sept. 1854.

(Overgenomen uit den *Algemeene Konst- en Letterbode*, N°. 42 van het jaar 1854.)

Engeland's Australische kolonien in haar ontstaan en tegenwoordigen toestand. Naar het engelsch van W. Hughes, vroeger professor in de aardrijkskunde aan het collegie voor burgerlijke ingenieurs [waar?], *door* J. P. Bredius, secretaris der kamer van koophandel en fabrijken te Dordrecht. Dordrecht, P.K. Braat 1855. XII en 299 bl. in 12mo *f* 1,90.

Australië, vroeger in Europa bijna alleen bekend als het land waarheen Engeland zijne misdadigers deporteerde, begon in de laatste jaren meer de aandacht te trekken, toen men van de ontzettend snel toenemende hoeveelheden wol en talk hoorde, welke door de opkomende kolonien naar de engelsche markten werden gezonden, waardoor zij alras geduchte mededingers werden voor de europesche voortbrengers. De berigten van de groote fortuinen door de „squatters" en anderen in korten tijd gemaakt, van de verbazende kudden schapen en rundvee over die uitgestrekte en vruchtbare australische weiden rondgedreven, het vooruitzigt op hooge dagloonen door de bekende voortdurende behoefte aan handenarbeid en andere oorzaken meer deden de verhuizing naar dat verwijderde land, vooral uit Groot-Brittannië, snel toenemen. Nog oneindig meer rigtten zich veler oogen en schreden naar Australië sedert de goudontdekkingen van 1851. In onderscheiden opzigten, hoewel gelukkig in mindere mate dan men aanvankelijk vreesde, bragt dit een gedeeltelijken ommekeer in de bestaande orde van zaken in de kolonie te weeg. Het groote voordeel dat uit die, thans op zoo groote schaal gedreven gouddelvingen voor dat land op den duur zal ontstaan, zal niet zijn het goud dat daardoor wordt voortgebragt, maar de groote vermeerdering van handenarbeid welke daardoor beschikbaar wordt. Weldra toch zullen zeer velen van hen, die kwamen om goud te graven, bemerken dat het slechts enkelen zijn die daarmede inderdaad veel verdienen, en zij zullen op andere wijze het oogmerk van hunne overkomst: verbetering van hun toestand, trachten te bereiken, en Australië, waaraan slechts handen schijnen te ontbreken om zijne groote natuurlijke voordeelen tot heil zijner bewoners en der menschheid te doen strekken, zal in nog sterker mate, dan het in de laatste jaren reeds deed, in bloei en welvaart toenemen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Nu toch levert Australië, aan welks kust-landen nog naauwelijks een halfmillioen Europeanen gevestigd zijn, behalve zijne vele millioenen ponden wol en talk en zijn uitmuntend koper, reeds eenige tarwe van uitstekende hoedanigheid en andere landbouwvoortbrengselen aan de engelsche markt en verschijnt daarmede ook reeds op andere markten. Wel is waar schijnen groote uitgestrektheden van het middengedeelte van dit land door gebrek aan water voor landbouw en zelfs voor veehoederij ongeschikt te zijn. Maar men vergete niet, dat Australië bijna zoo groot is als ons werelddeel, en dat zijne vruchtbare gedeelten ruimte aanbieden voor vele millioenen bewoners.

Wie kan de gevolgen voorzien, welke het op de wereldgebeurtenissen en de verhouding der volken onderling hebben zal, zoo in het zuidelijk halfrond een magtig volk, grootendeels uit het ondernemende angelsaksische ras voortgesproten, ontstaat, dat de natuurlijke hulpbronnen van dit zoo rijk gezegend land goed weet aan te wenden? Ook hier weder, doch in nog veel sterker mate dan in Amerika het geval was, ziet men het opmerkenswaardig verschijnsel dat het weinig talrijke, hoogst onbeschaafde indiaansche menschenras snel verdwijnt en plaats maakt voor het krachtige, nijvere europesche ras, dat zijn voordeel weet te doen met al de tot nu toe als 't ware verborgen en onbenutte rijkdommen welke dit land in zijnen schoot bevat.

Men lette op de verbazende ontwikkeling der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, en op het gewigt hetwelk zij reeds uit een politisch en economisch oogpunt in de schaal leggen, en bedenke dan welke over eene eeuw of binnen korter tijd de invloed zal kunnen zijn van eenen staat als Australië, waar eene zich met jeugdige kracht ontwikkelende nijvere bevolking de natuurlijke voordeelen van een hoogst vruchtbaar, voor alle voortbrengselen der heete en gematigde luchtstreken uitermate geschikt, en aan alle delfstoffen zeer rijk land, goed weet aan te wenden.

Gelijk te verwachten was, is dat alles aan de aandacht der tegenwoordige bezitters van dat land, voorzooverre het door Europeërs in bezit genomen is, niet ontgaan; groot is dan ook het aantal geschriften over Australië, die in de laatste jaren in Engeland het licht zagen, en die veel van dat, eerst sedert weinig meer dan een halve eeuw eenigzins bekend wordende, werelddeel aan het licht bragten.

Voor Nederland is Australië en hetgeen aldaar gebeurt voornamelijk uit een tweeledig oogpunt gewigtig. Vooreerst uit dat der landverhuizing, daar het door zijn heerlijk klimaat en grooten natuurlijken rijkdom en de steeds bestaande behoefte aan handenarbeid bijna zekere kansen van welslagen aanbiedt, aan ieder, die hier door overbevolking en lage loonen niet vooruit kan. Wel is waar gelden deze

PERPUSTAKAAN NASIONAL

en andere oorzaken van landverhuizing gelukkig minder voor ons vaderland dan wel voor andere landen. Maar hoe groot zou niet het voordeel voor onze scheepvaart op Nederlandsch-Indie zijn, waarheen het onzen schepen meestal aan uitvrachten ontbreekt, zoo men den toenemenden stroom van duitsche landverhuizers naar Australië door ons land wist te leiden. Thans worden onze schepen veel gebruikt om landverhuizers uit Engeland naar Australië over te brengen. Maar dit zal natuurlijk ophouden, zoodra Engeland zelf in zijne behoefte aan meerder scheepsruimte zal hebben voorzien. En hoeveel voordeeliger zal het voor ons niet zijn, zoo wij regtstreeks die landverhuizers overvoeren en daardoor langzamerhand meer betrekkingen met het zoo in de nabijheid van ons koloniaal gebied gelegen Australië aanknoopen?

Die nabijheid van Australië aan Nederlandsch-Indie is de tweede reden, waarom hetgeen daar geschiedt zoo bijzonder onze aandacht waardig is. Reeds nu begint men het eenigzins te bemerken dat zich eene europesche natie in de nabijheid van ons koloniaal gebied vestigt. Wat zal het gevolg zijn zoo de blanke bevolking van Australië, thans nog slechts weinige honderdduizenden sterk, tot vele millioenen zal zijn aangegroeid, die weldra, er is geen twijfel aan, gemakkelijk verkeer en vrijen handel als een regt zullen eischen? Ligt hierin niet eene reden te meer om onze koloniën tot meerdere ontwikkeling, tot meerdere vrijheid te brengen?

Het is dus goed dat de aandacht onzer landgenooten van tijd tot tijd, door de vertaling van goede daarover geschreven werken, op Australië worde gevestigd, zoo lang men ten minste daarvoor niet op goede oorspronkelijke nederlandsche werken kan wijzen.

Het werkje van Hughes schijnt daartoe niet kwaad gekozen, daar het in een klein bestek vele bijzonderheden bevat over Australië's natuurlijke gesteldheid, zijn heerlijk gezond en voor het Europesche ras uitnemend geschikt klimaat, de groote vruchtbaarheid van zijnen bodem, die, terwijl hij in het zuiden alle voortbrengselen, vruchten en gewassen van Zuid- en Midden-Europa uitstekend doet slagen, in het noorden geene minder schoone toekomst belooft aan de teelt van katoen, koffij, suiker en andere tropische gewassen. Het toont aan hoe Australië in zijne zoo buitengemeen rijke kopermijnen, in zijne steenkolen en ijzermijnen en andere delfstoffen veel grooter waarborgen bezit van duurzame ontwikkeling en rijkdom, dan in zijne rijke goudvelden, welker ontdekking en de gevolgen, welke zij had, ook kortelijk worden beschreven. Hughes wijst er op hoe een uitgestrekte en zich bijna overal op betrekkelijk geringen afstand van de kust verheffende bergketen aanvankelijk, vooral in Nieuw Zuid-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Wallis, de oudste engelsche vestiging op Australie's oostkust, een onoverkomelijken scheidsmuur tusschen het kustland en het daarachter liggende land, en dus een onoverkomelijken hinderpaal aan de uitbreiding der kolonie scheen in den weg te stellen; maar tevens hoe de eindelijke ontdekking (in 1813, juist vijftentwintig jaren na de aankomst der eerste Engelsche kolonisten aan Botany-bay) van een overtogt over die bergen en van de verbazend uitgestrekte en vruchtbare weidevelden daarachter gelegen, in zeer korten tijd het ontstaan van zulke buitengemeen groote kudden schapen en rundvee te gevolge had, dat Australië b. v. reeds in 1850 20 millioen ponden wol naar Engeland kon zenden en de hoofdmarkt van den engelschen wolhandel was geworden. Hij doet het leven van den »squatter" kennen, den man die met zijne kudde schapen of runderen in die uitgestrekte eenzame weiden huist en slechts eenmaal 's jaars naar de kuststreken komt om zijn wol of vee ter markt te brengen en zich van zijne benoodigdheden voor het volgend jaar te voorzien. Hij wijst er op hoe arm dit overigens zoo gezegend land is aan stroomend water en aan meeren, zoodat zelfs de kustlanden, vooral in Nieuw-Zuid-Wallis, soms door gebrek aan water verdorren. In Midden-Australië heeft dit soms den dood van duizende schapen en runderen ten gevolge Zoo het mogelijk is te dezen opzigte de natuur door kunstmiddelen te hulp te komen, zal wel waarschijnlijk in Australië worden gedaan wat reeds in vroegere eeuwen in het noorden van Bengalen geschiedde en nu weder door het britsch-indisch gouvernement wordt verrigt: dat men namelijk door het graven van groote vijvers of vergaderbakken en door het maken van sluizen en andere werken, het te snel wegstroomen van het in den regentijd gevallen water voorkomt.

Dat gebrek aan water ondervindt men niet op van Diemensland, hetwelk door zijn bijzonder aangenaam en gezond klimaat, zijn vruchtbaren bodem en den overvloed waarmeê het tarwe en andere voortbrengselen van den midden- en noord-europeschen land- en tuinbouw voortbrengt, bijzonder voor eene europesche kolonisatie geschikt is.

Over de bergen en rivieren, de geologische formatie, de zoo vreemdsoortige fauna en flora en over de inboorlingen van Australië worden vele bijzonderheden vermeld. De laatsten, meest uiterst onbeschaafd, doch die zich soms tot bedienden, schaapherders en veehoeders door de kolonisten laten gebruiken, schijnen altijd zeer weinig talrijk geweest te zijn en verminderen zeer snel in aantal, hetzij dat zij, gelijk op van Diemensland (tot schande voor de britsche natie), bepaald worden uitgeroeid, hetzij dat zij, niet bestend

PERPUSTAKAAN NASIONAL

tegen de ondeugden, welke hun ten gevolge van de aanraking met Europeanen eigen zijn geworden, of tegen andere gevolgen uit die aanraking ontstaande (gelijk de curieuse noot op bl. 236 er eene opgeeft,) wegkwijnen.

Hughes geeft mede een beknopt overzigt van de geschiedenis en den tegenwoordigen toestand der britsche koloniën in Australië, doet hare administratieve inrigting kennen, vermeldt de redenen welke de eene kolonie sneller dan de andere tot ontwikkeling hebben gebragt, bespreekt kortelijk de voor- en nadeelen van het deportatiestelsel, dat, hoe nadeelig ook voor de zedelijke vorming der kolonie, voor een goed deel in de dringende behoefte aan handenarbeid voorzag. Ook worden de plannen van Wakefield, die aan Zuid-Australië zoo duur te staan kwamen, de hervormingen door Mrs. Chisholm ingevoerd en andere bijzonderheden, met de geschiedenis der Australische koloniën in verband staande, kortelijk vermeld.

Maar wij willen hier over den inhoud van het werkje niet langer uitweiden. Het gezegde is ook genoegzaam om te doen zien dat hier een beknopt overzigt van de geschiedenis en den toestand van Australië in zijn geheel wordt geleverd.

De vertaler schijnt zich over het geheel goed van zijne taak te hebben gekweten en het boekje laat zich, ook in zijn hollandsch gewaad, wél lezen.

We stuiten echter op een paar uitdrukkingen die ons doen gissen dat de heer Brédius niet geheel te huis is in wat men de politieke taal van Engeland zou kunnen noemen, of ook minder bekend met de wijze waarop die uitdrukkingen gewoonlijk worden vertaald. Zoo vertaalt hij ergens »Privy Council" door »Bijzonderen Raad". De meer gewone vertaling is »Geheime Raad". Zoo zegt hij ergens dat door de benaming: »Downing street" het departement van koloniën wordt aangeduid. Min juist. Downingstreet is de straat waar de meeste departementen van algemeen bestuur in Londen zijn gevestigd. Buitenslands is zij veel meer bekend als de straat waar het ministerie van buitenlandsche zaken is gevestigd, daar al de ministeriële depêches vandaar worden gedagteekend, dan als die, waar het hoofdbestuur der kroonkoloniën zetelt. Gebruikt dus Hughes de uitdrukking: Downingstreet om het ministerie van koloniën aan te duiden, dan had de vertaler hier niet letterlijk moeten vertalen.

Ook enkele andere woorden zijn misschien minder juist gekozen of niet begrepen; zoo als op bl. 103, waar men den schaapherder op de »joodsche harp" (»jew's harp"), in plaats van op den »mondtrommel" muziek laat maken; of op bl. 82, waar hij eene onvolledige uitlegging geeft van de uitdrukking »Guy", voor ons »vogelver-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

schrikker", in den zin van iemand, die er dwaas uitziet. Zij is afkomstig van de wonderlijk toegetakelde poppen, die, op den herinnerings-dag van het buskruid-verraad, als afbeeldsel van Guy Fawkes, nog jaarlijks in Engeland worden rondgedragen en verbrand. Doch dit zijn kleine feilen en over het algemeen mag de vertaling zeer vloeijend worden genoemd.

Maar we hebben tegen den vertaler twee andere grieven van meer ernstigen aard.

Volgens den titel zouden wij eene beschrijving mogen verwachten der Australische kolonieën in haren *tegenwoordigen* toestand, d. i. waarin zij zich bevonden in de tweede helft van 1855, toen de vertaling het licht zag, voor zoo verre namelijk die toestand toen bekend kon zijn. Nu zien wij in de voorrede dat het oorspronkelijk werk werd uitgegeven in 1852, dus voor drie jaren, een tijdperk dat voor een land van zoo snelle ontwikkeling als Australië vrij lang mag heeten, en waarin vooral de goudgraverijen, toen Hughes schreef eerst sedert ruim een jaar aan den gang, in velerlei opzigt verandering in den destijds bestaanden toestand hebben veroorzaakt. Wel zegt de vertaler die veranderingen, behalve hetgeen hij daaromtrent in de voorrede vermeldde, nu en dan in den tekst of in eene noot aangewezen te hebben. Maar op enkele weinige statistieke opgaven na bespeurt men daarvan in het werkje al zeer weinig. En toch was de invloed der goudgraverijen op den economischen en zedelijken toestand van de bevolking van die kolonieën in dat tijdvak gewigtig genoeg om daarvan meer melding te maken dan geschied is, en scheen de heer Bredius, juist door zijne betrekking van secretaris van de kamer van koophandel eener aanzienlijke handelsstad, goed in de gelegenheid zich daaromtrent statistische en andere opgaven te verschaffen.

Maar hij veroorloofde zich enkele veranderingen hier en daar in den tekst in te schuiven, en dit is onze tweede grief. Wel zou ons het „naar het engelsch" op den titel eenigzins eene omwerking van Hughes' boek voor den nederlandschen lezer mogen doen verwachten: maar, zelfs zonder het oorspronkelijke werk voor zich te nemen, zal de lezer spoedig bemerken niet dan eene vertaling te ontvangen, waarbij eenige weinige noten zijn gevoegd en hier en daar eene kleine wijziging of bijvoeging in den tekst is gemaakt. Dit laatste meenen wij te moeten afkeuren. Zoo de vertaler er tegen opzag het werk van Hughes om te werken zoowel met het oog op den nederlandschen lezer als naar aanleiding van de gebeurtenissen der drie laatste jaren, had hij, gelooven wij, beter gedaan al hetgeen hij er meende te moeten bijvoegen in noten te plaatsen, dan daarvoor hier en daar

PERPUSTAKAAN NASIONAL

veranderingen of bijvoegingen in den tekst te maken. Daardoor is het geheel verbroken: Hughes beschreef den toestand der australische koloniën, gelijk die waren in 1852; nu vindt men hier en daar iets van die latere gebeurtenissen, maar krijgt even weinig een getrouw beeld van den toestand in 1851 of 1852, waarover Hughes schreef, als van het later tijdvak. Ook raakt men nu soms in de war of men de meening van den schijver dan wel die van den vertaler hoort. Zoo verheugden we er ons bijv. over op bl. 9 en 10 te lezen dat de engelsche schrijver met lof spreekt van den „verlichten geest" en „de eigenaardige volharding," waarmede onze voorvaders hunne ontdekkingen in het vijfde werelddeel voortzetten, enz. — totdat de woorden „onze landgenooten" op bl. 11 ons deden vermoeden dat dit geheele gedeelte uit de pen van den vertaler en niet van den schrijver afkomstig was.

Meer dergelijke zinsneden zouden kunnen worden aangewezen.

We zouden den vertaler ook nog wel willen vragen, welke de bedoeling is zijner vreemde noot op bl. 102, over „de heilzame les in kinderlijk vertrouwen en tevredenheid, welke de Engelschen, in koloniale aangelegenheden, bij ons zouden kunnen komen nemen". Spreekt hij ironice of in ernst? In 't laatste geval zouden we hem zeggen dat hij geheel uit het oog schijnt te verliezen het groote onderscheid tusschen eene wezenlijke volkplanting, gelijk men die in Australië vindt, waar een talrijk europeesch ras in de plaats komt van een weinig talrijk, hoogst onbeschaafd inlandsch ras, en een koloniaal gebied gelijk Nederlandsch-Indië, waar eenige weinige duizende Europeanen zich gevestigd hebben onder vele millioenen inlanders, die reeds eene vrij groote mate van beschaving bereikt en bijna het geheele land bezet hadden. Even bezwaarlijk als het voor die weinige Europeanen zijn zou, zoo zij zich van het moederland onafhankelijk wilden verklaren, zich tegenover de inlandsche bevolking te handhaven, even natuurlijk en overeenkomstig den gewonen loop van zaken is het, dat eene wezenlijke volkplanting, zoodra zij tot genoegzame kracht is gekomen, naar een zelfstandig bestuur en langzamerhand naar onafhankelijkheid verlangt. Het was dan ook een bewijs van wijze koloniale staatkunde van Lord John Russell, toen hij voor weinige jaren in zijne bekende redevoering over dit onderwerp te kennen gaf, dat Engeland het regt der volkplantingen op zelfstandig bestuur volkomen erkende en daarvan het bewijs gaf door haar een groot aandeel in hare eigene wetgeving te schenken. Hoe meer toch het moederland in dit opzigt aan het billijk verlangen der koloniën voldoet, des te meer wordt het tijdstip vertraagd, waarop deze naar volkomen onafhankelijkheid zullen verlangen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Niettegenstaande de enkele feilen, die we in dit boekje meenden te moeten doen opmerken, gelooven we toch dat de heer Bredius wel heeft gedaan met het werk van Hughes bij zijne landgenooten in te leiden, en daardoor mede te werken om hunne aandacht op een voor Nederland in zoovele opzigten belangrijk land te vestigen. Niet dat we zoo groote vrienden van vertalingen zijn: maar zoo men dan toch, bij gebreke van goede oorspronkelijke werken, vertalen wil, zal het wel veel beter zijn vertalingen te leveren van werken van economischen aard, zoo als men er gelukkig in de laatste jaren onderscheiden zag verschijnen, dan van niets beteekenende romans, gelijk er helaas! nog te vele het licht zien.

Ook als kinderboek, en dit is een welgemeende lof, gelooven wij het werkje van Hughes te mogen aanbevelen. Bij de vele wetenswaardige zaken, die het behelst, is er in de beschrijving van het bedrijf der eerste kolonisten en van den tegenwoordigen »squatter" en veehoeder genoeg avontuurlijks om de aandacht van den jeugdigen lezer te boeijen. De ondervinding, in kindergestichten, bij volksbibliotheken, enz. opgedaan, leert ook dat zoodanige werken, die met reisbeschrijvingen gelijk te stellen zijn, door kinderen zeer op prijs worden gesteld.

Eene andere vraag zoude het zijn, of de heer Bredius, zoo zijn voornemen was Australië meer bij zijne landgenooten in 't algemeen bekend te maken, onder zoovele werken, welke in den laatsten tijd over dat land in het licht kwamen, eene goede keuze deed door juist dat van Hughes te vertalen. Zoo we ons toch de belangstelling herinneren, waarmede we voor drie jaren het mede in 1852 te Londen uitgegeven werk van Sam. Sydney, *the three Colonies of Australia*, lazen, en hoe deze zooveel meer zorg wijdt aan de kwestie der kolonisatie zelve, aan die der deportatie en hare gevolgen, aan de plannen van Wakefield, aan de verbeteringen door de edele Mrs. Chisholm tot stand gebragt, aan de goudgravingen enz., dan zouden we bijna geneigd zijn te zeggen, dat de heer Bredius wel eene betere keus had kunnen doen.

Vindt zijne vertaling van het werkje van Hughes eene belangstellende ontvangst bij het publiek, zoo als we om het belang van het onderwerp van harte wenschen, zoo onderneemt hij welligt later die van Sam. Sydney's boek of een dergelijk meer belangrijk werk.

W. Q.

(Overgenomen uit den *Algemeene Kont- en Letterbode*, No. 43 van het jaar 1855.)

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

dit eerst bij het einde van het eerste deel het licht zag), te beantwoorden door te zeggen, dat dit onnoodig was aangezien ze alle van hem zijn, — ook zegt slechts zeer weinig uit den, eenigzins door hem gemoderniseerden tekst te hebben gelaten en van alle weglatingen op het eind van het werk rekenschap te zullen geven. Ook daaromtrent zij het ons vergund op de vroeger gemaakte aanmerking terug te komen. We hebben vrede met de weglating van hetgeen thans zeer bepaaldelijk van geenerlei geschiedkundige waarde meer is. Maar overigens, zoo men meende ons den ouden Valentijn slechts in eenigzins nieuwerwetscher formaat te moeten aanbieden, moeten wij er prijs op stellen hem terug te vinden, zoo als we hem vroeger leerden kennen en niet hier en daar gemoderniseerd en gekortwiekt zonder dat wij regt weten waar. De heer Keyzer vergete niet, dat Valentijn's Oost-Indien is a »Standard-work", dat door velen nog dikwerf geraadpleegd wordt en dat hij, door niet bij elk hoofdstuk of bij elk deel juist op te geven wat hij weg liet of veranderde, zijn lezer, dien het om de woorden van Valentijn zelven te doen is, verpligten zal telkens die oude folianten weder te raadplegen. De heer K. schijnt dat niet te hebben beseft. Bij deze drie deelen, het eerste afzonderlijk verkrijgbare gedeelte van het werk, wordt die opgave niet gevonden. Men zal ze dus achter het tweede gedeelte — zoo dat immer uitkomt — moeten zoeken en dus, wil men deze opgaven leeren kennen, tot den aankoop van dat tweede gedeelte, door den uitgever zelven als minder belangrijk beschouwd en ook daarom afzonderlijk verkrijgbaar te stellen, ook verpligt zijn!

De heer Keyzer gelieve het ons ten goede te houden dat de toon van dit stuk van mindere welwillendheid voor zijn arbeid als uitgever getuigt, dan hij in de aankondiging der eerste afleveringen opmerkte. Hij gelieve in de thans gemaakte aanmerkingen wederom het bewijs te zien van wezenlijke »belangstelling in de zaak"; maar tevens het bewijs dat we, hoe meer we zijn arbeid zagen vorderen, er minder mede ingenomen werden omdat hij niet werd wat we aanvankelijk hoopten dat hij zou worden. Ons gevoe-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

len is nog dat, zoolang er geene algemeene, uitvoerige, uit de bronnen geputte geschiedenis van Neêrlandsch-Indie bestaat, eene nieuwe uitgave van Valentijn's Oost-Indien een inderdaad belangrijk en nuttig werk zou kunnen zijn; doch we meenen ook in het bovenstaande op niet gansch verwerpelijke gronden aangetoond te hebben dat deze nieuwe uitgave aan andere eischen had behooren te voldoen, dan de heer Keyzer zich schijnt te hebben gesteld.

W. Q.

Overgenomen uit den *Algemeenen Kunst- en Letterbode*, N. 18 van het jaar 1858.

ons verre de grenzen, welke we ons stelden, doen overschrijden. We wenschen ons tot de hier gegeven eenvoudige inhoudsopgave te bepalen zoo wel omdat hetgeen in Valentijn voorkomt als in 't algemeen genoegzaam bekend mag worden verondersteld, als omdat we meenen dat onze taak minder moet zijn dien inhoud te doen kennen, dan wel de wijze waarop hij thans weder door den heer Keyzer in vernieuwden vorm onder de aandacht van het publiek is gebragt.

Nu we het geheel van het werk, minstens dit gedeelte er van, dat een geheel op zich zelf vormt, kunnen overzien, en uit eenige woorden van den heer Keyzer weten welk doel met zijne uitgave van Valentijn werd beoogd, moeten we terugkomen op eenige reeds vroeger gemaakte aanmerkingen en nog het een en ander daarbij voegen.

Vooraf zij de aanmerking vergund, dat de woorden op den titel „met volledige inhoudsregisters" geen volledige waarheid behelzen. De inhoudsopgaven toch, achter elk deel voorkomende, behelzen, buiten de vermelding der boven opgegeven hoofdverdeelingen, niet dan de aanduiding op welke bladzijde elk boek en elk hoofdstuk aanvangt en eindigt. Voor het opzoeken dus van die vele bijzonderheden, waarvoor Valentijn nog zoo dikwerf wordt geraadpleegd, zal men telkens de uitvoerige opschriften der verschillende hoofdstukken in het werk zelf moeten naslaan. Waarom werden die opschriften niet in de inhoudsopgaven overgedrukt? We haasten om echter er bij te voegen dat in dit gebrek gedeeltelijk voorzien wordt door het uitvoerig alphabetisch register op het geheele werk, dat aan het derde deel is toegevoegd.

Welk was het doel dezer nieuwe uitgave van Valentijn? De heer Keyzer deelt ons dit mede in het voorwoord tot het eerste deel, dat met het slot daarvan, de zevende aflevering van het werk, werd ontvangen, en waarin hij tevens de vroeger door ons gemaakte aanmerkingen beantwoordt. Hij meende dat de ambtenaren in Indie, vooral in de buitenbezittingen, er eer toe zouden komen vele bijzonderheden omtrent land en volk op te teekenen en daarvan langzamerhand een geheel te maken, zoo zij in het bezit waren

van een zoogenoemden legger, van een boek, dat hun tot grondslag kon dienen, om er hunne bevindingen bij aan te teekenen. Daarom meende hij Valentijn's werk, dat reeds zoovele bijzonderheden bevat en dat het eenige werk is dat alle onder ons gezag staande of gestaan hebbende bezittingen met zoo groote uitvoerigheid behandelt, in gemakkelijker en goedkooper formaat te moeten uitgeven. Daarom meende hij het werk in twee gedeelten te kunnen splitsen, waarvan het eene, dat nu voltooid is, bevatten zou al hetgeen tegenwoordig tot Nederlandsch-Indie behoort en dus voor het voorgestelde doel het belangrijkste is; het tweede al hetgeen Valentijn over die deelen van den Archipel (beter van onze bezittingen in Azie) schreef, welke na de herstelling van ons gezag daaronder niet zijn terugkeerd.

In het voorbijgaan merken we slechts even op, dat eerst uit die woorden blijkt, wat nog steeds raadselachtig bleef, dat dat tweede gedeelte stellig ook zal uitgegeven worden en dus de geheele Valentijn, minstens voor zoo ver de heer Keyzer hem voor een herdruk vatbaar acht, het licht zal zien. Dit keuren we goed, al ware het alleen omdat we anders eigenlijk slechts stukwerk zouden ontvangen; als ware het slechts omdat we anders voor Sumatra, dat in deze drie deelen nog niet besproken wordt en dat toch wel voor een gewigtig deel onzer tegenwoordige bezittingen zal mogen worden gehouden, den ons door den heer K. toegedachten legger zouden missen. We opperen ook slechts even den twijfel of, toegegeven al dat de ambtenaren en anderen aan zoodanigen legger behoefte hadden, daaraan niet veel gemakkelijker zou zijn voldaan en met veel meer kans dat hunne bevindingen op het papier gebragt werden, zoo hun in goed geregelden vorm reeksen van vragen ter beantwoording (niet voor het gouvernement, maar voor henzelven) waren voorgelegd, bv. als die voorkomende in het eerste deel van het tijdschrift van het instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Neêrl.-Indië. We nemen aan dat er aan zoodanigen legger behoefte bestond en dat Valentijn daartoe kan dienen. Maar dan meenen we ook te mogen vragen: moest ons daartoe Valentijn worden gegeven in den vorm, waarin wij hem nu ontvangen? En

PERPUSTAKAAN NASIONAL

(Overgedrukt uit: *De Recensent, Alg. Lett. Maandschrift*, Jaargang 1855.)

Mr. S. KEIJZER'S UITGAVE VAN FRANÇOIS VALENTIJN'S OUD EN NIEUW OOST-INDIË (2).

Sedert François Valentijn voor meer dan eene eeuw zijn beroemd „Oud en Nieuw Oost-Indië" schreef, is er zeker in den toestand van ons koloniaal gebied, gelijk deze door hem werd beschreven, veel veranderd. Vooral in de laatste vijftig jaren is over onderscheidene punten een nieuw licht verspreid, waardoor zijn werk voor een deel verouderd mag heeten. Maar met dat al blijft „Vader Valentijn" toch altijd nog de raadsman, die voor de geschiedenis en de kennis van den vroegeren toestand van Nederlandsch-Indië schier onmisbaar is. Zijn „Oud en Nieuw-Oost-Indië" blijft „a standard work", hetwelk een ieder behoort gelezen te hebben, die op den naam van tamelijk met de geschiedenis, met de land- en volkenkunde van Indië bekend te zijn, eenige aanspraak wil maken. Die lastige folianten zagen er echter te weinig aanlokkelijk uit, en de prijs was ook veelal te hoog, dan dat niet velen zich van de lezing zouden afgeschrikt hebben gevoeld. Eene goedkoope uitgave dus in gewoon octavo-formaat zal aan velen gewis zeer welkom zijn. De

---

(1) — én andere z. Pothier ad dict. Pand. en V, — zijne voortreffelijke behandeling, gelijk zijne uitbreiding van den volgenden titel, *de R. J.*, wordt te weinig gebruikt!

(2) François Valentijn's Oud en Nieuw Oost-Indië, met aanteekeningen, volledige inhouds-registers, chronologische lijsten, enz. Uit te geven door Mr. S. Keyzer. 's Gravenhage, H. C. Susan, C. Hzn. — Eerste Aflevering, bl. 1—96. *f* 0,90.

heeren Keijzer en Susan hebben een loffelijk bewijs van moed en ondernemingszucht gegeven, door deze uitgave te beproeven. Zij hebben zich den dank verworven van allen, die belang stellen in de kennis van de wording en de geschiedenis onzer heerschappij in Oost-Indië. Hunne onderneming verdient alle aanmoediging, omdat de meer algemeene verspreiding van Valentijn's werk aan de zoo gewenschte meerdere bekendheid met Nederlandsch-Indië bevorderlijk zal kunnen zijn.

Eene andere vraag is het, of het plan van deze uitgave onverdeelde goedkeuring verdient. De heer Keijzer toch, Leeraar in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië aan de Koninklijke Akademie te Delft, die de zorg voor die uitgave heeft op zich genomen, heeft niet alleen gemeend het werk met onderscheiden noten te moeten verrijken, waarvoor men hem wel niet dan erkentelijk zal kunnen zijn, maar heeft ook, althans in den aanvang, onderscheiden gedeelten weggelaten, welke hem verouderd en voor den tegenwoordigen tijd minder belangrijk toeschenen. In zijn eerste boek weidde Valentijn uit over reizen in het algemeen, over het doel daarvan, over de wijze, waarop men oudtijds reisde, over de reizen door eenige Grieken en Romeinen gedaan, om zoodoende in zijn tweede boek te komen tot de ontdekkingsreizen der Portugezen en hunne vestiging in Indië. Nu is het evenzeer waar dat zij, die over die vroegere reizen het een en ander wenschen te weten, daartoe betere en nieuwere schrijvers dan Valentijn in handen kunnen nemen, als dat alles wat deze daaromtrent met veel geleerdheid heeft verteld slechts in een verwijderd verband staat tot het eigenlijke doel van zijn boek, en het oogmerk waarmede men dit in handen neemt, namelijk om het ontstaan onzer heerschappij en den loop onzer geschiedenis in Indië en de land- en volkenkunde van Indië te leeren kennen. Uit dien hoofde kunnen wij er den heer Keijzer dan ook moeijelijk eene grief van maken, dat hij dit gedeelte als verouderd wegliet, en, om het werk niet noo-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

deloos grooter en dus kostbaarder te maken, slechts op zeer weinige uitzonderingen na de inhoudsopgaven van de eerste hoofdstukken liet afdrukken. Wij hopen echter dat hij overigens het werk in zijn geheel, des noods slechts eenigzins gemoderniseerd wat taal en stijl betreft, zal doen afdrukken, of wel steeds duidelijk zal opgeven wat hij meende te kunnen weglaten. Anders zal men in dit werk niet „Valentijn's Oud en Nieuw Oost-Indië," maar „Keijzer's verkorten of gewijzigden Valentijn" ontvangen, en zij die er prijs op stellen Valentijn's juiste woorden te kennen, zullen steeds toch weêr die lastige folianten moeten raadplegen.

Tot nu toe vinden we dus nog geen termen om in dit opzigt den heer Keijzer als eene grieve aan te rekenen, wat door anderen als zoodanig is aangemerkt. Maar we hebben toch tegen de nu verschenen eerste aflevering een tweetal aanmerkingen van anderen aard.

De eerste is, dat Valentijn zoo als 't ware met de deur in 't huis valt, en de heer Keijzer niet gezorgd heeft hem behoorlijk bij het publiek in te leiden. Op het titelblad van deze aflevering zien wij nu wel: „Titelblad en voorwoord zullen bij het einde van het eerste deel verschijnen." Maar dat bewijst nog niet dat de heer Keijzer gelijk had daarmede tot zoolang te wachten. Hij vergunne ons de meening, dat het in het belang der onderneming zelve zou zijn geweest, zoo hij al dadelijk in een voorwoord had gezegd, waarom de lezing van „Vader Valentijn" nog steeds van zoo groot belang is te achten, zoo hij omtrent den hoofdinhoud en de verdeeling van het werk eenig berigt had gegeven, zoo hij omtrent Valentijn's persoon en leven eenige bijzonderheden had medegedeeld, op zijne groote naauwkeurigheid en waarheidlievendheid had gewezen en daardoor zijne waarde als geschiedschrijver had doen uitkomen. In dat voorwoord had, beter en iets uitvoeriger dan in de noot op bl. 1, kunnen zijn gezegd, waarom enkele gedeelten en welke zouden worden weggelaten. Daarin had kunnen zijn gezegd van welken aard

PERPUSTAKAAN NASIONAL

de noten zouden zijn, welke de uitgever bij het werk zoude voegen, enz. Eenige mededeeling van dien aard scheen te meer noodzakelijk, daar thans de inteekenaars, ten gevolge van eenige onvolledigheid en onduidelijkheid in de „voorwaarden van inteekening", zoo zij met de indeeling van het oorspronkelijk werk niet bekend zijn, vreezen moeten welligt slechts een incompleet werk te zullen ontvangen. Zij lezen toch in die voorwaarden, dat het eerste gedeelte van het werk stellig, het tweede slechts „bij genoegzame deelneming" zal worden uitgegeven. Waarom nu niet een enkel woord omtrent den onderscheiden inhoud van die gedeelten gezegd, en aangetoond, dat elk een geheel op zich zelf kan vormen? Zoo iets was te eer wenschelijk, daar men uit deze geheele eerste aflevering volstrekt niet kan opmaken welk plan Valentijn zich eigenlijk met zijn werk voorstelde.

Eene tweede aanmerking is, dat we het betreuren, dat de heer Keijzer de noten door hem bij het werk gevoegd niet met „Uitg." of „K." onderteekende. Nu weet men soms niet of men Valentijn's of Keijzer's noten leest. De drie noten op bl. 3 b. v. kunnen van den schrijver, die op bl. 4 slechts van den uitgever zijn. Vooral wanneer de noten aanmerkingen behelzen van den aard als die op bl. 24 voorkomende, moet er geen de minste twijfel bestaan van wien zij afkomstig zijn. Antwoordde de heer Keijzer dat uit het titelblad kan blijken dat *alle* bijgevoegde aanteekeningen, registers, enz., van zijne hand zullen zijn, zoo neem ik de vrijheid drieërlei op te merken: 1°. dat dit niet zoo gansch duidelijk blijkt, daar dan, zoo ik mij niet vergis, achter „Oost-Indiën" geen comma, maar een semicolon had behooren te staan; 2°. dat hij zoodanige vergissing had kunnen voorkomen door in eene voorrede op deze omstandigheid de aandacht te vestigen; en 3°. dat het dan toch, omdat men bij de lezing van een zoo uitgebreid werk daaraan niet steeds gedachtig zoude zijn, wenschelijk ware geweest de voor zulke gevallen aangenomen gewoonte te volgen en door een dui-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

delijk kenteeken te voorkomen, dat de noten van den uitgever niet voor het werk van den schrijver werden aangezien.

Zoo de heer Keijzer deze aanmerkingen niet geheel onjuist mogt vinden, zou hij welligt reeds in de volgende aflevering zijne noten kunnen onderteekenen en dat stuk van een voorwoord, voor het geheele werk bestemd, kunnen vergezeld doen gaan. Mogt zijn voornemen zijn in dat voorwoord, door hem slechts zooveel later toegezegd en dat dus eer een slotwoord zou kunnen heeten, het een en ander te zeggen over de aanmerkingen, welke van sommige zijden over het plan zijner uitgifte van Valentijn's Oost-Indiën zijn gemaakt, zoo zouden wij hem in bedenking durven geven zoo iets liever bij het voorwoord van het tweede deel of in een slotwoord tot het geheele werk te doen, en liever nu een voorwoord in den boven aangegeven zin te geven.

Belangstelling in de kennis onzer schoone koloniën en dus ook in den door hem ondernomen arbeid gaf tot deze aanmerkingen aanleiding; diezelfde belangstelling doet ook dezen wensch uiten: Zou de heer Keijzer niet kunnen goedvinden, voor zooverre dit zonder het geven van te groote uitbreiding aan het werk zou kunnen geschieden, in de noten de schrijvers aan te halen, bij welke men over het door Valentijn behandelde, uitvoeriger en later berigten kan vinden? Voor de eerste twee boeken was dit minder noodig; maar is men eenmaal bezig met de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie, vooral in de tweede eeuw van haar bestaan, dan zou het voorzeker de belangstelling in een „standard work" als dat van Valentijn vermeerderen, zoo men wist in deze nieuwe uitgave daarvan, ook de bibliographie te zullen vinden van het door anderen en later over het onderwerp geschrevene.

Zoo zouden we ook wenschen dat de heer Keijzer kon goedvinden Valentijn wel niet op zoo breede schaal tot den lateren tijd toe te vervolgen, maar toch een histo-

risch overzigt van dat later tijdperk aan het werk toe te voegen.

Mogt genoegzame belangstelling in den door hem ondernomen arbeid hem en zijn uitgever aanmoedigen, zoodanige uitbreiding aan hunne onderneming te geven! Waarschijnlijk zou het blijken eene goede speculatie te zijn (en deze mag de heer Susan toch wel beoogen). Hoe volkomen toch hun arbeid wordt hoe meer het tot een wezenlijk „standard work" voor Oost-Indië, ook wat den nieuweren tijd betreft, wordt, hoe meer het onmisbaar zal worden voor allen die kennis omtrent onze koloniën wenschen te verkrijgen.

Bij de aankondiging van deze eerste aflevering meenden we dit een en ander omtrent het werk in het algemeen te moeten in het midden brengen. Slechts een zeer kort woord nu nog over den inhoud van deze aflevering zelve.

Bij het bespreken van volgende gedeelten van dit werk, zullen we welligt gelegenheid hebben op dien inhoud terug te komen. Nu worde hieromtrent slechts dit weinige opgeteekend. Het eerste boek, reeds werd het gezegd, spreekt over reizen in het algemeen en over eenige reizen der ouden. Het brengt ons tot op den tijd van de ontdekkingsreizen der Portugezen in de XVde eeuw. Het tweede boek geeft het verhaal van die ontdekkingsreizen, van de veroveringen der Portugezen in Indië; het bespreekt ook vrij uitvoerig de ontdekkingsreizen door andere natiën, voornamelijk Engelschen en Nederlanders, gedaan, alsmede onze eerste togten naar Indië tot aan de oprigting der Oost-Indische Compagnie in 1602. Het derde boek, in deze aflevering slechts aangevangen, begint met de mededeeling van den inhoud voor het octrooi, aan de Oost-Indische Compagnie verleend.

Zoo men zich herinnert, dat iedere aflevering zes digt ineen gedrukte vellen druks zal beslaan, dat het eerste gedeelte van het werk in 16 à 20, het tweede in 12 à 15 afleveringen zal worden uitgegeven, kan men ligt begrij-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

pen dat omtrent dat alles in vele bijzonderheden wordt getreden, en dat men, Valentijn's Oud en Nieuw Oost-Indiën gelezen hebbende, eene tamelijk groote mate van kennis van onze koloniale zaken kan hebben opgedaan.

Het is reeds een verblijdend verschijnsel dat, terwijl voor korte jaren de koloniale aangelegenheden veel te weinig belangstelling wekten, dan dat men aan de uitgave van zoodanig werk zou hebben durven denken, die uitgave thans genoegzame ondersteuning schijnt te vinden om haar te doen ondernemen. Het zal nog meer verblijdend zijn zoo men zal mogen bespeuren, dat de meer algemeene verspreiding van Valentijn's werk inderdaad tot vermeerdering van belangstelling en kennis van Neêrlands schoone koloniën zal hebben bijgedragen.

W. Q.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

(Overgedrukt uit: *De*
Jaarg

FRANÇOIS
NIEUW

Sedert onze aankondi
dit werk in den vorigen
Beenaert, zagen wederom
Tot ons leedwezen mogten
bleken, dat de heer K
bij te kunnen toegeven
dit plan zijner uitgave
welke wij bij het bespr
in het belang van den
de vrijheid hadden genom
Van de onjuistheid dier
overtuigd. Nog keuren w
waarin over het doel, h
zal worden gesproken, e
deel zal verschijnen. W
eerste deel eindigen? Z
plan van uitgave in dez

(1) — Met aanteekeningen,
lijsten, enz. Tot te groot
Buma, C. Hen. 1856. bl. X, 3

(Overgedrukt uit: *De Recensent, Alg. Lett. Maandschrift*, Jaargang 1856.)

FRANÇOIS VALENTIJN'S OUD- EN NIEUW OOST-INDIËN (1).

Sedert onze aankondiging der eerste aflevering van dit werk in den vorigen jaargang, II, bl. 353-359, van den *Recensent*, zagen wederom eenige afleveringen het licht. Tot ons leedwezen mogten we daarin geenerlei blijk ontdekken, dat de heer Keijzer in eenig opzigt gemeend had te kunnen toegeven aan de aanmerkingen, omtrent het plan zijner uitgave van Valentijn's Oost-Indiën, welke wij bij het bespreken van de eerste aflevering, in het belang van den door hem ondernomen arbeid, de vrijheid hadden genomen in het midden te brengen. Van de onjuistheid dier aanmerkingen zijn we nog niet overtuigd. Nog keuren we het af, dat het voorwoord, waarin over het doel, het plan, het nut dezer uitgave zal worden gesproken, eerst bij het einde van het eerste deel zal verschijnen. We vragen nu ook: waar zal dit eerste deel eindigen? Zal de heer Keijzer Valentijn's plan van uitgave in drie of vijf deelen volgen, al naar-

---

(1) — Met aanteekeningen, volledige inhouds-registers, chronologische lijsten, enz. Uit te geven door Mr. S. Keijzer. 's Gravenhage, H. C. Susan, C. Hzn. 1855. Afl. II, III en IV, bl. 97—384. 8vo. *f* 0.90. per afl.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

mate hij slechts het eerste, of ook het tweede gedeelte van diens werk het licht zal doen zien? Of moeten we hier onder eerste deel, eerste gedeelte verstaan? (1)

Het publiek maken van dat voorwoord, te gelijk met de eerste aflevering, of, nu dit niet meer kan geschieden, zoo spoedig mogelijk na den aanvang van het werk, scheen te meer wenschelijk, omdat het, volgens de voorwaarden van inteekening, verre van zeker is, dat de inteekenaren den geheelen Valentijn zullen ontvangen, aangezien men daaruit ziet, dat het tweede gedeelte van diens werk slechts, »bij genoegzame deelneming", op nieuw zal worden uitgegeven. Nu komt er zeker veel in het zoo uitvoerige werk van Valentijn voor, dat tegenwoordig voor ons schier alle belang heeft verloren, en uit overtuiging daarvan, meende de heer Keijzer dan ook soms geheele hoofdstukken te kunnen weglaten. Hij deed dit ook weder in de tweede aflevering, waar hij een geheel, bij Valentijn een groot aantal bladzijden vullend hoofdstuk, wegliet, dat tot opschrift voert: »De retourvlooten met de namen der schepen, zeevoogden, en haar inkoop in 't breede, tot het jaar 1722 inkluis." We hebben daar vrede mede en achten, dat die opgave zeer wel kon achterwege blijven. Maar de heer Keijzer vergete niet, dat de hoofdreden, waarom Valentijn thans nog door sommigen wordt in handen genomen, is, om zich bekend te maken met de geschiedenis en den vroegeren toestand van ons koloniaal gebied in Oost-Indië.

Nu ziet men uit den zoo uitvoerigen titel, door Valentijn aan zijn werk gegeven, te uitvoerig om hier te

(1) Bij het lezen van dit stuk gelieve men niet te vergeten dat het werd geschreven in Januarij ll., en dat het slechts de 2de, 3de en 4de afl. tot onderwerp heeft. Thans, terwijl we de drukproef nazien, zijn wij reeds in het bezit der 7de afl. van dit werk, waarin het slot van het Eerste Deel wordt gegeven, en waarin de heer Keijzer in een zeer kort »Voorwoord" eenige der verlangde inlichtingen geeft en onze aanmerkingen beantwoordt. Op die beantwoording hopen wij later terugtekomen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

worden overgenomen, maar dien wij als curiositeit en om te doen zien, waarover het werk al handelt, hieronder opgeven (1), dat men in het eerste gedeelte zou krijgen, na "eene naaukeurige en uitvoerige verhandelinge van Nederlands mogentheyd" in Oost-Indië (in de nieuwe uitgave, loopende tot bl. 132), "eene wijdluftige beschrijvinge der Moluccos, Amboina, Banda, Timor, Solor, Java enz.", en in het tweede gedeelte "eene keurlijke verhandeling van 't wezenlijkste, dat men behoort te weten van Choromandel" (en vele andere plaatsen, die in 't minst niet tot ons tegenwoordig koloniaal gebied behooren), doch ook "Sumatra, Celebes, Borneo, Bali enz." Zouden nu de inteekenaren, die waarschijnlijk niet ongaarne achterwege zullen zien gelaten, wat Valentijn over zoovele andere Aziatische landen schreef, niet gaarne de toezegging hebben ontvangen, dat hun, in plaats van hetgeen de heer Keijzer meende uit het eerste gedeelte te kunnen weglaten, zou worden medegedeeld, wat Valentijn over die zoo

(1) De volledige titel luidt als volgt: *Oud en Nieuw Oost-Indiën, vervattende een naaukeurige en uitvoerige Verhandelinge van Nederlands Mogentheyd in die gewesten, beneevens eene wijdluftige beschrijvinge der Moluccos, Amboina, Banda, Timor en Solor, Java en alle de eylanden onder dezelve landbestieringe behoorende; het Nederlands comptoir op Suratte, en de levens der groote Mogols; als ook een keurlijke Verhandeling van 't wezenlijkste, dat men behoort te weten van Choromandel, Pegu, Arracan, Bengale, Mocha, Persiën, Malacca, Sumatra, Ceylon, Malabar, Celebes of Macassar, China, Japan, Tayouan of Formosa, Tonkin, Cambadia, Siam, Borneo, Bali, Kaap der Goede Hoop en van Mauritius. Te zamen dus behelzende niet alleen eene zeer nette beschrijving van alles, wat Nederlands Oost-Indiën betreft, maar ook 't voornaamste dat eenigzins tot eenige andere Europeërs, in die Gewesten, betrekking heeft. Met meer dan thien honderdt vijftig Prentverbeeldingen verrijkt. Alles zeer naaukeurig, in opzigt van de Landen, Steden, Sterkten, Zeden der Volken, Boomen, Gewassehen, Land- en Zeedieren, met alle het wereldlijke en kerkelijko van d' oudste tijden af tot nu toe aldaar voorgevallen, beschreven, en met veele zeer nette daartoe vervaerdigde Kaarten opgeheldert door* FRANÇOIS VALENTIJN, *onlangs bedienaar des Godelijken woords in Amboina, Banda, enz.* In vijf deelen, f°., 1724, Dordrecht en Amsterdam.

even genoemde deelen van ons tegenwoordig koloniaal gebied schreef? Of wel, mogten zij niet verlangen, dat de heer Keijzer, die hun het eerste gedeelte van Valentijn bepaald toezegde, in de voorrede had gezegd, dat hij de mededeeling van het tweede gedeelte, minstens schijnbaar, van minder belang achtte en deze van „genoegzame deelneming" afhankelijk maakt?

Zoodanig voorwoord scheen te eer wenschelijk voor hen, die den ouden Valentijn niet kennen (en voor dezen in de eerste plaats wordt toch ongetwijfeld deze nieuwe uitgave bezorgd), daar zij nu uit den titel en zelfs uit den inhoud van deze vier afleveringen nog niet regt kunnen zien, wat zij eigenlijk zullen ontvangen. Zal, bij voorbeeld, elk lezer, die boven het op bl. 133 aanvangende gedeelte leest: „Beschrijving der Moluccos," en boven dat op bl. 273 beginnende: „Molukssche Zaken," — terstond beseffen, welke de onderscheiden inhoud van die gedeelten zal zijn? Valentijn wordt natuurlijk veel meer in handen genomen „as a book of reference", dan om hem geheel door te lezen. Waarom dus niet reeds bij den aanvang gezegd, wat men in deze uitgave vinden zou? Uit de eigen, door den heer Keijzer geheel weggelaten voorrede van Valentijn had kunnen zijn aangetoond, dat het gedeelte, hetwelk aan de „beschrijving der Moluccos" voorafgaat, een opstel op zich zelf is om aan te toonen, wat de Nederlanders in Indië hadden verkregen en hoe grooten handel zij daar dreven (1), en dat hij vervolgens steeds zal ge-

(1) Als kenmerk van den stijl van Valentijn en van den tijd waarin hij schreef, willen we de woorden weêrgeven, waarmede hij, in de Voorrede, dit opstel omschrijft: „Een opstel op zich zelven (voorlooper van 't werk) om de Nederlandsche Natie niet alleen boven alle de Ouden, die oit of oit in 't Oosten geweest zijn, maar vooral in opzigt van hunne Oppermogentheid in die Landen, en de menigvuldige Koninkrijken die zij daar bezitten, ook boven alle Europeërs te verheffen en te toonen, dat de Nazaaten der oude Batavieren van hunne beroemde Voorouders niet ontaard zijn."

PERPUSTAKAAN NASIONAL

ven, "eerst eene nette beschrijving der Landen, daarna een vervolgend betoog van de zaaken in yder Land voorgevallen, en eindelijk een ordentelijk berigt van de zaaken tot den Godsdienst behoorende".

Iets anders dat we blijven afkeuren, is, dat de heer Keijzer niet kon goedvinden, de door hem bij het werk gevoegde noten te onderteekenen, waardoor soms verwarring moet ontstaan, aangezien niet een ieder weet of Valentijn al dan niet noten bij zijn werk maakte, en uit den inhoud niet altijd kan blijken, of die aanteekeningen voor meer dan eene eeuw door den schrijver zelven, dan wel nu door zijn nieuwen uitgever werden gemaakt. We willen op een paar dier noten wijzen, om te doen uitkomen, hoe wenschelijk het ware, dat daaromtrent geen twijfel bestond. Zoo wordt in de noot op bl. 143 gesproken van een "*thans* nog te Batavia aanwezig corps Papangers": wanneer? ten tijde van Valentijn, of in 1855?

Zoo lezen we in de noot op bl. 133, bij den aanvang van de "beschrijving der Moluccos": "Wij geven op het einde van deze beschrijving een zooveel mogelijk volledige opgaaf van allen, die over de Molukken in het algemeen en over de bijzondere deelen geschreven hebben." Wederom kunnen we vragen: wie wordt onder *wij* verstaan? Valentijn of Keijzer? Nu zegge deze niet, dat dit duidelijk blijkt uit het eerste gedeelte der noot, waar men leest, dat de Molukken *tegenwoordig* één gouvernement uitmaken: we zouden hem dan vragen, of hij zoo zeker is, dat allen, voor wie hij Valentijn op nieuw uitgaf, weten dat zulks tegenwoordig en niet ten tijde van Valentijn het geval was? De heer Keijzer zal zich ook wel niet verdedigen door te zeggen, dat een ieder, die Valentijn inziet, zich spoedig zal kunnen overtuigen, dat al de hier gegeven noten van den nieuwen uitgever afkomstig zijn: want hij bezorgde toch deze uitgave voornamelijk voor hen, die den ouden Valentijn niet kennen of niet bezitten.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Tegen deze noot op bl. 133 hebben we nog eene andere grief. De hier aangevangen „beschrijving der Moluccos" eindigt op bl. 272, zonder dat aldaar die beloofde opgave wordt aangetroffen. Waarschijnlijk is de bedoeling van den heer Keijzer, die opgave (waardoor hij overigens, ten minste voor een gedeelte, aan een reeds bij de aankondiging der eerste aflevering geuiten wensch zal gevolg geven), te doen, nadat al wat de Molukken betreft zal zijn afgehandeld: doch dan hadden de bewoordingen dezer noot anders behooren te zijn.

Belangstelling in den door den heer Keijzer ondernomen arbeid, deed ons eenigzins uitvoerig op deze aanmerkingen terugkomen. We deden dit te eer, omdat de heer Keijzer de goedheid had ons te kennen te geven, dat onderscheiden aanmerkingen, tijdens de verschijning der eerste aflevering van dit werk gemaakt, hem gegrond schijnen. Hij bleef echter bij zijn voornemen, die allen in zijn later te geven voorwoord te bespreken.

Vooral ook omdat het dan, wat de onderteekening der noten betreft, te laat zoude zijn, meenden we nog eene poging te mogen wagen hem dat voorwoord, die inleiding tot het werk, spoedig te doen geven, en liever die weêrlegging of beantwoording der aanmerkingen, voor een naschrift of een voorwoord, bij het tweede deel of het tweede gedeelte te bewaren.

Het bespreken der wijze, waarop de heer Keijzer Valentijn's werk onder de oogen van het publiek brengt, liet ons wederom weinig ruimte over om over den inhoud dezer afleveringen te spreken. Wij zagen ook reeds, dat men hierin aantreft wat Valentijn, in den „voorlooper van 't werk", over de verschillende zeetogten der Nederlanders naar Indië en over hunnen uitgebreiden handel aldaar, verhaalde; dat men er zijne „wijdluftige beschrijving der Moluccos" in vindt, benevens een gedeelte van het stuk „Moluksche Zaken".

Die „beschrijvinge der Moluccos" is eene zoo naauwkeurig mogelijke en in vele bijzonderheden tredende beschrijving der landen en volken, welke de drie Moluksche rijkjes: Ternate, Tidore en Batjan uitmaakten. In het derde stuk wordt de geschiedenis dier rijken, van het jaar 1250 af, gegeven, zoo als Valentijn ze zoowel uit vroegere geschriften en papieren, als uit het hem daaromtrent door sommige inlanders medegedeelde heeft leeren kennen.

Over landen en volken, zeden en gewoonten, voortbrengselen, handelsprodukten, enz., wordt daarin veel gevonden, wat tegenwoordig ook nog veler belangstelling zeer waardig is; en Valentijn's herhaalde wenken en opmerkingen over mindere geschiktheid, soms ook mindere eerlijkheid van ambtenaren der O. I. Compagnie, te karige bezoldiging van godsdienstleeraars en anderen, bezuiniging op kleinigheden en mindere ambtenaren, terwijl men de grooten ongemoeid liet, — zijn welligt thans ook nog gedeeltelijk van toepassing en gewis niet van belang ontbloot.

W. Q.

(Overgedrukt uit: *De Nieuwe Recensent, Tijdschrift voor wetenschap en smaak*, Jaargang 1858.)

FRANÇOIS VALENTIJN'S OUD EN NIEUW OOST-INDIËN, met aanteekeningen, volledige inhoudsregisters, chronologische lijsten, enz., uit te geven door Dr. S. Keijzer. 's Gravenhage, H. C. Susan, C. H.zn. 1856—1858. Aflevering 5—20.

Voor korten tijd zag de twintigste of laatste aflevering van het eerste gedeelte van dit werk het licht. Daarmede liggen thans drie lijvige boekdeelen voor ons, een afzonderlijk geheel vormende, waarin het voornaamste voorkomt van hetgeen door Valentijn over die deelen van het voormalig gebied der Oost-Indische Compagnie geschreven werd (met uitzondering van Sumatra, waarover in dit gedeelte niet gerept wordt), welke thans nog tot Nederlandsch-Indië behooren.

Nu we dit gedeelte van den arbeid in zijn geheel kunnen overzien, het gedeelte, hetwelk door zijn inhoud ongetwijfeld nog eer sommiger belangstelling zal wekken dan het tweede gedeelte, waarin, zoo de uitgave plaats zal hebben, medegedeeld zal worden wat Valentijn schreef over de landen, met welke tijdens de Compagnie meer betrekkingen werden onderhouden, dan thans het geval is — nu schijnt het een geschikt oogenblik om iets meer over dezen arbeid in het algemeen te zeggen, dan bij de aankondiging der eerste afleveringen, in *De Recensent* van October 1855 en Julij 1856, plaats had. Den inhoud van het werk zullen we daarbij weder bijna gansch onaangeroerd laten, zoowel omdat we dien in het algemeen als genoegzaam bekend mogen veronderstellen en het ons te ver zoude voeren daaromtrent eenigzins in bijzonderheden te treden, als omdat we het er voor houden, dat, bij eene nieuwe uitgave van een bekend oud schrijver, de taak

van den beoordeelaar, vooral zoo hij schrijft voor een tijdschrift als dat, waarvoor deze regelen bestemd zijn, meer is na te gaan, op welke wijze die uitgave plaats had, dan den inhoud zelven te doen kennen of te beoordeelen. We zullen daarom de vrijheid nemen in eenige korte trekken te schetsen aan welke eischen, naar onze bescheiden meening, eene thans ondernomen nieuwe uitgave van Valentijn, zoo die nuttig werd geacht, zou behooren te beantwoorden. We wenschen daarna na te gaan in hoeverre Dr. Keyzer's uitgave daaraan beantwoordt. We wenschen ten slotte kortelijk de vraag te behandelen, of aan eene nieuwe uitgave van Valentijn behoefte bestond.

De man, die Valentijn op nieuw wenschte uit te geven, had, naar onze meening, moeten aanvangen met in eene goed gestelde voorrede het nut van die uitgave te betoogen. Daartoe had kunnen zijn aangetoond, dat, hoeveel er ook in de laatste halve eeuw over Oost-Indië is geschreven, nog steeds een werk ontbreekt, waarin het geheel op dezelfde breede schaal werd beschreven, als door Valentijn geschiedde. Korte schets, (kortheidshalve geven we verder slechts enkele punten aan omtrent hetgeen verder in die voorrede zou hebben kunnen voorkomen), in breede trekken van hetgeen men bij Valentijn vindt en van de wijze, waarop hij zijne stof behandelt. Gelijke schets, in enkele woorden, van de voornaamste schrijvers, die na hem eene geschiedenis of eene meer of minder algemeene beschrijving van Oost-Indië of van eenige gedeelten daarvan hebben gegeven. Aantooning dat er, blijkens het daaromtrent bij meer dan een geleerd genootschap in de laatste jaren voorgevallene, weinig kans schijnt te bestaan tot eene uitgave van het volumineuse

PERPUSTAKAAN NASIONAL

handschrift van Mr. P. van Dam, »Over de opkomst, zamenstelling en bloei der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie," onder opmerking dat dit handschrift, te zamengesteld door iemand die, als Advokaat der Compagnie, tot hare archieven toegang had en geschreven met het doel om den bestuurders der Compagnie tot leiddraad te strekken, ongetwijfeld veel bijzonderheden aan het licht zou brengen, maar ons toch, als slechts tot het einde der XVIIde eeuw loopende, voor de geheele XVIIIde eeuw in het duister zou laten. Betoog, waarom noch Valentijn noch die latere schrijvers geacht kunnen worden tot nog toe eene geschiedenis van Neêrlands-Indië te hebben geschreven, zoo als die verlangd mag worden om aan de eischen eener wezenlijke geschiedenis te voldoen. Betoog, dat die geschiedenis, — »eene geschiedenis, die aantoont oorzaken en gevolgen, die den loop der gebeurtenissen zoo ontwikkelt, dat het ieder duidelijk wordt, hoe het tegenwoordige uit het verledene gegroeid is," — niet geschreven kan worden, zonder eene vlijtige studie der bronnen. Betoog, dat die bronnen gezocht moeten worden in de archieven der voormalige Oost-Indische Compagnie, zoowel hier te lande als te Batavia, omdat men slechts daaruit zal kunnen leeren kennen, niet zoozeer de feiten, die grootendeels reeds van elders bekend zijn, als de drijfveeren die tot de handelingen aanleiding gaven; omdat men zonder die archieven de beginselen van het bestuur, de meer interne geschiedenis der Compagnie niet kan leeren kennen. Betoog, dat deze bronnen, lang op onderscheidene plaatsen verspreid en even ontoegankelijk door eene bekrompene politiek als door uitermate slechte plaatsing, eerst sedert korten tijd, door plaatsing en goede rangschikking in het Rijksarchief

en openstelling voor het publiek, voor den onderzoeker toegankelijk zijn geworden. Opmerking, dat sedert die openstelling nog te weinig tijd verstreken is, dan dat het zich laat aanzien, dat reeds zoo heel spoedig iemand den moed zal hebben uit die indigesta moles eene geschiedenis van Neêrlandsch-Indië te zamen te stellen, en dit te minder daar hoogstwaarschijnlijk veel van hetgeen hier uit het koloniaal archief aan het licht zou komen, toelichting zou behoeven door nasporingen in Indië en ook inlandsche bronnen zouden behooren geraadpleegd te worden, ten einde het gevaar van eenzijdigheid te ontgaan.

Op deze wijze zou men hebben kunnen komen tot de opmerking dat het, ook met het oog op die toekomstige bronnen-geschiedenis, wier Schrijver toch ook op al hetgeen vroeger werd uitgegeven zou moeten letten, niet ondoelmatig scheen thans over te gaan tot de vernieuwde uitgave van Valentijn, maar van een Valentijn aangevuld door aantcekeningen, geput uit al hetgeen na hem over Oost-Indië geschreven was, aangevuld met minstens een schets van de latere geschiedenis der Oost-Indische Compagnie, tot op het tijdstip van haren val. Men had kunnen trachten aan te toonen dat Valentijn, hoe verouderd en hoe gebrekkig ook in vele opzigten, toch, uithoofde van zijn uitvoerigheid en algemeene bekendheid, het eerst in aanmerking behoorde te komen, om als grondslag van zoodanig werk te dienen, om dat zijn uitvoerige wijze van behandeling het gemakkelijkst zou veroorlooven in de aanteekeningen aan te stippen, welke veranderingen na hem in Neêrlands Indië hadden plaats gegrepen, omtrent welke punten onze kennis was vooruitgegaan, welke punten nog nadere toelichting behoefden. Men

PERPUSTAKAAN NASIONAL

had kunnen zeggen dat men, juist door dat laatste, den reeds, blijkens zoo menig geschrift van den lateren tijd, ontwaakten geest van onderzoek op koloniaal gebied, nog meer hoopte aan te wakkeren, en tevens aan hen, die zich met die koloniale literatuur bemoeiden, een legger had willen aanbieden, waarin zij dat alles tot één, eenigzins stelselmatig geheel gebragt, bijeenverzameld of vermeld zouden vinden.

Naar onze bescheiden meening zou een voorrede, op deze of dergelijke wijze ingerigt, een lezenswaardig stuk, en zou zoodanige „Valentijn met aanteekeningen," met goed ingerigte, breedvoerige registers voorzien, een nuttig boek hebben kunnen worden.

Zien we nu in hoeverre Mr. Keyzer's Valentijn voldoet aan de eischen, welke de hedendaagsche uitgever van dat werk zich naar onze meening zou hebben moeten stellen.

Eene voorrede, zelfs eenig voorwoord ter uitlegging van het doel, het plan, de inrigting, de indeeling dezer uitgave, wordt bij de eerste afleveringen geheel gemist. Uit de „voorwaarden van inteekening" zag men slechts, dat „eene nieuwe en naar de eischen van onzen tijd ingerigte uitgave van Valentijn" door den heer Susan zal worden ter perse gelegd; dat „hij meent het publiek daarmede eene belangrijke dienst te zullen doen, daar de uitgave in folio door hare uitgebreidheid niet alleen moeijelijk te behandelen, maar zelfs zeer schaars te bekomen en daardoor hoog in prijs is;" dat „voor eene goede bewerking de gevestigde naam van Mr. S. Keyzer ten borg staat;" dat de uitgave in twee afzonderlijk verkrijgbare gedeelten zal geschieden, waarbij echter niet gezegd wordt wat elk dier gedeelten zal bevatten.

Spoedig blijkt dat de „eischen van onzen tijd" wei nig meer schijnen te vorderen dan dat het oude, on handelbare folioformaat voor het gemakkelijker octavo plaats make, dat eenige gedeelten, die geacht worden volstrekt alle belang te hebben verloren, worden weggelaten, en dat de taal eenigzins gemoderniseerd worde. De aanteekeningen toch, die naar onze meening in zoodanige uitgave niet mogten ontbreken, en die ook op het titelblad werden toegezegd, ontbraken in den aanvang wel niet geheel en wezen ons zelfs nu en dan op latere toestanden en latere geschriften, doch werden spoedig meer en meer schaarsch, en bepaalden zich dan meestal slechts tot de verklaring van de een of andere minder duidelijke uitdrukking. Met de zevende aflevering, het slot van het eerste deel behelzende, ontvingen we eindelijk een zeer kort voorwoord, waarin, in naauwelijks één bladzijden druks, gezegd wordt welk doel met deze uitgave wordt beoogd, hoe zij ingerigt zal zijn en, op de meest heusche wijze (hier echter minder ter plaatse), geantwoord wordt op eenige der aanmerkingen, door ons bij de aankondiging der eerste afleveringen in het midden gebragt.

En wat bleek nu het doel der uitgave te zijn? De heer Keyzer had het steeds betreurd dat men, vooral door de ambtenaren in de buitenbezittingen, zoo weinig vernam omtrent de landen en volken waar zij dienden. Hij schreef dit, onder anderen, toe aan het gemis van een zoogenoemden legger, van een boek dat tot grondslag kan dienen om er zijne bevindingen bij aan te teekenen en daardoor met der tijd een geheel te vormen. Uit het verlangen om aan dat plan te voldoen, rijpte het plan om Valentijn in een gemakkelijk vervoerbaar formaat en tot een veel goedkooper prijs

uit te g en. Daarom zal het uitgebreide werk in twee gedeelten worden gesplitst: " het eerste zal bevatten al hetgeen tegenwoordig tot Nederlands-Indië behoort" (naar den inhoud der drie eerste deelen, het eerste gedeelte uitmakende, te oordeelen, zou dus Sumatra daartoe niet behooren); " het tweede zal behelzen al hetgeen Valentijn bevat over die deelen van den Archipel, welke vroeger onder ons gezag staande, na de herstelling van ons gezag in Indië daaronder niet zijn teruggekeerd" (lees liever (1): " over die landen, welke vroeger onder ons gezag stonden, doch daaronder na 1816 niet zijn teruggekeerd, of waarmede vroeger meer dan later betrekkingen werden onderhouden).

Het eerste zal het belangrijkste voor het gestelde doel bevatten; het tweede zal daarvoor van geen direkt nut zijn. Enkele aanteekeningen onder den tekst moeten dienen, " hetzij tot opheldering, hetzij tot aanwijzing van het tegenwoordig bestaande." We merkten reeds op dat vooral het laatste, waardoor alléén in ons oog eene nieuwe uitgave van Valentijn nut zou hebben kunnen stichten, na het afdrukken van de eerste bladzijden der eerste aflevering, schier geheel overtollig schijnt te zijn geacht. Onze vraag, waarom de aanteekeningen, voor zoo verre ze van den uitgever waren, ter voorkoming van verwarring, niet werden geteekend, wordt beantwoord met de opmerking, dat dit onnoodig was, daar ze allen van dezen zijn. Goed, maar waarom dit, om alle onzekerheid te doen verdwijnen, dan niet vooraf gezegd?

Verder wordt nog gezegd, dat zeer weinig uit den

(1) We herinneren aan den uitvoerigen titel van Valentijn, door ons medegedeeld in *De Recensent* van Julij 1856.

eenigzins gemoderniseerden tekst is weggelaten en dat van alle weglatingen op het eind van het werk rekenschap zal worden gegeven. Bij eene vroegere gelegenheid zeiden we reeds vrede te hebben met de weglating van hetgeen zeer bepaald alle geschiedkundige waarde verloren heeft; doch we merkten ook op, dat het een vereischte is, dat daarvan telkens of bij elk deel naauwkeurige melding werd gemaakt, omdat zij, die het gezag en de woorden van Valentijn behoeven tot staving van het een of ander, zonder dat in de verpligting zullen zijn steeds die oude folianten te blijven raadplegen. De heer Keyzer doet nu nog minder dan we na de verschijning van het eerste deel meenden te hebben mogen verwachten. Deze drie deelen, het eerste, afzonderlijk verkrijgbare gedeelte van het werk uitmakende, zijn verschenen, zonder dat die opgave is gedaan. De kooper dezer deelen, die de opgave dezer weglatingen wenscht te leeren kennen, zal derhalve tot den aankoop der laatste deelen, zoo die worden uitgegeven, ook verpligt zijn — en nogthans zullen, volgens de voorwaarden van inteekening, die twee gedeelten ieder een geheel op zich zelf vormen en afzonderlijk verkrijgbaar zijn en zal het tweede gedeelte, volgens den heer Keyzer zelven, van geen direkt nut zijn voor het hoofddoel zijner uitgave van Valentijn!

Uit deze opgave omtrent doel en inrigting dezer nieuwe uitgave van Valentijn, uit de woorden van den bewerker zelven geput, gelieve de lezer het besluit te trekken, in hoeverre zij beantwoordt aan de eischen, welke aan zoodanige uitgave zouden mogen worden gedaan.

Dat de heer Keyzer zelf besefte, dat aanmerkingen zouden kunnen worden gemaakt op de wijze, waarop

hij Valentijn bewerkte, blijkt eenigermate uit de slotwoorden van zijn kort voorwoord en uit het naschrift, waarmeue het derde deel wordt besloten. In het eene zegt hij, ter voldoening aan onze vroegere aanmerking, „op het einde van ieder gedeelte eene zooveel mogelijke volledige bibliographie voor ieder deel van Nederlandsch-Indië te zullen geven," en laat de mogelijkheid doorschemeren, dat hij de geschiedenis tot onze dagen zal voortzetten.

In het andere, dat aan die, grootendeels uit Frederik Mullers bekenden catalogus getrokken boekenlijst voorafgaat, vermeldt hij de reden, waarom hij die geschiedenis niet zal vervolgen. Daarbij wordt, met woorden, die we hierboven uithoofde van hunne juistheid met opzet afschreven, toen we zeiden dat eene eigenlijke geschiedenis van Nederlandsch-Indië niet zonder eene vlijtige studie der bronnen kan worden geschreven, — te kennen gegeven, dat de heer Keijzer zeer goed gevoelt hoe zwaar die taak is — en dat er een hemelsbreed onderscheid is tusschen het toezigt houden op eene uitgave als die welke thans voor ons ligt en het schrijven van zulke geschiedenis. Maar die woorden pleiten, onzes inziens, juist tegen den heer Keyzer. Zij bewijzen, dunkt ons, dat er geen behoefte bestond aan eene nieuwe uitgave van Valentijn, die ons, als de thans het licht ziende, volstrekt niets nieuws omtrent de geschiedenis leert, geen enkel nieuw gezigtspunt opent, op geenerlei wijze tot vergemakkelijking van een nader historisch onderzoek kan strekken. Dit laatste zou slechts het geval hebben kunnen zijn, zoo Valentijn door breedvoerige aanteekeningen, door vergelijkingen tusschen het tijdens hem en heden bestaande op de hoogte van den tegenwoordigen tijd ware gebragt.

Maar bestond er inderdaad behoefte aan eene nieuwe uitgave van Valentijn, hetzij met of zonder de door ons bedoelde aanteekeningen? Ja — zal de heer Keyzer zeggen en hij zal er bijvoegen, dat hij anders zijn naam aan deze uitgave niet zou hebben geleend. Ja — zal de heer Susan zeggen en hij zal er op wijzen, dat het plan tot die uitgave met zoo veel bijval door het publiek werd ontvangen, dat met gerustheid tot de uitvoering kon worden overgegaan. Ja — zeggen zij die dien bijval schonken en zij, die zich het werk later aanschaften. En echter wagen wij het tegen die allen het Neen — uit te spreken. Tot staving van die meening is hier boven reeds bijna genoeg gezegd en we zullen daaromtrent niet in herhalingen treden. We voegen er nu slechts bij, dat een ruim debiet zelfs in ons oog niet zou bewijzen, dat er behoefte aan die uitgave bestond, of dat zij nuttig te achten is. Zoodanig argument, werd het aangevoerd, zou ook kunnen gelden ter verdediging der uitgave van vele slechte of prullige werken, die, de dagelijksche ondervinding bewijst het, koopers vinden, zonder de minste verdiensten te bezitten. Doch we beweren dat Valentijn te verouderd is om thans nog eene nieuwe uitgave noodig te maken, vooral om, zoo als de heer Keyzer bedoelde, tot legger te dienen voor hen die zich tegenwoordig met den toestand en de geschiedenis van Nederlandsch-Indië wenschen bekend te maken en hem willen doen dienen om er hunne bevindingen van den tegenwoordigen tijd bij aan te teekenen en er langzamerhand een geheel van te maken. We beweren dat op zijn hoogst een door den heer Keyzer met aanteekeningen aangevulde Valentijn eenig nut zou kunnen hebben, omdat dezelfde welligt iets zou hebben kunnen bijdragen, om het na-

der vereischt historisch onderzoek te vergemakkelijken en een overzigt zou hebben kunnen behelzen van alles wat, ten minste op geschiedkundig gebied, over Nederlandsch-Indië was geschreven. We beweren dat voor eene uitgave, gelijk de thans voor ons liggende, geenerlei behoefte bestond, omdat de oude Valentijn nog algemeen genoeg te vinden is, dat hij, die hem wil raadplegen, daartoe zonder veel moeite kan geraken en omdat hij, wien het om Valentijns woorden zelve te doen is, toch genoodzaakt zal zijn de nieuwe octavo met de oude folio uitgave te vergelijken, omdat hij niet weet in hoe verre die woorden juist in de nieuwe uitgave zijn overgenomen.

De heer Keyzer gelieve het ons ten goede te houden zoo het bovenstaande blijken draagt van mindere ingenomenheid met zijn arbeid, dan hij in de aankondiging der eerste afleveringen meende opgemerkt te hebben. We bekennen dat die ingenomenheid minder werd, hoe meer we dien arbeid zagen vorderen en omdat meer en meer bleek dat hij geheel anders werd, dan we aanvankelijk nog hadden gemeend te mogen verwachten. We vertrouwen in deze regelen die mindere ingenomenheid door niet gansch verwerpelijke gronden te hebben gestaafd.

W. Q.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

